

Л. М. Хрящевська

**МУЗЕЄЗНАВСТВО ТА ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ
СПАДЩИНИ**

Миколаїв 2023

Міністерство освіти і науки України
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського

Л. М. Хрящевська

Музеєзнавство та охорона культурної спадщини

Навчальний посібник для змішаного навчання
для здобувачів закладів вищої освіти

Миколаїв 2023

УДК 069.01+719](0,75.8)

ББК 79.1я73

X 97

Рекомендовано вченою радою

Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського

(протокол № 19 від 24 квітня 2023 р.)

Рецензенти:

Каганов Ю.О. – доктор історичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи, професор кафедри новітньої історії Запорізького національного університету

Набока О.В. - доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Хрящевська Л. М.

X 97 Музезнавство та охорона культурної спадщини: Навчальний посібник для здобувачів закладів вищої освіти / автор-укладач Л.М. Хрящевська. – Миколаїв: видавець Румянцева Г. В., 2023. – 283 с.

ISBN 978-617-729-074-5

У посібнику досліджено роль та соціальні функції музеїв, їх науково-дослідна робота, питання фондової, експозиційної роботи та культурно-виховної діяльності, а також менеджмента та маркетинга. Навчальний посібник дає змогу перевірити свої знання за допомогою запитань та завдань, тестового контролю, які подані після розгляду теми.

У навчальному посібнику містяться загальні положення організації дистанційного навчання та основні принципи організації навчального процесу у системі дистанційного навчання на платформі Moodle.

Навчальний посібник складається з лекційних, семінарських занять, методичних вказівок до виконання реферативних робіт та мультимедійних презентацій, доповідей та самостійних робіт, творчих завдань для контролю та перевірки самостійної роботи, контрольних запитань і завдань для підсумкового контролю, списку використаних джерел та літератури. В кінці кожної теми розташовані питання для перевірки знань.

Доступність та логічність викладу, чіткий понятійний апарат сприятимуть кращому засвоєнню навчального матеріалу з дисципліни «Музезнавство та охорона культурної спадщини» при змішаній формі навчання здобувачів закладів вищої освіти.

УДК 069.01+719](0,75.8)

ББК 79.1я73

© Хрящевська Л. М., 2023

©МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2023

ISBN 978-617-729-074-5

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА

I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

II. ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НА ПЛАТФОРМІ Moodle

Організація роботи на платформі Moodle

Основні принципи організації навчального процесу у системі дистанційного навчання

III. ЛЕКЦІЙНІ ЗАНЯТТЯ

ТЕМА 1. Музєєзнавство як наука

ТЕМА 2. Роль та соціальні функції історичних музеїв

ТЕМА 3. Фондова робота музеїв. Комплектування та облік музейних фондів

ТЕМА 4. Визначення /Атрибуція музейних предметів

ТЕМА 5. Організація роботи з комплектування музейних фондів та основи її методики

ТЕМА 6. Облік музейних фондів та їх наукова документація

ТЕМА 7. Про залучення осіб, винних у пошкодженнях або втраті музейного предмета до відповідальності

ТЕМА 8. Музейна експозиція та її наукова підготовка

ТЕМА 9. Архітектурно-мистецьке рішення музейної експозиції

ТЕМА 10. Робоче проектування експозиції музею

ТЕМА 11. Просвітницька робота музеїв

ТЕМА 12. Вимоги до будівель історичних музеїв

ТЕМА 13. Історія виникнення, розвитку та вдосконалення діяльності музейної мережі

III. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ РЕФЕРАТИВНИХ РОБІТ ТА МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ПРЕЗЕНТАЦІЙ

IV. ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

V. ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ЗА ТЕМАМИ ДИСЦИПЛІНИ

ЗАВДАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ТА ПЕРЕВІРКИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

ПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗДОБУВАЧІВ

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО ОЦІНЮВАННЯ

VI. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ ЗДОБУВАЧІВ

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ПЕРЕДМОВА

З початку проголошення незалежності України основними пріоритетами культурної політики нашої держави стало збереження історичної й культурної спадщини, забезпечення доступу громадян до його використання в неупередженому вигляді та розвиток національної культури. Музейні фонди України визначено як невід'ємну частину культурної спадщини нашого народу. Музейна справа – величезна сфера культури, охопити яку під силу лише сукупності спеціальних сфер знання. Дослідження музеєзнавства та охорони культурної спадщини зокрема, як і музейної справи взагалі - сьогодні ще не повністю оформилися в окрему науку, проте можна констатувати, що разом із зовнішніми проблемами, пов'язаними з типологією, документацією, технічним оснащенням музеїв, існують і дослідження, що намагаються проникнути вглиб феномена музейної експозиції. Науковці намагаються осмислити суть музею, ставлять перед собою завдання зрозуміти, що ж представляє основу цього явища, чому з кожним роком зростає інтерес до нього, що змушує людину створювати експозицію і відвідувати її.

У запропоноване видання включено ряд тем, пов'язаних з музейною справою та охороною культурної спадщини України. У них розглядаються роль та соціальні функції історичних музеїв, фондова робота музеїв, комплектування та облік музейних фондів; музейна експозиція; досліджується атрибуція музейних предметів; висвітлюється організація роботи з комплектування музейних фондів та основи її методики; історія виникнення, розвитку та вдосконалення діяльності музейної мережі України.

Вказані проблеми покладені в основу запропонованого видання, тематика якого обумовлена не тільки логічним взаємозв'язком основних складових частин та дослідницьких проблем музеєзнавства та охорони культурної спадщини, але і вимогами державних програм, які по відношенню до такого роду літератури носять нормативний характер. Автор намагалася

досягти відповідності цих двох обставин у своїй праці, для чого було використано чимало як навчальних, довідкових, так і монографічних джерел з музеєзнавства та культурної спадщини України.

Для закріплення і поглиблення розуміння вивченого матеріалу, після лекційних занять подано тематику семінарських занять, рефератів, доповідей та самостійних робіт, творчі завдання для контролю та перевірки самостійної роботи, контрольні запитання і завдання для підсумкового контролю, а в кінці видання – список використаної літератури. Така побудова роботи, треба сподіватися, сприятиме ефективному вивченню та сприйманню матеріалу як для очної роботи так і для дистанційного навчання здобувачами основних питань музеєзнавства та культурної спадщини.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Наразі стрімкими темпами розвиваються нові комп'ютерні та мережеві технології, а разом із ними розвиваються нові форми навчання, однією з яких є дистанційна – навчання за допомогою Інтернет технологій.

Дистанційне навчання є однією з форм навчання у системі освіти України, яка зокрема, як форма навчання, рівноцінна з очною, вечірньою, заочною, екстернатом та реалізується, в основному, із застосуванням сучасних інформаційних технологій. Незначна частина навчального процесу дистанційної освіти може здійснюватися за очною формою (складання іспитів, заліків, лабораторні роботи, тощо), що особливо доцільно на початкових етапах її впровадження, а також з урахуванням особливостей окремих дисциплін.

Технології дистанційного навчання – це інформаційні технології створення, передачі та збереження навчальних матеріалів, організації й супроводу навчального процесу дистанційного навчання за допомогою телекомунікаційного зв'язку.

Основні технології дистанційного навчання:

- *мережна технологія* – вид дистанційної технології навчання, що базується на використанні телекомунікаційних мереж та засобів Internet для забезпечення студентів навчально-методичними матеріалами, інтерактивної взаємодії з викладачами-тьюторами та організації дистанційного педагогічного контролю;
- *кейс-технологія* – вид дистанційної технології навчання, що базується на використанні наборів (кейсів) текстових, аудіовізуальних та мультимедійних навчально-методичних матеріалів для самостійного вивчення студентами (слухачами) при організації регулярних консультацій з викладачами та контролю знань дистанційним або традиційним способами;
- *ТВ-технологія* – вид дистанційної технології навчання, що

базується на використанні систем телебачення для доставки студентам навчально-методичних матеріалів та організації регулярних консультацій у викладачів-тьюторів та контролю знань дистанційним або традиційним способами.

Основні технології дистанційного навчання, як правило, у чистому виді не застосовуються.

По-перше, при застосуванні будь-якої дистанційної технології, крім неї обов'язково використовуються елементи очної форми навчання (іспити, заліки, практикуми, окремі лекції).

По-друге, з метою зменшення витрат університету на навчальний процес, а також з урахуванням особливостей окремих дисциплін, може застосовуватись поєднання декількох дистанційних технологій. Очна, заочна та інші форми навчання можуть також використовувати і елементи дистанційних технологій. Тому, зважаючи на переважаючу компоненту тієї чи іншої форми навчання називати їх було б доцільно – очно-дистанційна, заочно-дистанційна.

Проте в умовах пандемії COVID-19, яка охопила світ і Україну зокрема, ці знання є надзвичайно важливими. Вимушене дистанційне навчання (ДН) поставило викладачів та здобувачів освіти перед непростими викликами: як організувати навчання в умовах карантину, коли викладач не може бути поруч. І як зрозуміти, чи засвоїв щось студент, коли традиційні способи оцінювання недоступні.

Отримання навчальних матеріалів та спілкування між учасниками дистанційного навчання забезпечується через передачу відео-, аудіо-, графічної та текстової інформації у синхронному або асинхронному режимі. Це можуть бути письмові роботи (самостійні і контрольні, перекази, зокрема й окремі тестові, компетентнісні завдання тощо), а також навчальний проєкт, заповнення таблиць, побудова схем, моделей тощо.

Роботи можуть збиратися також в студентські портфоліо. За потреби, завдання здобувачів освіти можна контролювати через будь-який месенджер, що має відеозв'язок (Zoom, Skype тощо).

З різними можливостями отримання зворотного зв'язку можна ознайомитись на платформах дистанційного навчання.

Хмарні сервіси (Office365, Google) для спільної роботи здобувачів освіти та викладача.

Хмарний сервіс Google-диск надає можливості створювати багатофункціональне користувацьке середовище, продуктивне та зручне для студентів та викладачів, для обміну файлами, структурування і збереження їх в одному місці.

Google-форма. Можна збирати відповіді студентів і потім проводити автоматичне оцінювання результатів тестування.

Classtime. Є бібліотека ресурсів, але є і можливість створювати запитання.

Learningapps. Дозволяє створювати вправи різних типів на різні теми або користуватися готовими.

Анкетування. Для проведення поточного контролю під час дистанційного навчання зручно використовувати різноманітні анкети. Анкета – достатньо гнучкий інструмент, оскільки питання можна ставити безліччю різних способів. У дистанційній освіті після освоєння кожної теми можна використовувати анкети, в яких учень сам оцінює свої результати навчання за такими показниками:

- зрозумів / зрозуміла, можу вирішити самостійно;
- зрозумів / зрозуміла можу вирішити з підказкою;
- не зрозумів / не зрозуміла, не можу вирішити.

Оскільки на сьогодні не розроблена єдина система оцінювання за дистанційною формою навчання, можна користуватися тими засобами, які комфортні для всіх учасників освітнього процесу.

У разі неможливості застосовувати названі вище платформи, можна використовувати Viber або інші зручні месенджери.

Потрібно не лише збирати зворотний зв'язок від здобувачів освіти, а й надавати їм свій: що виконано добре, над чим варто попрацювати, де найближча зона розвитку студентів. Намагайтесь надавати більше підтримки, ніж критики, вони й так страждають від соціальної ізоляції та вимушеного перебування вдома.

Для оцінювання індивідуальних досягнень студентів може бути використане оцінювання портфоліо.

Портфоліо – це накопичувальна система оцінювання, що передбачає до формування здобувачів освіти ставити цілі, планувати і організовувати власну навчальну діяльність; накопичення різних видів робіт, які засвідчують рух в індивідуальному розвитку; активну участь в інтеграції кількісних і якісних оцінок; підвищення ролі самооцінки.

Таке оцінювання передбачає визначення критеріїв для включення напрацювань студентів до портфоліо; форми подання матеріалу; спланованість процесу оцінювання; елементи самооцінки з боку студентів тощо.

Для створення портфоліо немає встановлених правил і вимог. Його суть у тому, щоб показати, на що здібні здобувачі освіти. Способи оформлення можуть бути різними: від відбору найкращих досягнень із будь-якого предмету (предметів) до накопичення всіх робіт, виконаних студентом.

Інструментами спілкування в дистанційному навчанні можуть бути:

Електронна пошта – це стандартний сервіс інтернету, що забезпечує передавання повідомлень, як у формі звичайних текстів, як і в інших формах (програмах, графіці, звуках, відео) у відкритому чи зашифрованому вигляді. У системі освіти електронна пошта використовується для організації спілкування викладача та студента, а також студентів між собою.

Форум – найпоширеніша форма спілкування викладача та здобувача освіти у дистанційному навчанні. Кожний форум присвячений якійсь

проблемі або темі. Модератор форуму реалізує дискусію чи обговорення, стимулюючи запитаннями, повідомленнями, новою цікавою інформацією.

Програмне забезпечення форумів дозволяє прикріпити різні файли певного розміру. Кілька форумів можна об'єднати в один великий. Наприклад, під час роботи малої групи студентів над проектом створюються форуми для кожної окремої групи з метою спілкування під час проведення дослідження над вирішенням поставленого для цієї групи завдання, потім – обговорення загальної проблеми проекту всіма учасниками навчального процесу (вебконференція).

Чат – спілкування користувачів мережі в режимі реального часу, засіб оперативного спілкування людей через інтернет. Є кілька різновидів чату: текстовий, голосовий, аудіовідеочат. Найбільш поширений – текстовий. Голосовий чат дозволяє спілкуватися за допомогою голосу, що важливо під час вивчення іноземної мови в дистанційній формі.

В освітніх цілях, за необхідності, можна організувати спілкування в чатах із носіями мови. Це реальна можливість мовної практики, яка проводиться в межах запропонованої для дискусії проблеми, сумісної проектної діяльності, обміну інформацією.

Відеоконференція – це конференція в онлайн-режимі. Вона проводиться у визначений день і в призначений час. Це – один із сучасних способів зв'язку, що дозволяє проводити заняття у «віддалених аудиторіях», коли студенти та викладач перебувають на відстані. Отже, обговорення й ухвалення рішень, дискусії, захист проектів відбуваються в режимі реального часу. Викладач та студенти можуть бачити один одного, викладач може супроводжувати лекцію наочним матеріалом.

Блог – форма спілкування, яка нагадує форум, де право на публікацію належить одній особі чи групі людей. Блог можна використовувати під час навчання мови в колективі.

Наприклад, автор (один студент чи група) виконав певне завдання (вір, есе), яке розміщує на сайті свого мережевого щоденника (блогу), потім

автор блогу дає можливість іншим студентам прочитати і прокоментувати розміщений матеріал. У здобувачів освіти з'являється можливість обговорення й оцінки якості публікації і коментарів іноземною мовою, що сприяє розвитку мовленнєвих навичок.

Середовище Classroom дозволяє організувати онлайн-навчання, використовуючи відео, текстову та графічну інформацію, різні додатки Google. Викладач має можливість контролювати, систематизувати, оцінювати діяльність, переглядати результати виконання вправ, застосовувати різні форми оцінювання.

Соціальні мережі та месенджери дозволяють створювати закриті групи, чати, теми, завдань, проблем, інформації.

Специфіка ДН, що базується на телекомунікаційних технологіях, інтернет-ресурсах і послугах, впливає на способи відбору і структуризації змісту, способи реалізації тих чи інших методів і організаційних форм навчання, що суттєво впливає на функціонування всієї системи. Здобувач освіти відбирає і оброблює інформацію, висуває гіпотези, ухвалює рішення, спираючись на власні роздуми та бачення проблеми.

Попередні інструменти зорієнтовані на так зване мислення нижчого рівня – запам'ятовування матеріалу, розуміння та його застосування для розв'язання задач. Але **нашою метою має бути мислення вищого рівня**. Це ті навички, на які рідко є час на занятті. Але можна використати час карантину, щоб запропонувати студентам інші типи завдань – які передбачають більш творчий підхід до опрацювання матеріалу (того ж самого підручника).

Можна:

- Замість пропонувати типові завдання на кшталт підготувати реферат чи презентацію, ми можемо попросити студентів **зняти відео про певну тему**. Він може це зробити, просто маючи телефон. **Сервіс: Screencast-o-matic.**

- Замість просити студентів давати відповіді на запитання, можемо попросити **створити запитання до певної теми**. Так здобувач вчиться не просто відтворювати інформацію, а опрацьовувати її. **Сервіси: Learningapps, Genially.**

- Студенти можуть **записувати відео і фактично спілкуватися між собою на певну навчальну тему з їх допомогою**. **Сервіс: Flipgrid** (якщо не боїмося асинхронних відеодискусій з інтерфейсом англійською).

- **Карта понять**. Прочитали параграф – складаємо карту понять за ним. **Сервіси: MindMeister, BubbleUs**. Може бути і **офлайн-варіант** – на аркуші паперу. Згодом цю карту понять можна розглянути на уроці, якщо немає іншого способу, як передати результат роботи.

- **Інфографіки**. **Сервіс: Canva** (україномовний). Тут є можливість створювати графічні об'єкти і різноманітні публікації. Почати роботу просто: обираємо вид публікацій і наповнюємо робочий простір із певним дизайном своїми текстом, картинками. **Офлайн варіант:** якщо немає доступу до комп'ютера, те саме можна зробити на аркуші паперу.

- **Щоденник вражень**. Сучасні студенти переживають цікавий момент в історії. Варто спонукати їх фіксувати, що відбувається з ними і їхніми родинами. Щоденник вражень вимагає рефлексувати над тим, що відбувається. Це може бути цінною навчальною діяльністю. **Сервіс: Blogger.**

- **Комікс**. Можна розповісти історію за мотивами того, що прочитав у параграфі. Або «оживити» персонажів, про яких ідеться в літературному творі. Такі творчі завдання можуть допомогти нам із мотивацією учнів навчатися. **Сервіси: StayBoardThat, MakeBeliefsComix**

- **Створення власної програми. Сервіс: Scratch.**

Інструмент доступний навіть для учнів початкової школи. З його допомогою студент може скласти свою гру.

ООРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НА ПЛАТФОРМІ MOODLE

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського в умовах дистанційного навчання впроваджує як одним з варіантів використання таких методів і технологій саме платформу **Moodle**, яка представляє собою систему керування вмістом сайту, спеціально розроблена для створення якісних online-курсів викладачами.

Платформа Moodle – безкоштовна відкрита система управління дистанційним навчанням. Дозволяє використовувати широкий набір інструментів для освітньої взаємодії викладача, здобувача освіти та адміністрації закладу освіти. Зокрема, дає можливість:

- представляти навчальний матеріал у різних форматах (текст, презентація, відеоматеріал, вебсторінка; заняття як сукупність вебсторінок із можливим проміжним виконанням тестових завдань);
- здійснювати тестування та опитування здобувачів освіти із використанням запитань закритого (множинний вибір правильної відповіді та співставлення) і відкритого типу;
- виконувати завдання можливістю пересилати відповідні файли.

Крім того, система має широкий спектр інструментів моніторингу навчальної діяльності студентів. Наприклад, щодо загального часу роботи студента з конкретним навчальним курсом, відповідними темами або складовими елементами навчального матеріалу, загальної успішності студента або групи під час виконання тестових завдань тощо.

Головним розробником системи є Martin Dougiamas з Австралії. Цей проект є відкритим, у ньому бере участь велика кількість інших розробників. Система використовується у 175 країнах світу. Система знаходиться в постійному розвитку.

Moodle поширюється як програмне забезпечення з відкритими вихідними кодами під ліцензією GNUGPL (General Public License – Універсальна загальнодоступна ліцензія GNU). Це означає, що Moodle захищається чинним міжнародним та національним авторським правом, але його використання надає ряд додаткових свобод і можливостей порівняно із звичайним комерційним програмним забезпеченням.

Слово «Moodle» – це акронім слів «Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment» – Модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище. Сама назва системи вже говорить про те, що ця система складається з набору функціональних елементів, що називаються модулями. Кожен модуль відповідає за виконання певних функцій. Модульна структура системи дозволяє легко її налаштовувати під потреби будь-якого навчального процесу.

Moodle має широкий набір модулів, які притаманні платформам електронних систем навчання, системам управління курсами (CMS), системам управління навчанням (LMS) або віртуальним навчальним середовищам (VLE).

Організація роботи на платформі Moodle

Система Moodle є пакетом програмного забезпечення для створення курсів дистанційного навчання та web-сайтів. Основними особливостями системи є:

- Система спроектована з урахуванням досягнень сучасної педагогіки. Moodle реалізує філософію «педагогіки соціального конструктивізму» та орієнтована насамперед на організацію взаємодії

між викладачем та членами навчальної групи: викладач з простого «джерела знань» перетворюється на натхненника, рольову модель культури навчальної групи, зв'язуючись зі слухачами в індивідуальному порядку і працюючи за їх особистими потребами, одночасно з цим направляючи дискусії і діяльність всієї групи для досягнення загальних навчальних цілей.

- Може використовуватися для організації традиційних дистанційних курсів, а також підтримки очного навчання.

- Має простий і ефективний web-інтерфейс.

- Дизайн має модульну структуру і легко модифікується.

- Мовні пакети, що підключені до оболонки, дозволяють добитися повної локалізації. На даний момент системою підтримуються 43 мови.

- Слухачі можуть редагувати свої облікові записи, додавати фотографії і змінювати особисті дані та реквізити.

- Кожен користувач може вказати свій локальний час, при цьому всі дати в системі будуть переведені для нього в місцевий час (час повідомлень у форумах, терміни виконання завдань, т.д.).

- У системі підтримуються різні структури курсів: «календарний», «форум», «тематичний».

- Кожен курс може бути додатково захищений за допомогою кодового слова.

- Великий набір модулів-складових для курсів – Чат, Опитування, Форум, Глосарій, Завдання, Лекція, Тест, Анкета, Scorm, Survey, Wiki, Семінар, Ресурс (у вигляді текстової або веб-сторінки або у вигляді каталогу).

- Зміни, що відбулися в курсі з часу останнього входу користувача в систему, можуть відобразитися на першій сторінці курсу.

- Всі оцінки (з Форумів, Тестів і Завдань) можуть бути

зібрані на одній сторінці (або у вигляді файлу).

- Доступний повний звіт щодо входження користувача в систему і роботі з графіками та деталями роботи над різними модулями (останній вхід, кількість прочитань, повідомлення, записи в зошитах).
- Можливе налаштування розсилки новин, форумів, оцінок і коментарів викладачів.

Основні принципи організації навчального процесу у системі дистанційного навчання

До основних принципів навчального процесу, з урахуванням яких розроблялась та впроваджувалась система Moodle, відносять такі принципи:

Ми всі є потенційні викладачі, так само як і потенційні здобувачі освіти. У Moodle, «традиційні» ролі того, хто навчає, і того, хто навчається, можуть бути змінені або скасовані шляхом редагування дозволів курсу або діяльності. Слухачі дистанційного курсу можуть, до прикладу, бути модераторами форуму.

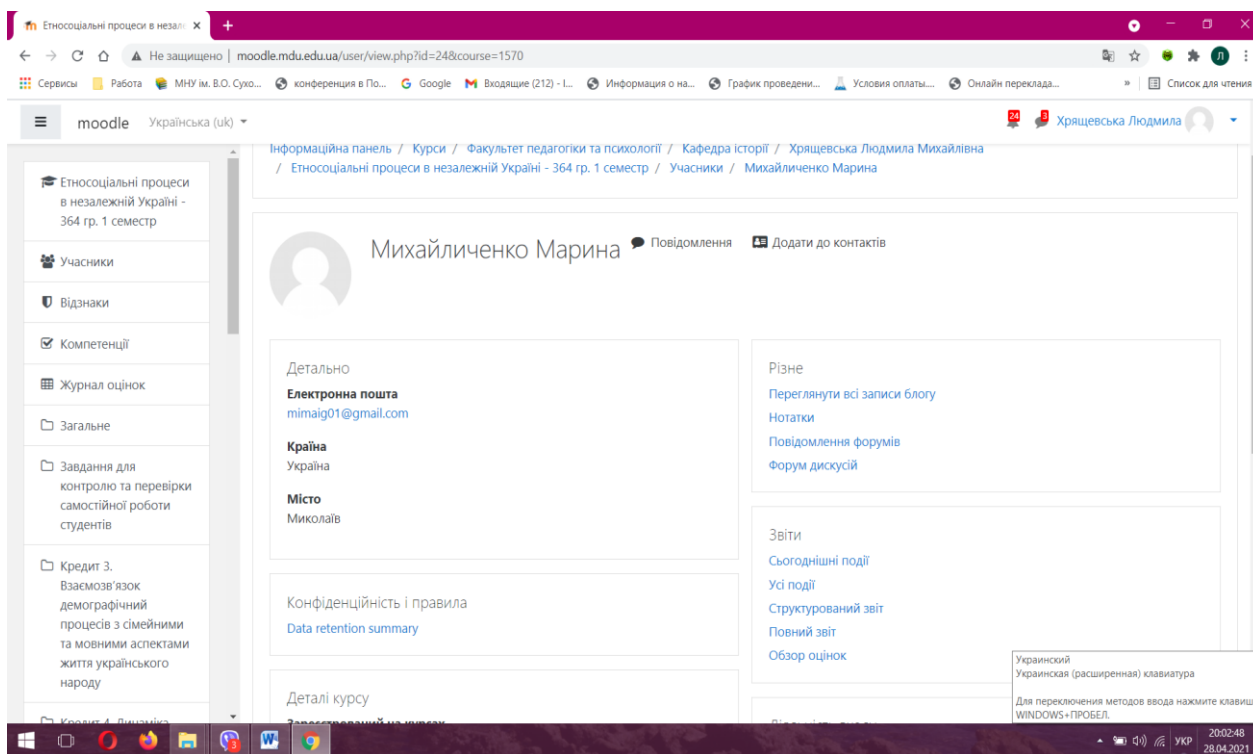
Ми добре навчаємось під час творчої діяльності та пояснення її іншим. Для прикладу можна розглянути діяльність Wiki, коли спільний пошук групою слухачів дистанційного курсу відповіді на складне питання є творчість з іншими та для інших, являється потужним засобом навчання.

Ми навчаємось, спостерігаючи за іншими. Прикладом такої діяльності є читання та написання продуманих повідомлень форуму, що змінює і поглиблює розуміння того матеріалу, над яким працює слухач.

Розуміючи інших змінюємось самі. За допомогою особистих повідомлень та онлайн-спілкування викладач дізнається про успіхи і труднощі слухачів дистанційних курсів, та враховує це в підготовці матеріалів навчальних курсів.

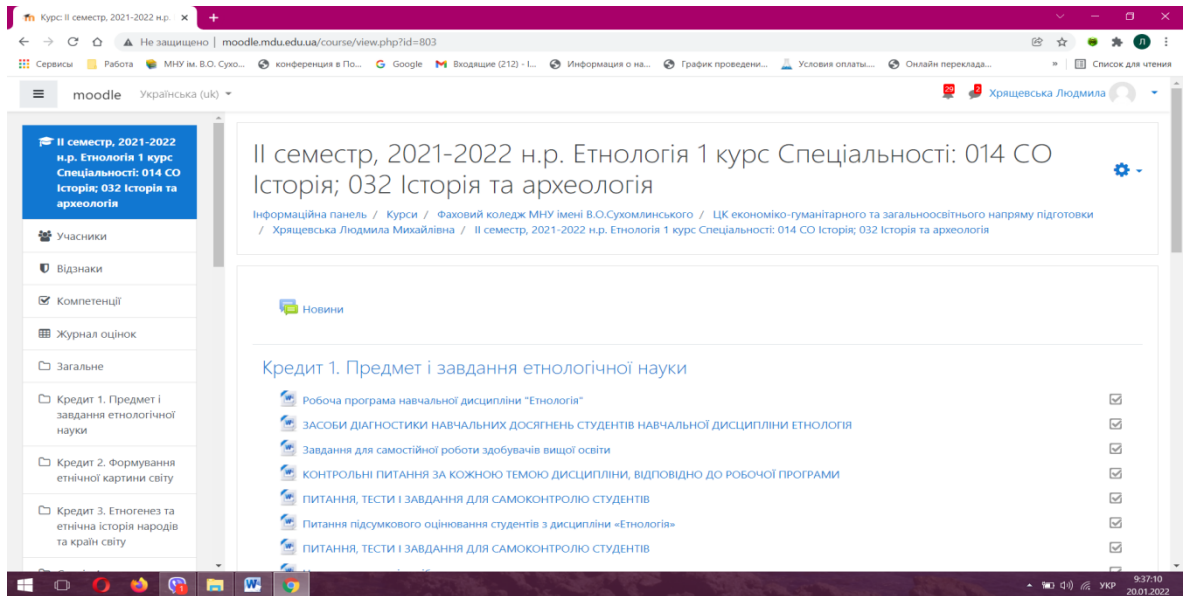
Навчання є легким, коли навчальне середовище є гнучким і адаптується до потреб викладачів різних дисциплін. Для прикладу викладач засобів мультимедіа використовує багато вставок із засобів масової інформації; її колега з математики часто вирішує складні проблеми за допомогою форуму; наіншій дисципліні студенти опановують основи іноземної мови за допомогою модульних уроків; викладач економіки любить надавати зі стрічки новин (RSS) останні дані фондового ринку для аналізу в рамках курсу; і так далі.

Після того як здобувач освіти пройде процедуру реєстрації в Moodle і налаштує свій обліковий запис: додати аватар (свою фотографію або будь-який інший графічний образ) і дати коротку інформацію про себе (мал. 1).

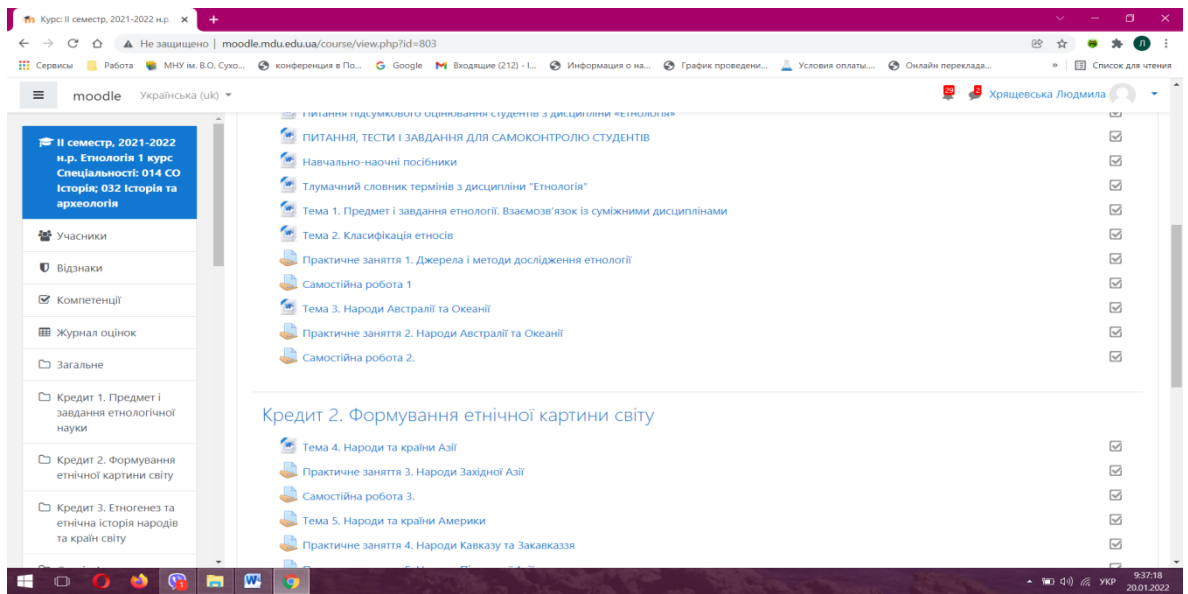

Мал 1.

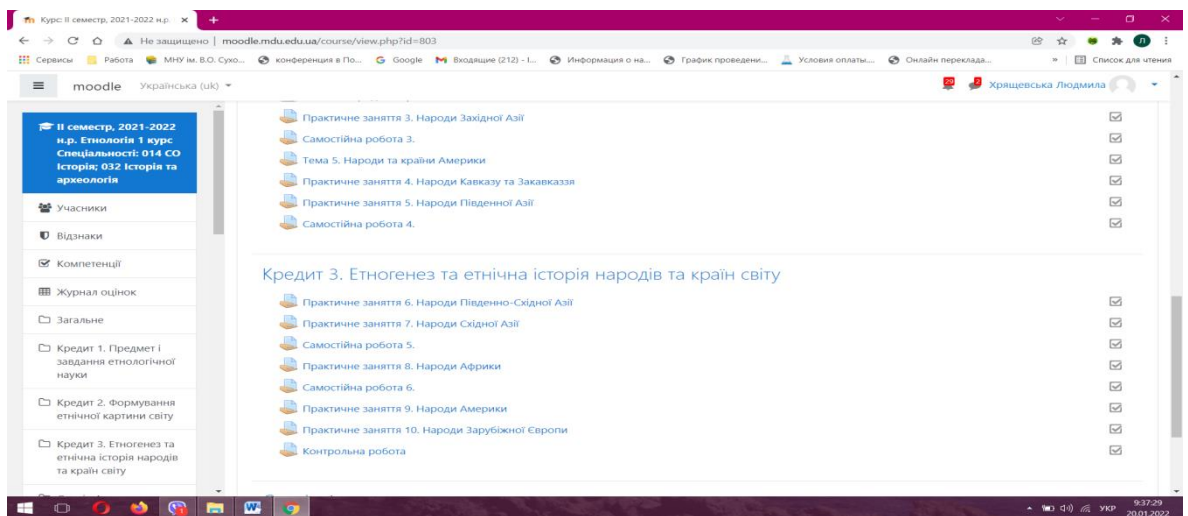
Після ідентифікації користувач потрапляє на свою особисту сторінку. Перелік курсів знаходиться в розділі «Мої курси» в нижній частині сторінки слухача. Напроти назви курсу вказані семестр і форма контролю. Під назвою курсу вказано прізвище викладача, що перевіряє цей курс (мал. 2, 3, 4).

Мал. 2.

Мал. 3

Мал. 4

Щоб почати роботу в курсі необхідно обрати із списку потрібний курс. Після оброблення запиту браузер покаже початкову сторінку дистанційного курсу. Зовнішній вигляд курсу може відрізнятись, в залежності від обраного дизайну (мал. 2).

Стержневою складовою дистанційного навчання є *дистанційні курси* – інформаційні продукти, які створені в електронній формі і є достатніми для навчання за окремими дисциплінами. Тобто, дистанційний курс є не що інше, як специфічний навчально-методичний комплекс дисципліни, розроблений для дистанційної форми навчання.

Лекція. Елемент дистанційного курсу «Лекція» є основним змістовим модулем дистанційного курсу, який розкриває теоретичний зміст кожної теми за всіма питаннями, що входять до неї відповідно робочої програми. Основний зміст кожної теми викладений коротко й доступно, починаючи з теоретичної частини, визначень, прикладів, таблиць, схем, діаграм, малюнків із подальшим переходом до рекомендацій викладача щодо засвоєння матеріалу дисципліни, висновків по темі.

Крім того, доцільно також подавати додатковий матеріал, який може включати: термінологічний словник ключових понять (категорій) із визначенням їх сутності; нормативні документи або фрагменти з них, які необхідні в процесі вивчення теми; довідкова інформація (таблиці, формули, діаграми); питання для самоконтролю засвоєння матеріалу теми; додаткова література для поглибленого вивчення.

Тест до лекції. Елемент дистанційного курсу «Тест до лекції» має на меті перевірку (самоперевірку) ефективності навчальної роботи щодо лекційного матеріалу. Як правило, тести містять 5–7 питань з ключових понять кожної теми, не більше 5 варіантів відповідей та ключі (вказівки правильних відповідей). У системі дистанційного навчання допускається розробляти тести 10 типів питань та відповідей. Але бажано щоб викладач обрав один тип на весь тест (у крайньому випадку на одну тему).

Практичні (семінарські) заняття. Елемент курсу «Практичні заняття» має на меті поглиблення практичної підготовки слухача, закріплення навичок у застосуванні теоретичних знань, а також перевірку рівня теоретичної та практичної підготовки. Практичні завдання розробляються з кожної теми дисципліни.

Самостійна робота до кредиту. Елемент «Самостійна робота до кредиту» має на меті поглиблення теоретичної та практичної підготовки студента з дисципліни. Тому цей елемент повинен мати у своєму складі тематичний план дисципліни, індивідуальні завдання щодо кожної теми курсу, а також методичні рекомендації щодо їх виконання.

Контрольна робота. Елемент дистанційного курсу «Контрольна робота» з навчальної дисципліни має на меті розвиток навиків самостійної роботи з елементами наукового пізнання з однієї сторони та контролю рівня знань студента з другої.

Екзамен (тестування). Елемент дистанційного курсу «Екзамен (тестування)» має на меті підсумкову перевірку ефективності навчальної роботи з дисципліни.

Тестування складено у двох варіантах по 40 питань в кожному та чотирьох варіантів відповідей.

ТЕМА 1. МУЗЕЄЗНАВСТВО ЯК НАУКА

Розвиток суспільства супроводжується зростанням значення наук в усіх сферах громадського життя; в умовах сьогодення наука – важливий чинник соціального прогресу.

Музейна справа як специфічна сфера громадської діяльності, пов'язана з наукою, освітою, вихованням, культурою в цілому не стоїть в стороні від загальних тенденцій соціального розвитку. Трансформація соціально-економічного життя, формування нового суспільства в Україні, зростання освіти і культури вимагає і підвищення рівня музейної справи для гармонійного розвитку людини, осмислення досвіду розвитку нашого суспільства.

Сукупність знань, узагальнювальних проблеми музейної справи, позначається як "музеєзнавство" або «музеологія». Цей термін закріпився у багатьох мовах, хоча з'явився він порівняно недавно – в другій половині ХІХ ст. (до нього існував термін "музеографія" – їм визначали усі твори, що стосуються музеїв, а зараз іноді визначають описі конкретних музеїв). Під музеєзнавством зазвичай розуміється наука про музейну справу, музеї або музейна теорія. Але це визначення недостатньо повне. Сьогодні музеєзнавство можна визначити як соціальну науку, що вивчає процеси збереження соціальної інформації.

Становлення музеєзнавства як науки йшло з ХVІ ст. як узагальнення практики; систематизація матеріалу. Але формування понять, створення елементів загальної теорії найважливішим напрямом стало лише із середини ХХст. У рамках **Міжнародної Ради Музеїв** (ІКОМ) музеєзнавство отримало широке визнання, а в 1977 р. на ХІ Генеральній конференції ІКОМ було створено Міжнародний Комітет музеології, який безпосередньо займається створенням фундаментальних праць з проблем загальної музеології (музеєзнавства), інформації, пізнання та передачі знань та емоцій за допомогою музейних предметів, вивчає музейну справу, музеї як громадські

інститути, їх соціальні та просвітницькі функції та форми їх реалізації у різних історичних та соціальних умовах.

Музеєзнавство має свій об'єкт та предмет дослідження.

Об'єкт музеєзнавства, який (як реальність) досліджують вчені – це музей, музейна справа як суспільне явище. Цей об'єкт вивчається як музеєзнавством, так й історією культури, мистецтвознавством, соціологією тощо.

Предмет дослідження (певне, специфічне коло закономірностей, характерне саме для даної науки і що формується остаточно на відміну від об'єкта лише поступово) - це коло об'єктивних суспільних закономірностей, що належать до процесів накопичення та збереження соціальної інформації, пізнання та передачі знань, традицій, уявлень та емоцій за допомогою музейних предметів, до процесів виникнення, розвитку та суспільного функціонування музеїв, музейної справи.

Ключові поняття музеєзнавства

Дуже важливо визначити ключові поняття музеєзнавства. Насамперед, це музейний предмет. Становлення цього поняття було тривалим, що виходить із різних підходів (інформації, емоційного впливу). Сьогодні його визначають наступним чином: Музейний предмет - це витягнутий із реальної дійсності предмет музейного значення, включений до музейних зборів і здатний довго зберігатися. Він є носієм власної соціальної або природничої інформації, джерелом знань та емоційною, культурно-історичною цінністю, частиною національного надбання.

Іншим важливим термінологічним моментом є визначення понять "музей", "музейна справа". Існували і існують теорії біологічні (музей відображає інстинкт збирання), філологічна (поява музеїв пов'язана з наслідуванням античним храмам) і т.д. - сховище).

Виникнення музеїв пов'язане з суспільною потребою ще в давнину, іноді предмети «речової пам'яті» були доказами становища людини (престижна функція). Зберігалися вони й для задоволення естетичних потреб,

та як і релігійні тотеми. Найдавніші цивілізації (східні, а потім античні) знають досить розвинені колекції (давньоєгипетські «будинки життя», колекції держави Шумерів, античні музейони та ін.).

У середні віки зібрання предметів використовували для тих чи інших «доказів» справжності, а звідси нерідко були випадки фальсифікації реліквій. З'явилися музейні збори в храмах, замках, монастирях (збори творів мистецтва, історичних та природничих цінностей).

З епохи Відродження музейні збори все частіше розглядалися як першоджерела, предметні історичні докази, що використовуються для освіти та задоволення допитливості, естетичних потреб (кунсткамери, мюнцкабінети). Пізніше з'явилося розуміння значення музейних зборів для предметної фіксації суспільно-історичного досвіду, що передається від покоління до покоління, а для музею - як зберігача цього досвіду, установи, що розширює межі пізнання.

Предмет дослідження музеєзнавства довгий час був предметом наукових дискусій, висування різних його визначень. Деякі (І. Неуступний) вважали, що музеєзнавство охоплює всю сукупність музейної роботи: принципи відбору матеріалів, систематизації фондів, дослідження документаційних цінностей предметів, методи консервації, реставрації музейного носія, музейних предметів (МП) як об'єктів експозиції. І. Бенеш вважав музеєзнавство сукупністю спеціалізованої діяльності. З. Странський висував ідею виділення музеєзнавства як самостійної наукової дисципліни, вважав його сферою лише музейної діяльності наук; вважав, що воно вивчає специфіку музеїв, що виявляється у документуванні явищ, процесів у природі та суспільстві, пов'язаному з виявленням та первинною оцінкою пам'ятників - оригіналів, що належать до пережитків та живих діючих систем, а також відіграє роль у створенні колекцій музейних пам'яток, їх внутрішньо-музейному науковому документуванні та зберіганні: у різноманітних формах освітньо-виховної та науково-освітньої діяльності, насамперед через експозиційно-виставкові форми роботи: з цією функцією пов'язане вивчення

проблем музейної педагогіки: психолого-педагогічних проблем, сприйняття музейних форм комунікації.

Музеєзнавство вивчає закономірності розвитку музейної справи, проблеми її організації та управління: музейну мережу, процеси її формування, розвитку, прогнозування і т. д.

Для методу музеєзнавства характерно застосування різноманітних методів суспільних та природничих наук у процесі дослідження музейних предметів та здійснення музейної комунікації, включаючи методи спеціальних історичних дисциплін (СІД), мистецтвознавства, літературознавства.

Під час підготовки експозицій, виставок, вивчення музейного відвідувача та інших форм освітньо-виховної діяльності (ОВД) застосовуються методи педагогіки та психології; методи природничих наук знаходять застосування в процесі реставрації, консервації (рентгенографії, спектрографії тощо), характерно також застосування польового методу дослідження, методів безпосереднього спостереження життя суспільства, досліджень в галузі експозиції, її сприйняття, роботи з консервації, реставрації - тут широко застосовується експериментальні методи.

Як і кожна наука, система знань, музеєзнавство має певну структуру та включає історичні, теоретичні та прикладні елементи.

Музеєзнавство ділиться на 4 основні частини:

Історія та історіографія музеєзнавства.

Теорія музеєзнавства.

Музейне джерелознавство.

Прикладне музеєзнавство.

Музеєзнавство буває загальним (музейна справа в цілому, загальні закономірності музеїв усіх профілів та типів) та приватним (приватні закономірності музеїв певних профілів, з урахуванням особливостей, викликаних близькістю музею конкретної науки, виду мистецтва чи виробництва).

Теорія музеєзнавства у свою чергу складається з 4-х частин:

Загальна теорія музеєзнавства.

Теорія документування.

Теорія фондової роботи (тезаврування).

Теорія комунікації.

Прикладне музеєзнавство також ділиться на 3 частини:

Наукова методика.

Техніка.

Організація та управління.

Історія музейної справи вивчає причини виникнення музейних потреб, походження та історичний досвід усіх форм суспільних інститутів, що виникають для задоволення музейних потреб, їх функціонування у різні історичні епохи; музейну політику, формування музейної мережі та організації музейної справи, історичного законодавства щодо музеїв та охорони пам'яток історії культури.

Історіографія музеєзнавства досліджує історію самої науки, відображену в музеєзнавчій літературі. Об'єктом її також може бути історія установ, які розробляють музеєзнавчу проблематику (музеї, спеціальні НДІ, центри, кафедри, наукові товариства).

Теорія музейної справи включають 4 елементи, названі вище: загальна теорія музеєзнавства вивчає об'єкт, предмет, метод та структуру науки, її місце в системі наук, вирішує питання взаємодії з іншими науками, розробляє науковий апарат та мову науки, виявляє причини та природу музейної потреби, музейні предмети, проблеми соціальних функцій музеїв, типології та класифікації музеїв, закономірностями формування та розвитку музейної мережі, розробляє наукову основу всіх специфічних музейних видів діяльності, визначає характер фундаментальних та прикладних досліджень у галузі музеєзнавства.

Теорія документування вивчає характер музейності у зв'язку з різними сторонами дійсності, вплив об'єктів музейного значення, що підлягають

збереженню та використанню як своєрідні документи, що засвідчують реальність і є елементами історичної пам'яті. Об'єкти-носії музейності позначаються та вилучаються із життєвого середовища. Відбір їх – суть теорії документування. Відбір предмета до зборів фондів музеїв спирається на музеєзнавчі науково-профільні дослідження. Теорія документування науково обґрунтовує критерії такого відбору, методику музеєзнавчого дослідження.

Теорія науково-фондової роботи (тезаврування) (НФР) пов'язана з дослідженням цінності музейних предметів, що міститься в них інформації, а також матеріальної сутності носіїв предметів інформації. Термін «тезаврування» – в перекладі від грец. - скарб, скарбниця, сховище, вживався давно, але у сучасному сенсі запроваджено словацьким вченим З. Странським. Тезаврування розглядає фонд матеріальних музейних предметів (ММП) як документальну систему, особливу модель реального світу. Музейні колекції, що складають збори, є новою якістю в порівнянні з одиничними предметами. У процесі науково-фондової роботи поглиблюється їхнє інформаційно-документальне значення.

Вивчення музейних предметів як частини музейного фонду, виявлення нової інформації, що міститься у самих музейних предметах та у матеріалах, що фіксують їх зв'язки із середовищем первісного існування, супроводжується накопиченням науково-охоронних матеріалів – документів другого порядку. Тезаврування також включає дослідження, пов'язані із завданнями охорони музейних предметів як національно-культурного історичного надбання, складника державного музейного фонду.

Теорія музейної комунікації (ТМК) досліджує музей як один із комунікаційних інститутів, які концентрують, узагальнюють та поширюють інформацію, і самостійно її продукують на основі спеціальної наукової діяльності (музеєзнавчого дослідження). Теорія музейної комунікації вивчає особливості музейної комунікації, специфіку передачі. Музейна комунікація не зводиться лише до демонстрації музейних предметів, це найважливіший

елемент діяльності музеїв. Як правило, музейні предмети – експозиційно-виставкова діяльність (особливий вид музейних предметів); сюди відносяться і питання, пов'язані з особливою екскурсійно-лекційною формою поширення інформації, що спирається на предметні засоби.

Частина демонстраційної комунікації – створення архітектурно-мистецького середовища – ще один із предметів досліджень теорії музейної комунікації. Комунікація в музеї йде шляхом розповсюдження літературної продукції (наукові дослідження, публікація музейних матеріально-образотворчих, текстових матеріалів та ін.), за допомогою аудіовізуальних засобів і через ЗМІ, а також за допомогою надання джерел (представниками науки, мистецтва, виробництва); дослідження в галузі теорії музейної комунікації включають і питання впливу всіх форм і засобів комунікації на різні категорії населення в процесі освітньої діяльності музеїв.

Музейне джерелознавство як головний об'єкт дослідження має музейних предметів, розглядає їх із джерелознавчих позицій, допомагає пізнавати та історію музейної справи; по об'єкту та цілям, а частково, і за методами, воно відрізняється від загального джерелознавства профільних наук. Вивчаючи всі типи джерел музейних зборів, воно має завдання створення цілісного уявлення про музейні предмети як історико-культурні цінності, при цьому досліджується всі властивості предметів з усіх позицій. Будучи близько до історичного джерелознавства, музейне джерелознавство спрямоване насамперед на речові і образотворчі типи джерел (що становлять значну частину музейних предметів), причому щодо всіх епох (включаючи і сучасність).

Прикладне музеєзнавство пов'язане із практикою музейної справи; найшвидше розвивається методика, що охоплює всі форми діяльності музеїв; у музеях вивчаються загальні та приватні методичні принципи побудови експозиції, принципи екскурсійної роботи, що спираються на психологічні основи сприйняття, на облік особливостей музейних предметів (зберігання музейних предметів тощо). Спеціальні методики виходять із загальних, але

орієнтовані на конкретні профілі та типи музеїв, різні профільні дисципліни (археологічні, етнографічні, військово-історичні тощо).

У середині одного профілю є різні методики, що залежать від типу музею (масового; наукового, науково-просвітницького; навчального; дослідницького).

У групі спеціальних методик є розподіл на загальні та приватні: загальні - питання музею загалом, приватні - окремі види діяльності: комплектування фондів, експозиція, облік, зберігання, ОВР тощо, включаючи особливості різних хронологічних періодів.

Методика експозиційно-виставкової роботи - одна з найважливіших і включає планування експозиційно-виставкової роботи, розподіл на типи та профілі експозиції, розробку наукової та художньої її концепції, відбір та організацію експозиційних матеріалів. У галузі комплектування науково-методичну роботу (НМР) спрямовано на розробку системи методів музеєзнавчих досліджень, методи виявлення та відбору музейних предметів. Методика наукового фонду роботи вивчає проблеми обліку фондів, їхнього наукового документування, наукової організації фондів.

Методика обліку та наукової документації визначає характер та етапи роботи з юридичної та наукової охорони музейного фонду, реєстрації, наукової інвентаризації, виробляє системи фондкових документів тощо, зараз все ширше використовуються методики автоматичних інформаційних систем.

Методика наукової організації та вивчення фондів включає проблеми їх складу, структури, класифікації, систематизації, інтепретації тощо.

Методика наукового фонду роботи включає питання розміщення колекцій у фондах, питання транспортування.

Важлива галузь методики – розробка проблем методики консервації та реставрації музейних предметів. Окрема область – методика ОНР (освітньо-освітньої роботи). Техніка в музеях пов'язана як з розвитком музеєзнавства та профільних наук, так і особливо з методикою, загальнонауковим та

технічним рівнем епохи. Довгий час вона залишалася без великих змін, і лише у ХХ столітті почалося масове вторгнення технічних засобів у музеї. До техніки відносяться питання проектування музейних будівель та музейного обладнання, техніки експонування різних типів музейних матеріалів, технічних засобів передачі інформації, техніки реставрації тощо.

Це об'єкт спеціального розділу прикладного музеєзнавства, що визначає межі, можливості, способи застосування технічних засобів. Розробка аудіовізуальних засобів розширює можливості музейних предметів / голографія, інтегральна фотографія, апаратура довідкової інформації і т.д. найбільш раціональної системи та ефективної мережі музею в цілому; їх профілів, співвідношення різних типів музеїв, прогнозування тощо. Важлива і методика управління музейною справою, структур та складу органів управління тощо.

Розвиток музеєзнавства відбиває тенденції інтеграції та диференціації знань, наук. У сучасній науці багато дисциплін перебувають на межі гуманітарних та природних (історія природознавства та техніки, психологія, кібернетика, географія, етнічна антропологія, етноботаніка та ін.). Їх називають зараз часто інтердисциплінарними, багато цих ознак має і музеєзнавство. Але, врахувавши, що основним елементом предмета музеєзнавства є закономірності, що належать до процесів пізнання та передачі знань за допомогою музейних предметів, соціального функціонування музеїв, завдання музеєзнавства можна віднести до завдань, характерних для соціально-гуманітарних наук, і саме музеєзнавство слід віднести до соціально-гуманітарних наук.

ТЕМА 2. РОЛЬ ТА СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ ІСТОРИЧНИХ МУЗЕЇВ

Появі музеїв історичного профілю в сучасному вигляді передують тривалий та складний історичний процес. Виникнення сучасних музеїв у Європі, наприклад, як спеціальних установ та музеїв власне історичних

відноситься до XVI- XVII ст. і воно йшло одночасно з розквітом науки, мистецтва, літератури, техніки та ремесла.

Великі географічні відкриття, навколосвітні подорожі, дослідження Коперника практично довели кулястість землі: науки звільнялися від середньовічної схоластики. Через книгодрукування почали поширюватися знання. Люди почали усвідомлювати потяг до знань. У цю епоху гігантського духовного зльоту виникають різні колекції вчених /кабінети натуралістів, камери раритетів тощо: розпочалося формування великих колекцій, зібрань культурно-історичних цінностей, військових трофеїв / при арсеналах - цейхгаузів/, які грали функції документування; колекцій витвору мистецтва, що відбивали культурний розвиток. Наукові дослідження нерідко проводилися з урахуванням музейних зборів, археологічних колекцій, грали, наприклад, велику роль у дослідженні стародавнього світу тощо.

У другій половині XVIII ст. становлення та розвитку низки соціальних наук йшло одночасно з накопиченням і систематизацією зборів джерел. Діяльність музеїв почала набувати наукового характеру, музейні колекції нерідко давали імпульс для відповідних досліджень, що піднімало і роль музеїв. Їх почали розглядати як скарбницю технічного досвіду та наукових цінностей, як Сховище культурно-історичної спадщини. Аж до XIX ст. вивчення історії не лише т.з. класичної давнини, а й Раннього Середньовіччя було зосереджено переважно у музеях, оскільки в них знаходилася більшість необхідних цього джерел.

У розвиток музеїв як самостійних установ велику роль грав громадський прогрес; велику роль розвитку музеїв грало і формування національної самосвідомості. Боротьба за національну незалежність, за збереження та визнання національних особливостей, визнання права на самостійний розвиток народів призвело до різкого посилення суспільної потреби в музеях, які могли б зберігати та демонструвати свідчення історії цих народів.

Так, наприклад, Угорський Національний Музей був заснований під прямим впливом боротьби за визнання угорської мови, за повагу до угорської культури та збереження угорських історичних традицій. Під егідою цих ідей спочатку в Європі були засновані великі національні музеї і для них споруджені монументальні будівлі (1802 р. - Угорський Національний Музей в Будапешті, 1818 р. - Національний Музей у Празі, 1828 р. - Музей в Берліні і т. д.), роль їх також зростала. В Україні музеї довго мали відомчий характер, хоча роль їх і тут була велика.

Поступово формуються соціальні функції музеїв, які можна визначити так:

I. Музеї призначені для наукового документування явищ, процесів, закономірностей розвитку природи та суспільства /науково-документарна (документаційна) функція/;

II. Музеї покликані вирішувати завдання охорони культурно-історичних цінностей на користь національної та світової культури /охоронна функція/;

III. Музеї є специфічними центрами наукових досліджень, на яких ґрунтується вся їхня діяльність /дослідна функція/;

IV. Суспільство висуває перед музеями вимогу активної участі у оновленні суспільства, для України - це формування національної свідомості, активної участі всього народу у будівництві нового суспільства в Україні /освітньо-виховна функція/.

НАУКОВО-ДОКУМЕНТАЦІЙНА І ОХОРОНА ФУНКЦІЇ МУЗЕЮ реалізуються у вивченні природи та суспільства, відбору предметів, збереження культурних цінностей, без чого діяльність музеїв неможлива.

ДОСЛІДНА ФУНКЦІЯ МУЗЕЮ тісно пов'язана з усією системою наук, відображаючи та досліджуючи суспільні та інші процеси та явища. Специфічні дослідження природи музейних пам'яток відіграють велику роль у розвитку музеїв.

Реалізуючи ОСВІТНО-ВИХОВНУ ФУНКЦІЮ, музеї поширюють знання, сприяють вихованню поваги до минулого, до здобутків науки, техніки, культури, мистецтва. Використовуючи справжні джерела та культурні цінності, музеї роблять свою інформацію предметною, що викликає ефект безпосереднього контакту з першоджерелом, викликають емоційний відгук. Відвідування музеїв, крім того, популярний вид дозвілля, реалізація можливості ознайомлення з досягненнями минулих поколінь, знайомство з предками.

Історичні музеї знайомлять відвідувачів із різними епохами та сторонами життя народу, включаючи і сучасність. Музеї сумарно утворюють систему, що у постійному розвитку - як територіальному, і з погляду змісту. Ця система, що включає в себе різні види музеїв: традиційні музеї та музеї-галереї, музеї-заповідники та будинки-музеї, музеї під відкритим небом і меморіальні музеї, музеї історії підприємств, установ, вузів, шкіл, різні громадські, народні музеї, музеї різних видів, типів та профілів, називається музейною мережею. На її формування впливають багато чинників (зміна суспільних потреб, розвиток науки, мистецтва, матеріального виробництва та розвиток самого музеєзнавства).

Музейна мережа сформувалася протягом тривалого історичного періоду, що відбивається на територіальному розподілі музеїв, їх характері, профілюванні.

Під профілем музею мають на увазі ставлення музею до тієї чи іншої профільної науки чи комплексу наук, виду мистецтва, галузі виробництва. Поняття профілю включає також хронологічні та територіальні кордони, у яких музеєм проводиться документування суспільних явищ. Профілем зрештою визначається зміст роботи музею, профілювання завжди орієнтоване на конкретно-історичні умови та потреби, пов'язані з їх змістом.

Профільна класифікація ділить музеї на групи, кожна з яких вирішує свої наукові завдання. Всередині профільної групи музеї можуть мати більш вузьку спеціалізацію, що визначається структурою профільної дисципліни,

виду мистецтва, виробництва, конкретними територіальними або хронологічними характеристиками об'єктів, що відображаються музеями. Профільна система включає численні підсистеми. Характер та їх кількість також має конкретно-історичний характер. Наприклад, музеї історичного профілю поділяються у свою чергу на загальноісторичні, археологічні, етнографічні, військово-історичні і т. д. У свою чергу, загальноісторичні можуть бути національними або регіональними, відображати всі історичні періоди або якийсь історичний етап у розвитку суспільства (наприклад, Миколаївський обласний краєзнавчий музей).

Виділяється також група музеїв, які об'єднують декілька профілів одночасно, т.з. Комплексні музеї. Історично такі музеї завжди передували сучасним вузько профільним музеям, а зараз вони відображають, як правило, процес інтегрування наук.

Можна виділити такі групи музеїв за профілями:

ІСТОРИЧНІ МУЗЕЇ - усі музеї, що базуються на системі історичних наук, широкого історичного профілю, археологічні, етнографічні, нумізматичні, військово-історичні, історико-економічні, історії освіти та освіти, спеціальні історичні (наприклад, історії спорту та ін.).

ХУДОЖНІ МУЗЕЇ - всі музеї, що характеризуються приналежністю до історії мистецтва /музеї мистецтв, картинні галереї, музеї скульптури, музеї прикладного мистецтва, художніх ремесел, гравюрні кабінети, а також театральні та музичні музеї, музеї кіномистецтва та ін./.

ПРИРОДНО-ІСТОРИЧНІ МУЗЕЇ - музеї, що спираються у своїй діяльності на природничі науки. До цього профілю належать музеї біологічні, геологічні, палеонтологічні, ботанічні, зоологічні, мінералогічні, антропологічні, екологічні тощо.

ТЕХНІЧНІ МУЗЕЇ – музеї, пов'язані з технічними науками, виробництвом: політехнічні, технічні, авіації, залізничної техніки, залізничного транспорту, автотранспорту, зв'язку, суднобудування, гірничої справи, музеї окремих підприємств, пам'ятники техніки тощо.

ЛІТЕРАТУРНІ МУЗЕЇ - всі музеї, присвячені розвитку літератури, життя та діяльності письменників / включаючи будинки-музеї та музеї-садиби письменників, меморіальні музеї письменників і т. д./

МУЗЕЇ КОМПЛЕКСНІ - музеї, що поєднують у собі два або більше основних профілю, що відбивається на складі фондів та змісті діяльності, організаційній структурі: історико-художні, історико-архітектурні (як самостійні з'єднання та мистецтвознавчої спеціалізації), сільськогосподарські (з'єднання природничо-історичного профілювання) і т. д.

Найбільш поширений комплексний профіль - краєзнавчий музей, що включає історичну та природничу спеціалізацію. Нерідко в краєзнавчих музеях є самостійні мистецтвознавчі відділи.

Окрім класифікації музеїв за профільними групами застосовується ще розподіл музеїв за їх основним громадським призначенням. Ця об'єктна ознака багато в чому визначає співвідношення характерних для музею суспільних функцій та методи їх реалізації. Відповідно до цього критерію в музейній мережі можна виділити 3 типи музеїв: Науково-дослідний, Просвітницький (масовий)/; Дослідницький, Академічний; Навчальний.

Науково-дослідний, освітній тип музею переважає у музейній мережі. Він призначений для масового відвідувача, функції наукового дослідження, охорони історичних та культурних цінностей зберігають тут своє значення, але при цьому вони орієнтовані на широке використання музейних зборів в освітніх та виховних цілях. Це відбивається у формуванні та організації фондів. Одним із найважливіших компонентів такого музею є експозиції та виставки. Ці музеї найчастіше перебувають у віданні органів культури та освіти, іноді громадських організацій, рідше Академії наук.

У музеях дослідницького, академічного типу використання музейного фонду здійснюється в дослідницьких цілях. Такі музеї найчастіше функціонують при науково-дослідницьких інститутах, Академіях наук. Нерідко вони є органічною частиною структури цих установ. Домінуюче дослідницьке призначення цих музеїв визначає принципи формування

фондів, їх класифікації, характер експозицій /там, де вони є/, орієнтованих, головним чином, на фахівців. Такі музеї біологічні, багато геологічних, палеонтологічних та інших.

Наукові теми розробляються з урахуванням музейних предметів /специфіка музейної науково-дослідної роботи/. Результати цієї роботи самостійні за значенням і водночас є частиною музеєзнавчого комплектування, зберігання, експозиції тощо. Музейні предмети вивчаються сукупно з допомогою методів різних наукових методів.

Загальноісторичні дослідження ведуться в процесі комплектування, поповнення музейної колекції (переважання копій, науково-допоміжних матеріалів знижує рівень експозиції).

Велике місце у документуванні історичного розвитку мають не лише матеріали стародавньої, середньовічної, а й нової та новітньої історії, аж до сьогодення. Важливе завдання наукових досліджень – вивчення та вироблення наукової концепції комплектування (сфери комплектування, основи тематики, напрямки відбору та створення груп музейних предметів, тощо). Серед них методи польових досліджень, експедиції з археології, етнографії, народного мистецтва; є також наукові колекції (цінність їх залежить від того, якою мірою їх результати збагачують науку та йдуть на користь музейній роботі).

Музеї планують організацію, наприклад, археологічних розкопок (наприклад, підводна археологія - вивчення та підйом потонулих кораблів різних століть; для етнографії польові дослідження - головний метод вивчення народного побуту, способу життя, умов життя тощо). Інші напрями – загальноісторична підготовка експозиції; спеціальні музеєзнавчі дослідження ведуться у плані музеєзнавчих досліджень фондів, у галузі охорони та зберігання музейних фондів; у музейній комунікації - в експозиційній діяльності та галузі музейних педагогічних досліджень, соціальних та психологічних досліджень - на основі планування та організації науково-дослідної роботи.

Значну частину завдань музеїв вирішує за допомогою експозицій, які носять науковий характер, ґрунтуються на новітніх історичних дослідженнях - постановка тем, відбір фактів, структура спираються на сучасні уявлення про історичний процес, його закономірності, періодизацію історії. В експозиції демонструються вивчені на основі даних справжні музейні предмети - носії історичної інформації; використовувані в експозиції карти, таблиці, схеми - теж результат наукових досліджень.

У процесі підготовки експозицій нерідко виникають питання, які ще досить не відображені в літературі та важливі для експозиції, - тоді музеї організовує власні дослідження, що вимагають використання письмових та інших джерел; це - дослідження з проблем розвитку певних сторін життя суспільства, з історії регіону, життя та діяльності історичних особистостей. Часом подібні дослідження визначають необхідність та можливість комплектування нових музейних колекцій. ґрунтовна наукова підготовка експозиції допомагає уникати спотворень історичного процесу, його уривкового зображення, сприяє поповненню фондів цінними матеріалами, які збираються саме для нових експозицій, а також виставок.

Підсумки досліджень, пов'язаних із підготовкою наукових тем, розроблених на основі музейних предметів – специфіка музейної науково-дослідної роботи. Результати її самостійні за значенням і в той же час це частина музеєзнавства-комплектування, зберігання, експозиції і т.д. Музейні предмети вивчаються сукупно за допомогою методів різних наук та музейної методики.

Підсумки досліджень, пов'язані з підготовкою експозиції, часто мають великий науковий, дослідницький інтерес; музей іноді публікує їх у вигляді каталогів або путівників з експозиції, крім того – у спеціальних журналах.

Що стосується музеєзнавчих досліджень в історичному музеї, то, врахувавши, що саме музеєзнавство - основа специфічної музейної діяльності та розробляє теоретичні та методологічні засади вивчення музейних предметів, комплектування фондів зберігання та охорони музейних зборів,

експозиційної діяльності та роботи з відвідувачами, то можна визначити коло музеєзнавчих досліджень як дослідження різних сторін музейної діяльності, вивчення загальних рис її закономірностей, поглиблення та уточнення її теорії та методики.

Теоретичним та практичним цілям відповідає дослідження основних питань історії, структури, організації та планування музейної справи. Дослідження з теорії, методики та іншим загальним питанням музеєзнавства можуть проводитися в кожному музеї. Але на практиці ними в основному займаються великі музеї, що мають необхідний досвід і кадри. Крім того, існують різні спеціалізовані наукові установи - науково-дослідні інститути, кабінети, кафедри вузів, головним завданням яких є наукова розробка загальних проблем музеєзнавства.

Для використання музейних предметів в історичному музеї недостатньо вивчити лише їхню історичну, джерельну цінність. Важливим аспектом їх вивчення є питання про їх художню та естетичну цінність, відповідно до критеріїв, прийнятих у мистецтві. Методи дослідження природничих наук застосовують для виявлення матеріальних властивостей предмета, що необхідно для вирішення питань консервації та реставрації музейних предметів, вибору способів їх вирішення. Специфічні музейні дослідження ведуться з метою виявлення комунікативної цінності музейного предмета (включаючи здатність наочно відобразити історичні явища та процеси та здатність надавати емоційний вплив тощо). Такі дослідження ведуться із застосуванням комплексу історичних, педагогічних, психологічних методів.

У процесі формування музейного фонду постає питання значимості музейного предмета для документування у суспільному розвитку, певних подій, процесів, структури. Ця цінність впливає насамперед із історії предмета, його первісного призначення, місця в житті суспільства. Сукупність цих ознак дає уявлення про культурно-історичну цінність даного музейного предмета і дозволяє зробити висновки про його музейне значення та

необхідність збереження. Ці аспекти враховуються в науково-фондовій роботі та процесі комплектування музейних фондів. Музеєзнавчі дослідження ставлять своїм завданням розробку основ цієї роботи та її наукового обґрунтування – причому не лише у плані узагальнення практичного досвіду, а й у аспекті розробки нових форм, моделей музейної класифікації тощо. Теоретичні розробки допомагають музеям вирішити низку питань, науково-практичних завдань; створення, наприклад, загальної концепції комплектування музейних фондів, визначення змісту, форм та методів наукового комплектування музейних колекцій /МК/; підготовки наукових рекомендацій, нормативних документів щодо збирання, зберігання, вивчення музейних предметів; вдосконалення всієї схеми обліку та наукової обробки музейних предметів; створення розміщення, зберігання музейного фонду з метою забезпечення їх безпеки та розробки на основі її завдань проектування та оснащення фондових приміщень тощо.

Музеєзнавчі дослідження пов'язані і з виробленням єдиних форм музейної документації, що використовуються в процесі наукової обробки музейних предметів та наукового опису, її форм, запису, наукових паспортів, розробці необхідних пошукових засобів.

Одним із важливих завдань музейної справи є дослідження, пов'язані з охороною предметів від ушкоджень та поразки. Консервація та реставрація виділилися в окремі галузі, із застосуванням природничих наук - фізики, біології, матеріалознавства та ін.

Провідним напрямом став профілактичний захист музейних предметів від шкідливого впливу навколишнього середовища. У процесі консервації та реставрації музеї мають місце з предметами з різних матеріалів та їх сполук, тому дослідження діляться на практиці за матеріалом (метал, тканина, шкіра, дерево, скло, кераміка), за групами предметів із застосуванням певних матеріалів (живопис, музичні інструменти та ін). Вивчаються проблеми зовнішніх впливів на музейний предмет - клімат, температура, вологість повітря, виробляються вимоги до умов тривалого зберігання музейних

предметів у фондосховищах та в експозиційних приміщеннях для різних груп матеріалу. До сфери цих досліджень входить і вивчення можливостей застосування технічних засобів для створення оптимальних режимів зберігання (наприклад, мікроклімату у вітринах тощо).

Застосування результатів досліджень ставить низку проблем, у вирішенні яких допомагають науково-дослідні інститути.

Особливого значення має дослідження впливу світла на різні матеріали, особливо у експозиції. Їх результати впливають на розробку системи освітлення експозицій, визначення світлових нормативів, найбільш зручних з точки зору збереження матеріалів, що експонуються, та огляду експозиції відвідувачами. У центрі досліджень також фактори, які шкідливо впливають на музейні предмети - пил, забруднення повітря, фактори рослинного та тваринного походження; вивчаються і природні процеси старіння різних матеріалів для визначення їх гранично тривалого зберігання.

Реставрація музейних предметів включає необхідні заходи з консервації і виходить одночасно за її межі, маючи на меті відновлення початкового вигляду музейного предмета /його стану і т.д./; це базується на результатах досліджень природничих наук, знань та застосуванні старих художніх технік і методів виробництва, на результатах вивчення історії матеріальної культури, етнографії, історії мистецтва, що сприяє розвитку реставрації.

Теоретичне питання реставрації: чи варто незалежно від початкового ступеня безпеки предмета відновлювати повністю його первісний вигляд чи достатньо реставрувати його у фрагментарному вигляді.? Для музейного предмета, які зазнали змін протягом свого існування, питання - який стан відновлювати - первісний чи останній; інше питання - чи слід реставрувати музейний предмет, щоб доповнення були непомітними або, навпаки, так, щоб їх можна було бачити. Але, безперечно, реставрація не повинна пошкодити предмет, знизити його історичну та місцеву цінність, його комунікативні можливості, в т.ч. можливість емоційно впливати на людину (наприклад,

храми, реліквії бою). Саме коло досліджень пов'язане з вирішенням проблем запобігання втратам або пошкодженням внаслідок катастроф та вандалізму.

Музейні дослідження комунікації мають у своєму центрі проблеми експозиції як найважливіші форми музейної комунікації; вони охоплюють дослідження з підготовки та створення експозицій, з музейної педагогіки, яка розглядає насамперед проблему використання експозицій з метою освіти та виховання; соціологічні дослідження: пов'язані з питаннями сприйняття експозицій різними групами відвідувачів; вивчення психологічних проблем сприйняття експозиції.

Предметом цих досліджень виступають явища та процеси, що утворюють насправді єдність; відрізняються вони аспектом досліджень, які застосовуються методами; доповнюють один одного. Вони найбільше вимагають міждисциплінарного співробітництва.

Музейні дослідження - основа експозиційної діяльності дослідження з проблем побудови та ефективності експозиції. В основі музейного комплектування лежать музейні предмети, це її ознака. За допомогою музейної експозиції здійснюється безпосередній контакт між музейним предметом і глядачем /відвідувачем/, тобто. музей прагне поповнити знання, впливати на думки та почуття відвідувачів; в музейній експозиції з науково-історичної проблематики музейні предмети виконують функцію передачі не тільки про себе, а й про історичні взаємозв'язки, структури, процеси. Для організації процесу комунікації важливе значення мають результати досліджень, отримані щодо музейного фонду - тобто. інформація про історичну, комунікативну, естетичну цінність музейного предмета. Вона відіграє головну роль у процесі відбору музейних предметів для експонування, у процесі їх перетворення на експонати.

Крім розуміння цінності музейних предметів при підготовці експозиції важливо знати закономірності процесу сприйняття - як сприймається інформація експонатів, які виникають емоції, яку роль грають при цьому справжність і достовірність, атрактивність і експресивність, і, зрештою, як за

допомогою експозиції передаються знання та виховують молоде покоління. Відповідь дають психологічні дослідження. Результати їх допомагають відповісти на питання про відповідність музейних експозицій поставленим цілям, їхню дієвість.

Важливо спрямовувати зусилля на дослідження взаємозв'язку між тим, що показується в експозиції і тим, як показується - між змістом та формою подачі. Зміст та форма музейної експозиції сприймаються відвідувачами як єдине ціле, тому й мають створюватися як єдність. Конкретні аспекти музейно-психологічних досліджень спрямовано на з'ясування того, як активізуються процеси комунікації, підвищується її ефективність. Ці завдання вирішуються шляхом відбору предметів для експозиції, вивчення легенд, письмових та усних образотворчих пояснень до музейного предмету, вибору доцільних форм розміщення музейного предмета та експонатів не як окремих музейних предметів, а в комплексі, що відображають історичні взаємозв'язки та включаються до більших структурних частин музейної експозиції.

У зв'язку з естетичним оформленням музейної експозиції, її просторовим рішенням, вибором та застосуванням кольору та світла, відборів та графічним рішенням, застосуванням аудіо-візуальних засобів. При розробці технічного та художнього рішення повинні враховуватися фізіологічні особливості людини – конструкції в експозиції орієнтуються на зростання, рівень очей, поле зору відвідувача. З урахуванням фізіологічного фактора застосовується світло в експозиційних залах /сила світла/, визначається тривалість маршруту експозиції та обсяг інформації, що передається, враховуються результати досліджень у галузі консервації музейних предметів; вимог, які забезпечують їх безпеку.

З погляду методики музейного дослідження проблем експозиції, дослідження спираються на оцінку досвіду підготовки та створення колишніх музейних експозицій, на порівняння та узагальнення цього досвіду, застосування експериментальних засобів та рішень.

Музейно-педагогічні дослідження – також важлива складова частина досліджень: музейна педагогіка – наука на стику педагогіки та музею, синтезує їх елементи. Вона – галузь музею та водночас – галузь педагогічних наук.

Музейна педагогіка - це соціальна наукова спеціальна дисципліна, яка вивчає і зміст і принципи, а також методи специфічного для музею дослідження процесу виховання та освіти. Вона вивчає, розробляє та вводить у музейну практику форми впливу на людську особистість, що відповідають освітньо-виховним цілям щодо формування всебічно розвиненої особистості. Ці завдання вирішуються на базі специфічних музейних форм експозицій, виставок і т.д. та інших форм комунікацій (лекції, гуртки, науково-популярні публікації тощо, ефективних з точки зору педагогіки), причому все це сприяє багатосторонньому використанню музейних фондів.

Елементи музейної педагогіки дієві і в музейному процесі організації експозиції та інших форм музейного комплектування, але пронизує всі форми музейної діяльності, їх треба враховувати і при відборі, комплектуванні, вивченні, зберіганні музейних предметів з метою можливого включення в музейну експозицію або використання в інших формах.

Музейно-педагогічне дослідження ставить завдання розробки теоретичних та методичних засад освітньо-виховного процесу в музеї, можливості застосування цих досліджень, їх підсумків у підготовці музейної експозиції та на робочому місці, у навчальних кабінетах. При цьому враховуються результати соціологічних досліджень та спостережень за відвідувачами.

Музейна педагогіка аналізує потреби різних соціальних та вікових груп відвідувачів, вивчає особливості сприйняття ними музейних експонатів, виробляє диференційовані методи роботи з ними, різні форми їх обслуговування. У певних випадках вона вносить певні корективи до змісту самої музейної експозиції.

Особлива увага приділяється розробці ефективних форм та методів використання музейної експозиції у вихованні. Рішення цих завдань можливе з урахуванням педагогіки, психології, соціології.

Музейно-педагогічні дослідження також мають міждисциплінарний характер. Соціологічні дослідження часто дозволяють встановити, якою мірою музей може забезпечити високий рівень використання своїх музейних фондів та ефективність передачі наукових знань. Все це – порівняно нова галузь досліджень для музеїв. Вивчаються насамперед питання соціально-демографічного складу відвідувачів, їх потреб, мотивів відвідування музеїв, поведінки. Результати цих досліджень використовують у всіх формах музейних колекцій, враховуються розробки перспективних планів музеїв, планування підготовки експозицій.

Музейна соціологія вивчає ефективність музейної роботи, насамперед різних сторін музейної експозиції та інших форм освітньо-виховної роботи у плані їх впливу на різні категорії відвідувачів, аналізуючи успіхи та невдачі музейної експозиції з погляду її науково-пізнавального, виховного значення для різних груп відвідувачів.

На основі аналізу сприйняття музейної експозиції виробляються загальні принципи та конкретні рекомендації щодо підготовки музейної експозиції, організації музейного показу. При дослідженні ефективності музейної експозиції досліджуються також предметність, наочність, образність, доступність, послідовність, емоційний вплив у цілому. Результати цих досліджень спрямовані на створення оптимальних умов передачі знань у вигляді використання найефективніших форм виявлення змісту.

Психологічні дослідження ведуться у плані педагогічної психології, психології мистецтва та загальної психології. Положення загальної психології можуть бути застосовані у реальних умовах культурно-освітньої чи педагогічної діяльності. Завдання музейної психології полягає у вивченні проблем сприйняття, особливостей процесу мислення у специфічних умовах музею, а також проблем психологічного впливу музею на сучасну людину.

Педагогічна психологія вивчає психологічні процеси освітньо-виховної роботи, наприклад, зорове сприйняття набагато ефективніше за слуховий, рівень сприйняття підвищується при органічному поєднанні діяльності оптичних та акустичних рецепторів з моторними, дотиковими і т.д. Необхідно вивчення і інших психологічних аспектів сприйняття музейних експонатів відвідувачами, зокрема, її художнього рішення, емоційного впливу музейної експозиції загалом.

Психологія мистецтва досліджує естетичне сприйняття й умови, від яких залежить естетичний вплив. Дослідження в цій галузі спрямовані на розгляд музейних експонатів як цілісного архітектурно-мистецького твору, на виявлення позитивного та негативного впливу мистецького рішення на сприйняття змісту експозиції. Результати таких досліджень знаходять застосування у розвитку наших уявлень про можливості використання тих чи інших архітектурно-мистецьких форм у музейній експозиції.

Дослідження музеїв мають сприяти розвитку духовного життя, вивченню та збереженню прогресивних гуманістичних традицій у науці та культурі. Плани досліджень виділяють основні напрями, тематику досліджень, визначають довгострокові орієнтири їхнього розвитку. Перспективні плани досліджень на 5 і більше років є основою цілеспрямованої безперервної дослідницької роботи, це важливо і для зростання кваліфікації самих музейних колективів дослідників. Терміни, на які передбачається здійснення тих чи інших досліджень, залежать від ступеня складності тем, забезпечення кадрами та фінансових можливостей музею. Для невеликих тем достатньо одного року, складніші теми розробляються 2-3 роки, іноді всі 5 років.

Плани досліджень координують науково-дослідну роботу (НДР) і всередині музею та з іншими музеями та науково-дослідну узгодженість (НДУ) – це важливо для уникнення дублювання, узгодженості. Координація планів допомагає сконцентрувати сили наукових колективів на вирішенні найважливіших проблем та створює умови для співробітництва у процесі

дослідження. В організації науково-дослідної роботи музеїв використовуються різні форми координації з іншими дослідницькими установами: спільні експедиції, колоквиуми, конференції тощо.

Спільна розробка актуальної тематики важлива для регіональних історичних краєзнавчих музеїв, які об'єктивно можуть зробити істотний внесок у вивчення історії свого краю, але не завжди мають у своєму розпорядженні достатні сили, кадри, засоби.

Однією з важливих умов організації науково-дослідної роботи (НДР) є облік певних вимог до збирання та розміщення кадрів наукових співробітників - т.к. процес НДР прямо пов'язані з особистістю вченого, його знаннями, досвідом, активністю.

Для музеїв особливе значення має програма підготовки спеціалізованих наукових кадрів, тобто, ведення наукових досліджень у музеї вимагає, поряд із загальною підготовкою з професійної науки, та спеціальних знань у галузі музеєзнавства.

В умовах сучасної спеціалізації наук і великого обсягу накопиченої інформації, знань уваги та сили дослідників, перш за все, спрямовані на конкретні проблеми. Багато музеїв, особливо центральні, мають можливість вести комплексні дослідження, маючи багаті фонди та кадри фахівців. Багато видів НДР здійснюються колективно, дослідження доручаються таким відділам чи тимчасовим працівникам /творчим колективам/. МУЗЕЙ складає свій план роботи загалом, визначаються плани конкретних наукових співробітників.

Дуже важлива для організації НДР правильна організація наукового архіву з важливих документів, матеріалів, бібліографії на тему, звітів експедицій та наукових відряджень, концепцій експозиції, рукописів, каталогів, статей, монографій, протоколів та стенограм наукових засідань тощо.

Зберігання подібних матеріалів гарантує і те, що робота вченого не буде анонімною, при використанні цих матеріалів треба посилатися на

автора. Під час проведення науково-дослідної роботи важливо заздалегідь визначити питання форми виходу її результатів. НДР не може вважатися завершеною, доки вона не опублікована. Результати НДР музеїв повинні знаходити застосування у роботі з музейними зборами, в експозиціях та виставках. Ці форми повинні розцінюватися як передачі нових наукових знань.

Для публікації підсумків НДР музеї використовують і традиційні форми – тематичні чи проблемні збірки праць, монографії, звіти про експедиції, науково-популярні брошури тощо; та форми, характерні лише для музеїв та споріднених ним установ - каталоги колекцій, путівники по фондах та експозиціях, а також публікації документів. Предмети, що відносяться до джерела певного типу, нерідко містять елементи джерел та інших типів, наприклад, на керамічних вазах, стравах, чашах та інших судинах бувають портретні зображення, жанрові зображення, написи, що розширює їх інформативні можливості, але не змінює їх належність до ПМК.

Книги часто містять елементи образотворчих джерел. Є такі групи предметів, котрим включення елементів, властивих джерелам інших типів, є характерною рисою. Наприклад, географічні карти зазвичай містять, крім зображення, і назви /географічні назви/. Для музею, в силу специфіки його роботи, важлива не тільки семантична інформація /знакова/, яку дає музейний предмет, але і його здатність привертати увагу - атрактивність і викликати хвилювання /Почуття, емоції/- експресивність.

Атрактивність музейного предмету пов'язана безпосередньо з його смислової інформацією. Зовнішні ознаки музейного предмету, що впадають в очі, можуть не містити великого смислового навантаження. Атрактивний предмет далеко не завжди має здатність викликати глибокі, стійкі емоції. Іноді вважають, що термін «аттрактивність» означає здатність предмета не тільки притягнути увагу, а й викликати почуття хвилювання (щодо цього визначення немає єдиної точки зору, але більшість музеєзнавців дотримується першої з названих точок зору).

Атрактивні властивості обумовлені їхньою різноманітністю форм, кольору, фактури, розмірів. Здатність привертати до себе увагу винайденого джерела значною мірою визначається тим, чи належить він до скульптури /тривимірного зображення/, живопису/зображення в кольорі часто значних розмірів/, графіку /кольоровий або некольоровий, часто менших розмірів, ніж живописний твір/, фотографії/ кольорової, чорно-білої, малої та великої./

ТЕМА 3. ФОНДОВА РОБОТА МУЗЕЇВ. КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА ОБЛІК МУЗЕЙНИХ ФОНДІВ

Музейні фонди – це основа роботи музею. Їх потрібно створити, зберігати, використовувати у науковій та просвітницькій роботі. Відмінність фондів музею від фондів архівів та бібліотек обумовлена особливостями музейних предметів. Для них характерне комплексне документування історичних процесів всіма видами джерел. Природа предметів визначає їх інформативні можливості, особливості, належність до різного типу історичних джерел: речовим (пам'ятки матеріальної культури), образотворчим, словесним (письмовим та усним) видам джерел.

Встановити тип джерела допомагає семіотика – наука, що вивчає природу, походження, види та функції знаків. Вона використовується при дослідженні питань щодо засобів вираження та передачі інформації, що важливо для фондової, експозиційної, науково-просвітницької роботи музеїв. Одні предмети з'являються внаслідок матеріального виробництва - це речові джерела - пам'ятники матеріальної культури /ПМК/. До них відносяться предмети різного призначення, зброї, засоби праці, пересування, предмети побуту, зброя тощо. Інформація, що міститься в речовинному джерелі, передається безпосередньо через матеріальний бік предмета: форму, пристрій, матеріал, розмір, вага, колір. Як елемент історичного процесу, вони необхідні для наукового розуміння історії.

Пам'ятники матеріальної культури створюються для задоволення утилітарних потреб людей, але можуть містити і естетичний початок - твори декоративно-ужиткового мистецтва. Створення пам'яток матеріальної

культури не викликано спеціальними завданнями фіксації фактів, вони виконують функцію знаків, т. е. вказують на інший предмет, відсилають до нього, наприклад, деякі відомості про знаряддя праці виступають як їх знак – це важлива властивість пам'яток матеріальної культури. Їх природа визначає чудову достовірність, переконливість, доказовість музейного предмета, що важливо для музеїв, але вона і обмежує інформативні можливості музейного предмета. Вони не висловлюють абстрактних понять; навіть коли пам'ятки матеріальної культури створено як символ (наприклад, прапор, герб тощо) - його значення конкретно. Тому вони багато процесів відображають лише опосередковано. Чим складніші процеси, тим важче їх досліджувати.

Іншу природу мають образотворчі, письмові джерела, фонозаписи. Вони теж частина конкретної реальності, але створюються спеціально для виразності, зберігання, передачі інформації, знань, почуттів. Робиться це за допомогою спеціальних знаків, створених людиною для вираження знань, інформації про будь-які речі, властивості, зв'язки, відносини і процеси. передати ділову інформацію у плані міста, географічної карті, документі, фотографії або поставити перед собою обидві цілі (наприклад, у художньому плакаті). Все це визначає характер зображення, його особливості, але непереборних кордонів тут немає, зроблений з природи твір образотворчого мистецтва, висловлюючи відносини автора до дійсності, несе і інформацію /про історію суспільного знання, наприклад/. Одночасно ці ж твори фіксують визначений факт, містить інформацію про подію всередині політичної, військової історії, економічного чи культурного явища тощо./.

Документальна фотографія теж може містити елемент особистого ставлення автора до фіксованого факту і відповідно несе інформацію, що стосується його оцінки. З одного боку, зображення дозволяє отримати інформацію, близьку за характером до тієї, яку міг би дати сам зображувальний предмет і значною мірою зберігає достовірність і переконливість фактів, предметів, безпосередньо відкритих зору.

З іншого боку, за т.зв. знакової природи зображувальне джерело здатне певною мірою фіксувати і передавати інформацію про суспільні зв'язки, відносини, процеси, /жанровий живопис, малюнок, фотографії і т.д./. Він здатний відобразити ставлення автора до предмета, що зображується, явища, події, тобто є специфічною формою прояву суспільної свідомості і служить джерелом для його розвитку.

Предмети, що належать до письмових джерел, створюються також за допомогою знаків, але не знаків-подоб, а символів-слів.

Між словом і предметом, що ним позначається, немає зовнішньої подібності, але є відносини позначення, які роблять слово головним засобом вираження, зберігання і передачі знань. Вони мають широкі інформативні можливості і дуже різноманітні. До них відносяться: хроніки, літописи, матеріали законодавства, статистичні матеріали, наукові праці, літературні та публіцистичні твори, в їх числі - рідкісні книги, приватне листування, мемуари та інна наукова інформація / законодавчі, політичні, статистичні документи, дослідження вчених та ін./.

Джерела, що з'явилися в результаті естетичного осмислення дійсності/ літературні творіння, наприклад, такі джерела /публіцистичні твори, мемуари, часто - хроніки, літописи та ін./. У музейній практиці часто постає питання про розмежування предмету інформування, що зберігаються музеєм та архівами, основ - не в розділі сфер суспільного життя, а в специфіці предмету інформування як музейного предмета, у правилах комплектування документальними матеріалами архівів та музеїв

Особливе місце серед музейних предметів займають фонозаписи і кінофільми /телефільми, відеофільми/. Вони першоджерела знань та емоцій, але їм притаманні специфічні риси – мовні фонозаписи створюються за допомогою символів-слів, але фіксованих не графічно, а за допомогою звуку. Це в основі і музейних фонозаписів - це їх специфіка, вони можуть передати голос видатної особистості, інтонації читця, виконавську майстерність музикантів, силу оплесків /КФ, ТФ, ВФ /кінотелевідеофільми/ - образотворче

джерело /звукозапис у них не основний компонент/, але дають динамічне зображення загалом і фіксують події у часі та просторі. У музейні фонди входять документальні фільми, але іноді можуть входити і художні фільми, якщо вони можуть документувати історію культури, життя. Особливості ФЗ/фонозаписів/ та КФ забезпечують їх включення до музейних фондів як спеціальних груп. Вплив музейного предмета оцінюється по-різному.

Найдавнішими є предмети матеріальної культури що виникли з появою людини. Після того як основне джерело виступають письмові документи. Фоно записи та кінозаписи - це джерела, породжені новим та особливо новітнім часом. Багато чого в музейній справі для оцінки предметів залежить від їх атрактивних та експресивних властивостей. Ступінь атрактивності предмету визначається його приналежністю до друкованих або рукописних матеріалів, розміром і фактурою листа, конфігурацією шрифту, кольором друку. Кінофільм привертає увагу динаміки зображення, кольором; фонозапис - звук. Якщо атрактивність предмета пов'язані з його зовнішніми ознаками, то експресивність музейного предмета визначається його семантичною інформацією, справжністю, приналежністю до тієї чи іншої епохи, видатної особистості чи події, художньою цінністю.

Музейна цінність предмета на відміну від цінності архівних джерел залежить як від семантичної інформації, так й від експресивних і атрактивних якостей. При визначенні музейної цінності музейного предмета в сукупності враховуються його справжність, наукове та громадське значення факту, про який міститься інформація, доказовість, достовірність, обсяг, новизна, майстерність виконання, естетичні особливості, ступінь безпеки. Від матеріалу, з якого зроблено предмет, його музейна цінність не залежить. Так, виріб з дорогоцінного металу може зовсім не мати музейної цінності або мати більш низьку музейну цінність, ніж звичайний побутовий предмет, що належав відомому громадському діячеві, письменнику або вченому, і в силу цього має високі експресивні якості.

Поряд з поняттям «музейна цінність» існує поняття «цінність музейного предмета» вона визначається спільною його музейної цінності і цінності матеріалу, з якого він зроблений.

Розрізняють типові та унікальні музейні предмети. Музейний предмет може давати інформацію про явища, типічні для періоду, що вивчається, що важливо для документування історичного процесу. Для музею важливим є й те, наскільки джерело поширене нині (в інших музеях, установах, приватних колекціях, повсякденному житті).

Музейний предмет, що відображає типове явище і має властивості, характерні для великої кількості предметів, що існують в даний час, називається типовим музейним предметом (ТМП). Прикладом ТМП є вироби, виготовлені масово на сучасному підприємстві. Такий предмет, який у музеї навіть у єдиному екземплярі, буде типовим, т.к. у повсякденному житті існують ідентичні йому предмети. ТМП є також не серійні, поодинокі предмети, але являють собою типічні явища, наприклад, кам'яна зброя епохи неоліту і розрахункові книжки робітників кінця ХІХ - початку ХХ ст., що зберігаються в музеях у порівняно великій кількості. Якщо предмет, відбиває типове явище, зберігся у однині чи дуже невеликій кількості, він унікальний, т.к. інформація, яку він несе, набуває характеру винятковості (наприклад, повсякденний селянський одяг чи одяг так званої феодалної епохи).

Інші унікальні предмети представляють власними силами видатне явище - твори образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва, високої художньої цінності; предмети, що мають особливо цінну семантичну інформацію, зроблені з натури зображення видатних історичних особистостей, наукові прилади оригінальної конструкції, створені в одиничних примірниках пам'ятки писемності тощо.

Ще одну групу унікальних музейних предметів (УМП) складають меморіальні предмети. До них можна віднести зброю, наприклад, знайдену на полі тієї чи іншої історичної битви, особисті речі відомих політичних та громадських діячів, учених та письменників тощо. Серед них особливо

виділяють так звані реліквії. Це меморіальні предмети, пов'язані з особливо визначними подіями і що мають виняткову силу емоційного впливу. Кнікальні музейні предмети /УМП/ - це предмети, що існують в даний час і єдиному або дуже обмеженому числі. Часто предмети, що існують у кількох примірниках, об'єднують у групу раритетів.

У певних випадках до музейних предметів відносяться як оригінали, так й відтворення оригіналів. Вони включаються в число музейних предметів тоді, коли здатні і повинні виконувати функцію першоджерела (наприклад, римська колекція грецької скульптури служить першоджерелом для вивчення історії римського мистецтва і одночасно виконує функції найбільш достовірного джерела інформації про втраченого грецького оригіналу).

Створені в минулому моделі - сучасні епосі побутування предмета, що моделюється, моделі знарядь праці, зброя, засоби пересування, архітектурні споруди і т.п. - свідчать про інтерес сучасників до цих об'єктів, що спонукало їх створити модель, і водночас служать джерелом інформації, близького тієї, яку могли б дати самі об'єкти.

Іноді роль першоджерела можуть виконувати і дуже точні моделі, зроблені в наші дні із сучасних предметів. При цьому моделі, зроблені в процесі створення предметів, на певному етапі їх конструювання, не є копіями і завжди розглядаються як першоджерела.

Музейні предмети - основа фондів. Однак у музейній роботі необхідні і наукового-допоміжні матеріали. Це предмети, що не володіють властивостями музейних предметів, але допомагають їх вивчити і експонувати. Це різні відтворення /копії, муляжі, макети, зліпки, знімки, зроблені в процесі вивчення і потреб експозиції, діорами, і т.д./ Наявність науково-допоміжних матеріалів визначається їх функціями.

За функціями навчально-допоміжні матеріали ділять на 4 групи:

- 1. Навчально-допоміжні матеріали, що допомагають скласти уявлення про зовнішній вигляд предмета – це відтворення копій (замінників оригіналів); потреба в них виникає в музеї за відсутності в ньому потрібних

музейних предметів, через неможливість помістити з тих чи інших причин музейний предмет в експозицію, через необхідність уявити предмет у реконструйованому вигляді. У ряді експозиційних матеріалів - відтворення, що відіграють роль заміників оригіналів, складають особливу групу.

- 2. Допомагає усвідомити будову музейного предмета, пов'язану з її дослідженням, в основі чи сам предмет чи результати його вивчення

- 3. Допомагає уточнити взаємозв'язки між музейним предметом та закріплює результати певного етапу їх вивчення /наприклад, схеми, що показують однотипні переплетення ниток у різних за складом волокнах, тканинах/.

- 4. Полегшує виявлення зв'язків музейного предмета з конкретними історичними явищами /діаграми, карти, що розповідають про зростання промислових підприємств, допомагають виявити значення зразків продукції, що випускається цими підприємствами/.

Жіаграми, схеми, креслення, карти, що наочно пояснюють музейний предмет та явища, що ними відображаються, у ряді експозиційних матеріалів утворюють групу експозиційних науково-допоміжних матеріалів /ЕНДМ/. Не можна відносити до НДМ просто маловивчені предмети. Завдяки витраченій праці та матеріалу науково-допоміжні матеріали мають певну ціну /іноді й досить значну/, але музейної цінності вони не мають.

У ряді випадків можливий перехід науково-допоміжних матеріалів до музейних предметів - при втраті, наприклад, унікального музейного предмета. Його копія може набути значення музейного предмета; діаграми, схеми, реконструкції і т.д., складені або виготовлені певною особою, яка відіграла визначну роль у науці, стають меморіальними, а отже - і музейними предметами..

Фонди музею - сукупність всіх музейних предметів, що належать музею, з науково-допоміжними матеріалами, що належать до них. Музейне обладнання /шафи, стенди, вітрини та ін./, а також музейна техніка/ кіно та фото /відео, теле/апаратура, авто, екскурсоводи тощо, до фондів музею не

відносяться. Предмети, що входять до фондів музею, можуть знаходитися в сховищі, в експозиції або на тимчасовому зберіганні в іншому музеї, установі.

Для вирішення завдань музею Музейні фонди /МФ/ повинні мати ряд характеристик:

1) зміст музейного фонду має відповідати профілю музею. В музейному фонді загальноісторичного та краєзнавчого музею зберігаються матеріали з історії людства на певній історичній території, протягом усього розвитку людства, включаючи військово-історичну історію, давню та середньовічну, етнографію, суспільні процеси, побут, культуру різних народів і т.д. Зміст Музейного Фонду музею індивідуально та визначається особливостями історичного документування;

2) Формування музейного фонду необхідно проводити відповідно до рівня розвитку музеєзнавства та історичної науки;

3) Музейні фонди повинні безперервно та цілеспрямовано поповнюватися;

4) Музейні фонди мають бути науково організовані.

Фонди музею історичного профілю можна визначити як належну музею сукупність документуючих історичного процесу і службових цілей музейної комунікації музейних предметів та науково-допоміжних матеріалів, що належать до них.

Музейні фонди складаються історично та науково організуються. Музейні фонди взаємопов'язані за спорідненими ознаками та іноді зайві для нього / за профілем/ кількістю екземплярів, але цінні предмети також зберігаються. Музейні предмети, які мають декілька однакових ознак, мають науковий, пошуковий чи художній інтерес, як єдине ціле, називаються музейною колекцією: колекція тканин, зброї, шоломів: документи політичних діячів, малюнки.

Музейна цінність колекції визначається її повнотою, в кількісному та якісному відношенні. МК пов'язує здатність документувати різні сторони історичного процесу.

Інформація однієї колекції поповнюється іншою, надає інформації нову якість. Музейна збірка - це сукупність музейних колекцій, організація фондів, і розділюючи їх у відповідності за значенням музейних предметів для культури і науки.

Фонд музейних предметів складає основу зборів, з урахуванням якої розгортається діяльність музею. Вони становлять основний фонд, а музейні предмети, яких цей музей не потребує, складає обмінний фонд. З нових матеріалів також може бути виділений обмінний фонд, та - ядро-колекційний фонд.

З певного фонду нормативних документів з числа примірників повністю ідентичних предметів в основному фонді музеїв утворюється додатковий фонд, це допомагає виявити типологічно музейні предмети, забезпечити збереження колекційних музейних предметів, дозволяє використовувати МП на виставках і в постійній експозиції.

Колекційний фонд включає музейні предмети, наявні в музеї в єдиному примірнику, і по одному кращому з наявних у кількох примірниках. У КФ можуть знаходитися і ідентичні екземпляри в тому випадку, коли до нього входить раніше скомплектована приватна колекція або колекція державної установи, законсервована як єдина ціла; освіта каталогу фондів у музеях полегшує підготовку зведених каталогів музейного фонду. Приналежність основного фонду до колекційного фонду фіксується за допомогою карт. До складу колекційного фонду входять ТНМ та УМП - а для науки вони мають різне значення, тому їх доцільно виділити за допомогою карток в окремі фонди, ДФ в основі своєї складається з ТМП, проте можливе включення до нього та УМП, це може відбуватися у окремих випадках, як у музеї виявляються ідентичні екземпляри УМП.

Обмінний фонд складається з фонду непрофільних музейних предметів та фонду залишкових дублетних екземплярів. До обмінного фонду, як й у основний, можуть входити УМП і ТМП. Обмінний фонд призначений передачі музейних предметів в інший музей і порядку обміну чи інакше. Усередині кожного фонду - фонд УМП мається завжди.

Організація, заснована на взаємозв'язках предметів та спрямована на створення умов, максимально зручних для їх вивчення, поповнення, зберігання та використання, називається структурою (будуванням) фондів. Поняття, що позначають матеріал музейного предмета мають збірний характер /метал/залізо, мідь, золото, срібло і т.д./ Кераміка - груба кераміка, фаянс, порцеляна і т.п. /

Різновид матеріалу - одна з основ поділу музейного фонду. МК/Музейні колекції / діляться за призначенням музейного предмета, територіальної ознаки, часу виробництва, соціальної, авторської приналежності. ознак предмета вони зазвичай не визначають, хоча можливо винятки. Колекцію образотворчих джерел зазвичай ділять на колекцію іконічних зображень, що поділялася на твори образотворчого мистецтва, плакати та сучасну поліграфію, фотографії та на колекцію схематичних зображень, включаючи карти, схеми, атласи, глобуси, план, креслення. Твори образотворчого мистецтва діляться потім за видами, часом створення, території, художнім школам, жанрам, тематиці, авторській приналежності.

Плакати та сучасна поліграфія поділяються за часом створення, територіальною ознакою, тематикою, авторською приналежністю. Фотографії можна розділити на дагеротип, негативи та позитиви, а кожна з цих груп поділяється за часом створення, територіальною ознакою та тематикою, авторською приналежністю. Атласи, глобуси, плани, креслення діляться за територіальною ознакою, часом створення, технікою виготовлення, змістом.

Письмові джерела спочатку доцільно розділити на великі колекції на основі хронології. Джерела, що входять до цих музейних колекцій, суттєво

відрізнятимуться за призначенням, змістом, поліграфічними особливостями. Виділяються також колекції рідких книг, меморіальних книг, книг з автографами меморіальних особистостей.

Рідкісні книги раннього періоду подразділяються на рукописні та стародруковані. Далі письмові джерела можуть ділитися за тематичною або галузевою ознакою / принципом /. При розподілі за тематичним принципом групуються джерела, які стосуються певних історичних тем. Розподіл по галузевому принципу виробляється на підставі ставлення джерела до певної сфери суспільного життя. Кіно-, теле- та відеофільми та фонозаписи групуються аналогічно письмовим джерелам. У практиці історичних музеїв нерідко музейні предмети групуються насамперед за історико-хронологічними періодами, а потім уже за типами джерел.

Можливий галузевий принцип розподілу письмових джерел. Поряд із музейними колекціями, утвореними за вище зазначеними принципами, до зборів музею можуть входити як структурні одиниці колекції, які були сформовані експедиціями, отримані від колекціонерів та законсервовані як зразок колекціонерства або є колекціями музейних предметів особистого походження.

У структурі музейної колекції письмових джерел важливе значення мають архіви особистого походження. Науково-домоміжні матеріали займають у структурі музейного фонду другорядне становище за їх функціями і сутністю. Вони не пов'язані з музейною колекцією ні приналежністю до одного типу джерел, ні спільністю матеріалу або походження, фототвору, наприклад, відсутного в музеї дерев'яного ручного ткацького верстата середини XIX століття матиме відношення не до колекції образотворчих джерел, а до колекції музейних предметів з дерева. Наприклад, карта поширення ручних ткацьких верстатів певних конструкцій, створюючи співробітниками музею, буде пов'язана не з музейною колекцією картографічних матеріалів, а з музейною колекцією предметів з дерева, але не як їх замітник, а як результат їх вивчення.

Основні напрями науково-фондової роботи - комплектування, облік, зберігання, вивчення музейного фонду, проведення консультацій, що ведуть усіма відділами музею.

Мета фондової роботи - створення оптимальних умов для збереження, дослідження та використання музейних предметів, проведення досліджень у галузі історії матеріальної та духовної культури, розробка теорії та методики фондової роботи. Робота з відбору музейних предметів полягає насамперед у відборі з довкілля ПМЗ /пам'ятників музейного значення/ - це основне завдання комплектування фондів. Необхідна умова відбору - вивчення музейного предмета, що має кінцевою метою визначення їх значення як джерел знань і емоцій і як культурних цінностей.

Вивчення предмета на стадії відбору ставить за мету встановити: чи має предмет музейну цінність?. Облік фондів з конкретним предметом можна лише за допомогою наукових даних. Ці дані, зафіксовані в облікових документах, також юридично охороняються та зберігаються. Необхідно створити умови зберігання науково-допоміжних матеріалів, забезпечити збереження музейних предметів /зберігання та консервація/, відновлення первинного виду/реставрація/, доступність для використання. Це завдання зберігання фондів, воно може бути виконано при певному рівні вивченості музейних предметів, який дозволяє відгрупувати музейні предмети на основі їх фізико-хімічних властивостей, їх спільності, виділити групи музейних предметів, які потребують особливих умов зберігання.

Раціональне розміщення музейних предметів у фондах важливе за найкращих умов та його використання самим музеєм в науково-дослідних роботах, науково-педагогічних роботах та інших установах.

Існує тісна залежність використання музейних фондів від їхньої вивченості. Науково обгрунтована пошукова система може бути лише результатом детального і глибокого вивчення музейного фонду. Завданням використання музейного фонду є консультації, доступ до фондів співробітників, працівників освіти, науки, учнів. Вивчення музейних

предметів, що лежить в основі роботи з комплектування, обліку, зберігання тощо - одночасно має і самостійне значення і включає визначення (атрибуцію) музейних предметів, їх класифікацію, систематизацію, інтерпретацію.

Поняття вивчення музейних предметів близьке до вивчення історичних джерел, відрізняється лише обсягом – джерелознавці вивчають предмет, тлумачать його лише як джерело знань. Мезезнавці - крім того - і як джерело емоцій, як культурну цінність, в цілому, оцінюють його атрактивні властивості. Задача атрибуції - визначення предметів – виявлення схожих предмету ознак.

У тому числі фізичні властивості /матеріальна форма, розмір, вага, колір/; тема, що дозволяє виявити автора, майстри, які створили предмет, час і місце його створення, зображення, етнічне та культурне середовище побутування; ставлення до події, явища, приналежність до конкретної особи свідчать про походження та історію побуту предмета. Всі ознаки музейних предметів взаємопов'язані між собою. Так, предмет матеріальної культури визначає матеріальна культура та певні призначення /токарний верстат, хімічний посуд, одяг тощо /мають притаманні їм матеріал, форму, розмір. /Водночас ці ознаки визначаються як за призначенням музейного предмету, так й за часом, місцем його виготовлення, певним середовищем проживання/ побутування/.

Сучасний одяг, наприклад, відрізняється не лише від одягу минулих століть, а й від одягу минулих десятиліть. Залежно від часу та місця побутування одяг матиме більшу чи меншу кількість місцевих та спеціальних відмінностей.

Музейні предмети розглядаються загалом, у сукупності всіх їх якостей та властивостей. Знаряддя праці можуть дати інформацію про рівень розвитку промисловості, професійно-технічної майстерності, матеріалу, з якого вони зроблені.

Музейні предмети пов'язані більшим і меншим числом родинних ознак. Існує їх класифікація і систематизація, як інструментів використання, щодо порівняння музейних предметів і освіти музейного комплектування, до створення пошукової системи. Класифікація музейних предметів - це розподіл всього обсягу необхідних музею предметів групи за ознаками креативності й відмінності, включаючи й ті музейні предмети, що є, і ті, які необхідно мати.

Класифікація може ставити за мету розподіл музейних предметів за групами існуючих ознак:

- загальна класифікація за всіма існуючими ознаками або
- по одному - хронологічному, географічному, авторському і т.д. (приватні класифікації)

Встановлення ставлення музейного предмету до тем профільної дисципліни (Тематична класифікація) або до сфер суспільного життя (Галузева класифікація). Класифікація, та чи інша, лягає в основу структури фондів. За підсумками класифікацій, прийнятих музеєм, за допомогою карток проводиться угруповання наявних у музеї предметів тобто їх систематизація, що дозволяє встановити місце кожного предмета, визначити його цінність, згрупувати інформацію, що міститься в предметах, і визначити комплекси предметів.

Процеси класифікації та систематизації тісно пов'язані: систематизація виходить із класифікації, класифікація відбувається і доповнюється у процесі систематизації.

Визначення та систематизація музейних предметів дозволяють провести їх критичний аналіз та дати їх інтерпретацію, як джерел знань та емоцій. Критичний аналіз музейних предметів складається з різних компонентів – враховує значимість явища, події, про які містить інформацію музейний предмет, тип джерела, до яких він належить, обсяг інформації, справжність, достовірність, меморіальне значення, зовнішні ознаки. Музейний предмет - елемент історичного процесу, всіх його ознак у єдності.

У предмета, який не є оригіналом, цю єдність завжди порушено, як і виявляється дослідником - ксерокопію може бути зроблено на папері, що відноситься до часу його створення, але техніка ксерокопії повинна бути іншою, ніж технічного оригіналу. Копіює, копіюючий мальовничий твір, може використовувати полотно та підрамник, що відповідає оригіналу часу, точно дотримуватись розмірів оригіналу, імітувати манеру автора, але склад фарб, якими написана копія, буде іншим ніж у оригіналу.

Складність виявлення копії залежить від майстерності копіює та цілей, які він переслідував, створюючи копію, можуть існувати дуже вправні підробки, і щоб встановити це витрачається багато часу.

Достовірність джерела залежить від ступеня відповідності його змісту від предмету або події. Походження джерела безпосередньо не пов'язане із завданнями передачі інформації, тому джерела завжди дають достовірну інформацію. На ступінь достовірності образотворчих та письмових джерел впливають мета створення джерела, відносність знань, ідейні позиції автора, що визначають авторське сприйняття відображуваної події або явища. Тому критерієм визначення достовірності джерела служать повнота і точність інформації, що міститься в ньому, про явище або факт, якому він присвячений. Відсутність достовірності не означає, однак, відсутність інформаційних можливостей. Навпаки, нас може навіть цікавити саме нерозуміння чи свідоме спотворення /фальсифікація/ фактів автором джерела.

ТЕМА 4. ВИЗНАЧЕННЯ /АТРИБУЦІЯ/ МУЗЕЙНИХ ПРЕДМЕТІВ

Процес вивчення музейних предметів залежить від ряду моментів: ступінь популярності події, до якого належить даний музейний предмет, від типу джерела до якого він належить, від призначення предмета, від того, був він придбаний під час досліджуваного явища або знайдений через багато років, знайдений в тому місці, де відбувалася подія чи іншому районі, знайдено одне чи комплексі коїться з іншими предметами. Важливо також наявність чи відсутність легенди - пояснювальної записки, складеної

власником предмета чи співробітником музею з урахуванням розповіді власника.

У процесі визначення виявляються всі істотні ознаки музейного предмету. У конкретному випадку вони можуть бути потрібні для вилучення інформації, інші - для визначення власників, інших ознак та інших, тобто, з матеріалу, способу виготовлення, розміру, форми, устрою предмета, це важливо і для обліку зберігання музейних фондів, і для визначення інших ознак цього предмета, можуть нести цінну інформацію.

Важливе питання про технологію виготовлення, про матеріали/в т.ч. мають багатовікову історію - дерево, метал, камінь, шерсть, скло, кераміка, льон, бавовна і т.д. або наднових матеріалів.

Для визначення матеріалу необхідно знати фізико-хімічні властивості матеріалів: структури, вага, прозорість, щільність і т.д. Без праці - як правило - можна дізнатися метал, дерево, скло, кераміку, пластмасу, тканину, папір, пергамент та ін.. Важче встановити - з яким конкретним різновидом матеріалу ми маємо справу / причому для визначення порід дерева, сортів паперу, складу волокон, барвників та ін. Потрібні спеціальні знання.

Одні музейні предмети виготовлені з матеріалів, які існують у природі і отже, попередньої переробки не піддаються - дерево, камінь, кістка та ін. При визначенні різновидів цих матеріалів допомагає ботаніка, зоологія, мінералогія та інші предмети виготовлені з матеріалів, отриманих під час переробки природної сировини /залізо, мідь, керамічні маси та ін./. Треті – пластмаси, синтетичних волокон, анілінових фарб – цілком хімія. Визначення матеріалів другої та третьої груп потребує знань у галузі технології їх виробництва.

Особливості виготовлення матеріалу різних різновидів найчастіше позначаються на зовнішній вигляд матеріалу, наприклад, так звані воронена сталь особливого загартування має характерний колір і блиск; богемське скло, що містить великий відсоток калію, дозволяє виготовляти толсті, добре знебарвлені вироби, що легко піддаються огранюванню, молочне скло

містить у своєму складі сполуки олова, зелене - заліза, синє - кобальту. Анілінові фарби дають різкіші тони, ніж природні барвники. Однак точні результати вивчення фізико-хімічних властивостей матеріалу можна отримати тільки в результаті спеціального дослідження: лабораторних – хімічного, спектрального аналізу тощо. Але застосування цих методів дуже обмежене через небезпеку пошкодження предметів та необхідність проводити дослідження у спеціальних умовах особами, які мають відповідну підготовку. Часто музейний працівник має справу одразу з кількома матеріалами, наприклад, у розписного керамічного виробу доводиться встановлювати, з якої керамічної маси воно зроблено / глина, фаянс, порцеляна тощо і які барвники пішли на його розпис. Багато предметів матеріальної культури зроблено відразу з дерева, скла, металу.

Різноманітні матеріали використовують при створенні багатьох груп образотворчих джерел - живопис та графіка вимагають дослідження фарб, якими зроблено зображення / олія, темпера, гуаш, акварель, пастель, олівець, вугілля, літографічна фарба / та основи, на які вони нанесені / полотно, дерево, картон, папір і т.д./ . Теж відноситься до більшості писемних джерел - досліджуються речовини, якими написані букви / чорнило, туш, друкарська фарба та ін / і матеріал, на який вони нанесені / папір, тканина, пергамент та ін.

Самостійно визначити склад нових складних матеріалів музейний співробітник зазвичай не може. Його завдання – своєчасно отримати потрібні відомості та зафіксувати їх. Якщо складно визначити матеріал, що становить особливий інтерес - звертаються до фахівців у галузі металознавства, полімерів тощо.

При визначенні предмета встановлюється спосіб його виготовлення, важливий для дослідження продуктивних сил, історії науки, культури. Виготовлення проводиться ручним або машинним способом. Для ручної роботи характерна часткова індивідуальність, велика складність, для машинної – велика симетричність, точність форм, повна ідентичність

екземплярів кожної серії; кожен спосіб виготовлення надає характерні риси виробу /ручна або машинна тканина, трохи нерівна поверхня - сліди ударів молотом, чеканом; лиття / сліди швів роз'ємних форм, лінії в гравюрі та на дереві - втиснуті, на метали - підняті. Визначення способу виробництва допомагає встановити матеріал, а часто час виготовлення. Розмір предмета - має атрактивні та інформативні властивості. Наприклад, великогабаритні деталі машин, механізми - свідчення їх потужності, а також - і високого рівня технології на підприємстві, що їх випускало. Мікроприлади, скажімо, показують рівень виробництва, велику точність приладу-будівництва техніки може викликати почуття захоплення тими, хто створив таку техніку.

При вивченні предметів матеріальної культури - визначення форми та пристрою має особливе значення, допомагає встановити призначення та функціональні можливості музейного предмета; насамперед, встановлюють основний принцип пристрою предмета /свічник, газова лампа, електролампа і т.д. - все це освітлювальні прилади, всі вони мають пристосування для закріплення джерела світла.

Конкретний пристрій, у разі освітлювального приладу зумовлює його функціональні особливості та можливості. Форма і часто декоративність музейного предмета показують, що предмет матеріальної культури призначався для естетичного впливу на людину, тобто що він належить до пам'ятників декоративно-ужиткового мистецтва. Дані про матеріал, спосіб виготовлення, розміри, форму, пристрій образотворчого або письмового джерела, теж необхідні, тому, що допомагають виявити інші ознаки, перевірити дані про них; вони значною мірою обумовлюють атрактивні та частково інформативні властивості предмета.

Твір живопису, барвистий плакат швидше, наприклад, змусять привернути до себе увагу, ніж невелика чорно-біла фотографія, друкарський чи машинописний документ. Матеріал та спосіб виготовлення предмета або документа може дати інформацію про виробництво барвників, рівень розвитку поліграфічної, паперової промисловості тощо, дають відомості,

близькі до тих, які ми отримуємо, досліджуючи речові джерела. Інформативні властивості образотворчих та словесних джерел у силу знакової природи на відміну речових джерел менше залежать від зовнішніх ознак; вони пов'язані головним чином з темою, сюжетом, ідейною складовою цих джерел. Фотографії здатні найбільш швидко реагувати на подію, мають найбільше тематичне різноманіття і велику точність зображення, а у проведенні образотворчого мистецтва яскравіше, ніж навіть у художній фотографії, може виявляти ставлення автора до зображуваного.

На відміну від фотографії твір здатний відображати ставлення людини не тільки до справжнього, а й до минулого та майбутнього, це визначається тематикою творів. Швидкість реакції на події, що відбуваються, у різних джерелах різна, наприклад, графіка здатна швидше фіксувати те, що відбувається, ніж живопис. Завдання плаката - безпосередня участь у подіях, що розвиваються, і т.д. Це зумовлює цінність плакатів як історичних джерел та пояснює більшу увагу до них історичних музеїв.

Багата тематична і сюжетна різноманітність динамічних образотворчих джерел / кіно-, теле-, відеофільмів, вони мають широкі можливості точної і повної зйомки тих чи інших процесів і явищ.

Визначення теми та сюжету вимагає відповіді на сприйняття явищ предметом зображення (наприклад, людина та його професійна діяльність, результати суспільної діяльності людини, природи). Зазвичай нескладно встановити, з яким видом ми маємо справу: побутовою, батальною сценою, портретом, архітектурним пейзажем, просто пейзажем, натюрмортом тощо. Часто складніше визначити, до якого конкретного явища чи події відноситься зображення; хто саме зображений на портреті, яку місцевість репрезентує пейзаж, визначити, нарешті, ідейний задум зображення. Для цього дослідник вдається до аналізу зображення: архітектури, аксесуарів, рельєфу місцевості, до вивчення психологічної характеристики персонажів, до іконографічного аналізу, який заключається у співставленні зображеної особи з вже відомими його зображеннями.

При визначенні сюжету важливо дослідити його композицію. Вона одночасно залежить і від сюжету, і від ідейної спрямованості твору, і від художнього трактування. Скажімо, вивчення батальної сцени допомагає пов'язати її з конкретною битвою, а нерідко - і виявити ставлення автора до події, що зображається. Дослідження картографічних матеріалів включає визначення того, що на них показано: земна куля, контингент, країна, її окрема територія, океан, море. Потім за допомогою аналогічних матеріалів встановлюється який саме континент, яка саме країна, територія, який океан або море представлені на карті. Важливо визначити – які цілі переслідувалися при створенні карти: чи є вона загальногеографічною чи тематичною, політичною, економічною, історичною, фізичною, геологічною тощо.

Істотно виділити масштаб карти – встановити наявність чи відсутність градусної сітки - у цьому допомагає картознавство/картографія/.

При вивченні планів та креслень враховується також насамперед загальний характер зображення: його приналежність до креслень окремих предметів чи будівель, планів населених пунктів, земель, володінь, планів битв. Потім визначається, які конкретні об'єкти зображені на кресленнях; які конкретні населені пункти чи битви дано на планах; важливий і масштаб зображення.

Письмові джерела мають практично необмежену тематичну різноманітність.

Аналіз тексту письмового джерела дає можливість визначити вид документа, до якого він належить (нормативний, науково-технічний, особистий та інших.), і з'ясувати його спрямованість. Аналіз тексту проводиться і під час дослідження фонозаписів (ФЗ), зміст яких також виражено словом. При аналізі текстів письмового джерела та фонозапису використовують досягнення в області джерелознавства, архівознавства, мовознавства, а для аналізу текстів письмового джерела використовується палеографія.

Визначення музейного предмету включає аналіз його стилістичних особливостей.

Поняття стиль позначає історично сформовану сукупність образної системи художніх прийомів /наприклад, готичний стиль класицизму, стилі ампір, рококо, бароко та ін; певний стиль твору індивідуального автора/. Стиль обумовлений соціально-економічними умовами життя суспільства і є категорією історичною та необхідним для розкриття закономірностей розвитку мистецтва; є частиною поняття культура. У конкретному прояві стиль несе національні та соціальні риси, пов'язані з конкретними умовами життя та традиціями народу. Це цікавить музеєзнавця-історика / особливо археолога, етнографа (при дослідженні національних культур, їх взаємного впливу, при дослідженні торгових відносин).

Поняття стиль вживається й у позначенні індивідуальної манери автора (наприклад, стилістичні особливості твору того чи іншого письменника, художника). Дослідження стилістичних особливостей допомагає встановити час, місце, соціальне середовище існування автора музейного предмета.

Визначення стилю пам'ятника матеріальної культури проводиться на основі аналізу його форми, декору, композиції, аксесуарів, трактування образу, що дозволяє визначити стиль, риси предмету. При вивченні стилю письмового джерела аналізується композиція, словник, побутування фраз. Музейні предмети, які завжди мають яскраво виражені стилістичні особливості, визначальні для нього. Це пояснюється існуванням наслідувальних /неправдивих /стилів.

Важливу роль при вивченні музейного предмета дає визначення часу і місця створення музейного предмета. Виготовлення, наприклад, парових машин у певний час, у певному місці – свідчення суттєвих процесів у розвитку продуктивних сил. Створення предмета може бути пов'язане і з якоюсь особливою надзвичайною подією /наприклад, створення та запуск штучного супутника Землі - початок космічної ери/. Найбільш об'єктивні дані про час і місце виготовлення музейного предмета можна отримати при

дослідженні матеріалу і способу виготовлення музейного предмета; наприклад, предмет із пластмаси не може бути датований раніше ніж першою чвертю XX століття, коли були в цьому плані зроблені перші відкриття. Одяг, де є машинні шви, неспроможний датуватися раніше, ніж серединою XIX століття, оскільки швейні машини набули поширення лише з цього часу. Для різних місцевостей характерні породи дерев, геологічні мінерали. У конкретних районах та центрах виробництва існували свої особливості технології. Це допомагає визначити місце виготовлення музейного предмета, але важливо поєднувати дані про матеріал з даними про особливості виробництва.

Дані про технологію та матеріал важливі для визначення наслідування, наприклад, фарфор, вироби зі срібла XIX століття у стилі хибного рококо можна відрізнити від виробу в стилі рококо XVIII століття за сильним блиском глазури, що залежить від вищої температури випалу. Допомагає у визначенні часу та місця призначення та пристрій музейного предмета.

Потреба у годинах пов'язана з виміром часу, вона виникла на певній стадії розвитку, наприклад, потреби підприємства, певний рівень розвитку науки та техніки. Розвиток техніки зумовило відмінності у пристрої годинників: водяних, сонячних, пісочних, механічних різних типів, електронних і т.д. Навіть однакові за типом пристрої в різні періоди мають відмінності, наприклад, що вперше згадуються у візантійських джерелах VI століття, годинник у своїй історії зазнав великих змін / розрізняють шпіндельний, маятниковий, балансовий, пружинний годинник. Кожні мають свої відмінності залежно від часу виготовлення. Характерні зміни у зброї різних епох тощо.

Фотографії, документи, фонозаписи не можуть бути створені раніше події чи явища, про які вони матимуть інформацію.

Для предметів і письмових джерел дана тема дозволяє встановити лише верхню грань у їх датуванні, тому що вони можуть являти собою ретроспективний погляд на події.

Величезну роль у визначенні часу та місця створення предмету має аналіз пейзажу, обстановки одягу на знак їхньої відмінності персонажів. Особливо це важливо для визначення фотографій, оскільки вони часто не мають інших яскраво виражених ознак часу. Встановленню місця та часу створення творів мистецтва допомагають стилістичні ознаки.

При з'ясуванні часу та місця створення письмових джерел важливими є дані граматичного, орфографічного, палеографічного аналізу знаків. Приналежність до певного місця сама по собі не є неодмінним доказом того, що джерело створено там, де живе ця мова; відомі джерела, написані на даній мові, але за межами країни цієї мови або створені в країні даної мови, але іншою мовою (еміграція, та вживання світових мов у вищому середовищі та ін.) Але все ж таки здебільшого ця ознака дає уявлення про місцеве створення джерела.

Визначення спрощується, якщо відомий автор або майстер, у цьому випадку можна зіслатися на біографічні дані про нього. Визначення часу створення полегшується за наявності достовірних даних про належність даного предмета конкретній особі. Очевидно, наприклад, що дата виготовлення музейного предмета не може бути пізніше дати смерті його власника. Авторська принадлежність музейного предмета цікава для музеєзнавця тим, що створення людиною матеріальних і духовних цінностей дозволяє судити про його професію і творчі можливості, іноді світогляд і т.д. - предмет, автор якого визначений - виступає як історична реальність.

При визначенні автора проводиться аналіз призначення пристрою, теми, сюжету, стилю, способу виготовлення, часу та місця стилістичних особливостей музейного предмета. Найбільші труднощі представляє встановлення автора, майстра предметів які є унікальними. Визначити, хто їх створив, зазвичай не вдається, важко визначити і автора документа чи фотографії, творів декоративно-прикладного мистецтва та унікальних предметів, наявність стилістичних особливостей устрою та способу виготовлення полегшує завдання дослідження.

Для визначення авторів творів та художньої літератури проводиться аналіз особливостей композиції, трактування образів, художніх прийомів, техніки створення. Роль досліджень соціальної власності визначається вивченням соціальної структури суспільства певної епохи /побутові предмети різних верств міського та сільського населення, їх якість.

Етнічна приналежність особливо цікава для етнографічних музеїв, але широко використовує дані про неї археологічні музеї, археологічні відділи загальноісторичних музеїв. Значна роль визначенні етнічної власності має назву матеріального предмета, призначення самого музейного предмета спосіб виготовлення, наявність стилістичних особливостей музейного предмета.

У ряді випадків важливо якій конкретній особі належав музейний предмет - це допомагає визначити час і місце створення та побутування музейного предмета, розширює його інформативні можливості, а саме: зв'язок з конкретними явищами, подіями або видатними особистостями (меморіальні предмети, наприклад: особисті речі видатних державних і громадських діячів, діячів культури, науки, дослідників космосу і т.д.).

За відсутності на предметі достовірних епіграфічних даних, геральдичних знаків, що говорять про його приналежність, встановити особу, якій належав предмет не рідко важко, але завдання спрощується, якщо йдеться про предмет унікальний за призначенням, пристрій, тему. Дане приладдя предмета може бути зафіксовано в письмовому джерелі або наприклад: власник музейного предмета зображений з ним на портреті.

Меморіальні предмети, пов'язані з визначними подіями, нерідко виявляються свідками цих подій. Але і в цьому випадку, щоб уникнути помилок, треба перевірити ознаки предмета (призначення, матеріал, спосіб виготовлення, час виготовлення і т.д.).

При визначенні музейного предмета важливо досліджувати написи, таври фабричних марок, геральдичні знаки – це допомагає у визначенні. За відсутності такої дати допомагають визначити час конфігурація тавра часу

роботи того чи іншого майстра, фабричні марки, товарні знаки, що позначають місце виробництва предметів, наносяться на них після виготовлення і допомагають визначити місце і час виробництва, що відображається в оформленні їх.

Геральдичні знаки зустрічаються на музейному предметі рідше, та як правило, дають відомості про належність предмета певному власнику. У процесі атрибуції музейного предмета проводиться зіставлення всіх властивих йому ознак з аналогічними та спорідненими предметами. Чим більше яскраво виражених ознак має предмет, тим легше він піддається визначенню. Процес цей часто спрощується, якщо музейний предмет включає елементи джерел різних типів і, отже, має велику кількість ознак. Зіставлення музейного предмету з аналогічними допомагає виявити місце виготовлення, соціальне та етнічне середовище його побуту.

При порівнянні споріднених музейних предметів доцільно одночасно об'єднувати їх за конкретними ознаками, за одним типом джерел, спорідненістю, місцем і часом виробництва, авторської приналежності, соціальної приналежності тощо. Порівняння проводяться також між музейними предметами, що належать до джерел різних типів. У ряді випадків вдаються до спеціальних досліджень, які, однак, не повинні шкодити зовнішньому вигляду музейного предмету - найчастіше вони супроводжуються лабораторними роботами, реставраційними роботами, що полегшує у свою чергу процес атрибуції.

У визначенні музейного предмета велика роль сфрагістики, геральдики, палеографії, епіграфіки, археографії, генеалогії тощо. Наукова та довідкова література надає певну допомогу в атрибуції музейного предмета – це монографії, довідники, енциклопедії, альбоми, каталоги та спеціальні визначники. В останніх виявлено та описано ознаки, характерні для предметів, споріднених за матеріалом або іншими спорідненими ознаками (за призначенням чи середовищі побутування).

При визначенні широко використовуються каталоги: вони не ставлять на відміну від визначників своїм завданням виявлення та опис ознак, властивих тій чи іншій групі споріднених музейних предметів з більшим числом індивідуальних, що не піддаються узагальненню ознак, саме каталоги і накопичують дані, виконуючи частково функції визначників.

Важливу роль відіграють монографії, присвячені дослідженню конкретних музейних предметів, творчості художників, роботі вчених та ін. Система класифікації в музеях така: загальна класифікація музейних предметів ділить їх за типами джерел, а потім за кожною з суттєвих ознак: вона дає можливість виявити - які є предмети, яких не вистачає; вона найчастіше лягає основою класифікації музейних предметів. Вона особливо важлива при визначенні принципу поділу, вивченні предметів матеріальної культури.

Хронологічна класифікація буває 2-х видів - за часом створення музейного предмета та за часом їхнього побутування. Остання особливо важлива для музеїв етнографічних і меморіальних груп музейних предметів (в археології – це тисячоліття, століття, віки; в історії - половина чи чверть століття, десятиліття, рік, місяць, число).

Географічна класифікація ділиться також за місцем створення предметів та за місцем їхнього побутування. Предмети групуються за частинами світу, по країнам, адміністративному поділу країни, населеним пунктам, центрам виробництва чи побутування. Етнічна класифікація - ведеться за принципом етнічної приналежності, вона, дуже важлива, особливо для етнографічних музеїв.

Соціальна класифікація об'єднує музейні предмети за спеціальною приналежністю, побутуванням у певному соціальному середовищі.

Авторська класифікація ґрунтується на авторській приналежності, групує музейні предмети за роботою автора чи майстра.

Іменна класифікація - об'єднує за іменною ознакою музейних предметів, що належать до певної особи, ця класифікація особливо важлива для меморіальних музеїв.

Предметна класифікація групує музейні предмети за призначенням сюжету або найчастіше застосовується при класифікації **VI**. Систематизація музейних предметів за приватними ознаками допомагає виявити можливість комплексу використання джерел у вирішенні історичних проблем, пов'язаних із хронологією – хронологічними періодами, територією, етнічним та соціальним середовищем, діяльністю конкретних осіб, розвитком матеріальної та духовної культури.

Тематична класифікація - проводиться в музеях історичного профілю на основі класифікації історичних знань та близька до тем експозиції, її структури; враховуються особливості розвитку певної території. Один музейний предмет може бути джерелом іноді з різних тем, тому систематизація музейних предметів на основі тематичної класифікації може призводити до того, що він може потрапляти в кілька рубрик. Одна й та сама продукція може бути як результат деревообробки, як твір народного декоративно-прикладного мистецтва. Ця класифікація і систематизація дуже важлива для музеїв історичного профілю, але можлива лише за точному визначенні предмета.

Галузева класифікація дозволяє розділити музейний предмет за галузевою ознакою музейного предмета різних сфер суспільного життя. При його систематизації він також може бути віднесений до кількох рубрик.

При інтерпретації музейного предмета визначається його історія, призначення, матеріал, розміри, колір, час і місце створення та побутування, меморіальний характер. Але остаточно місце призначення предмета виявляється після його систематизації у інших предметів. Важливо звернути увагу і на набір у музеях сучасних предметів, як результатів ходу історичного розвитку, як тих, що його документують; при цьому важливі як своєчасна

фіксація ознак музейного предмета, так і можливість отримання більш точних даних про їхнє походження та побутування.

При класифікації сучасних музейних предметів та його систематизації іноді можливе отримання дуже точних даних, наприклад, при класифікації можливе встановлення хронологічна класифікація як часу, так й дня і навіть години виробництва. Інтерпретація їх дуже складна у зв'язку зі складністю та незавершеністю багатьох процесів, через що важко іноді заздалегідь визначити їхнє значення.

При комплектуванні музейного фонду найважливішим завданням є саме придбання музейних предметів. Отримання супутньої їм інформації (мідний глечик може бути, наприклад, свідченням призначення, часу, середовища побутування, місця виготовлення, історії побутування, належності певній сім'ї) може бути пов'язане тільки з додатковими повідомленнями, спеціально вивченими даними додаткових джерел.

Супутня інформація іноді може бути отримана і заздалегідь (біографічна довідка, вирізка з газети і т.д може накопичуватися в процесі комплектування), знімок, зроблений для фіксації способу спілкування, наприклад, національного одягу, що купується/або в процесі вивчення отриманих матеріалів /макет інтер'єру, наприклад, селянської хати/ дає уявлення про традиційне розташування в ній придбаних музейних предметів. Предмети, що несуть інформацію супутнього характеру і не є музейним предметом, поповнюють фонд навчально-допоміжних матеріалів.

Частина зібраної інформації надходить в усній формі (відомості від власників, очевидців, нащадків) - вона відразу письмово реєструється в документах особливої форми (запис, наприклад, очевидця, учасника подій; легенда про предмет, колекційний запис та ін.). Вся інформація предметів і предметах, отримана ззовні - як здобута під час музейного дослідження, і інша - знаходить свій відбиток у спеціальній внутримузейной, обліково-охоронної та наукової документації.

Музейний предмет як документ епохи і внутрішньо-музейні документи (типу наукових карток, записів у різних інвентарних книгах, наукові паспорти і т.п.) становить 2 різних рівня документаційної роботи музею, необхідні для виконання ним своїх завдань. Діяльність музеїв з документування розвитку суспільства - не просто накопичення суми музейних предметів: вона веде до створення системи науково організованих колекцій - це завдання внутрішньо-фондової роботи.

Комплектування фондів разом з внутрішньо-фондовою роботою з визначення класифікації, систематизації та інтерпретації музейного предмета об'єднуються поняттям музейної цінності предметів, що визначається з урахуванням сучасних знань, ціннісних уявлень - тобто. у тезавруванні музейних предметів разом із їх збиранням.

Комплектування фондів є одним з основних видів діяльності музеїв, найважливіша ланка в процесі документування розвитку суспільства, що здійснюється шляхом придбання предметів реальної дійсності, що відносяться до минулого і сьогодення, перетворення їх на музейні предмети, музейні документи свого часу, музейні пам'ятники, призначені для вічного зберігання. Одночасно формується фонд науково-допоміжних матеріалів, що несуть додаткову інформацію про музейні предмети, важливу для їх вивчення та дослідження. Для роботи в цьому плані характерний музеєзнавчий підхід до комплектування колекцій, документування на засадах об'єктивності та історизму.

Музейні предмети розповідають про історичні події (прогрес техніки, промисловості та сільського господарства, військову справу, спеціальну історію, спосіб життя, витвори мистецтва тощо). Спрямованість комплектування фонду залежить від території, тимчасових та інших рамок діяльності музею, від профільного різновиду музею та інших його особливостей. Комплектування фондів ведеться за двома напрямками:

- перший - створюються типологічні колекції, що структурно відбивають світ речей і стосунки, справи та відносини людей. Формування

типологічних колекцій тісно пов'язане з роботою фондів відділів над систематизацією музейних предметів за їх типологічними ознаками.

- другий - створюються тематичні колекції, що групують різнотипні предмети навколо суспільно значущих подій, біографій, форм виробництва, побуту; явищ культурного життя і т.д., вони відображають інтереси музею в галузі історичної проблематики та відповідають угрупованню предметів за тематико-хронологічним принципом.

Тематичне колекціонування стимулюється насамперед експозиційною діяльністю музею. Обидва напрями знаходять свій відбиток у організації комплектування музейного фонду, що здійснюється у цих двох формах. Об'єкти соціальної дійсності розглядаються з позицій музею (це колективи, сім'ї у кількох поколіннях, вдома, міста, відносин майнового, побутового, виробничого характеру), певною мірою реконструюються об'єкти суспільної дійсності минулого.

Велике значення мають предмети реального світу як предмети музейного значення це залежить від того, чи володіє музейний предмет суспільними і загальними властивостями музейного предмета; інакше кажучи, чи є він першоджерелом соціальної інформації, чи може тривалий час зберігатися; чи має змістовну інформацію, враховуючи і попутну, яка представляє інтерес для музею. Важливий елемент тут - його справжність як першоджерела інформації. Найбільшою цією якістю, до речі, мають предмети практичного значення (призначення) в першу чергу речові джерела, вони своїм пристроєм, матеріалом, обробкою документують найважливіші сторони життя суспільства. Кожен предмет має інформацію першоджерела якоюсь мірою, як і є річчю картина як полотно, покриті фарбами, лист як списаний аркуш паперу тощо. Музей комплектує та описує джерела важливі аспекти музейної інформації: історичний, моральний, естетичний.

Важливими якісними ознаками музейного предмета з погляду його музейної цінності є ознаки типовості чи унікальності, і навіть меморіальне

значення (безпосередній зв'язок із визначною подією чи людиною). Наявність інформації, що володіє науковою цінністю, робить предмет джерелом (історичним джерелом) в цілому.

ТЕМА 5. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З КОМПЛЕКТУВАННЯ МУЗЕЙНИХ ФОНДІВ ТА ОСНОВИ ЇЇ МЕТОДИКИ

Процес комплектування фондів здійснюється музеєзнавцями та галузевими фахівцями (істориками, археологами, етнографами і т.д.). Процес складається із кількох елементів:

- 1. Виділення історичних фактів або фактів сучасного життя, що цікавлять музей:
- 2. Визначення об'єктів дійсності як об'єкти музейного значення;
- 3. Виявлення предметів музейного значення;
- 4. Остаточна експертиза предметів музейного значення;
- 5. Придбання їх музеєм та перетворення на музейні предмети.

Виявлення мистецької цінності починається з вилучення предмета з довкілля. Але для остаточного вирішення питання потрібна музейна експертиза. Таким органом експертизи є **Фондово-закупівельні комісії**, які мають право вирішувати питання про надання предмету статусу музейного предмета та витрачання коштів на його придбання.

Колектив експертів включає спеціалістів різних напрямків. Протокол Фондово-закупівельні комісії (ФЗ) фіксує рішення ФЗК. Думка експертів є підставою (юридичною) для внесення предмета в книгу надходжень музею, що означає перетворення предметів матеріального значення на музейний предмет.

Джерела комплектування фондів різноманітні: від випадкових надходжень до спрямованих розшуків та планомірних досліджень, які проводяться музеєм, випадкові знахідки (знесення будівлі, земляні роботи). Стихійний приплив від населення, що відбиває участь широких мас населення у документуванні соціальної дійсності, залежить від загальної культури, розвитку музейної пропаганди, просвітництва та прямого

звернення музею до населення про передачу до музейних фондів предметів певного характеру.

У ході комплектування фондів складаються постійні та тимчасові зв'язки з певними установами, особами - реальними або потенційними постачальниками музейних предметів з ініціативи фондників та експозиціонерів музею (у тому числі зв'язки з організаціями, що займаються комплектуванням наукових колекцій, але не займаються їх зберіганням: кафедри, дослідницькі інститути, майстри прикладного мистецтва, художники, фотографи, видавництва, монетні двори, букіністичні та комісійні магазини тощо).

В результаті в музей надходять (за плату і дар, за заповітом і т.д.) колекції приватних осіб, твори мистецтва, нумізматики, старовинні меблі, одяг, домашнє начиння, негативи фотографій та ін предмети історичної та художньої цінності. Особливого значення мають регулярні зв'язки музею; саме вони лежать в основі колекцій, наприклад, плакатів, нумізматики, перших видань тощо.

Важливе місце у музейному фонді займає проведення польових досліджень шляхом безпосередніх спостережень; вони відбивають спеціалізацію музею. Польові дослідження особливо активно використовують при відборі предметів матеріального значення (археологічного, етнографічного значення, предмети матеріальної культури загалом). Польові дослідження часто проводять у формі історико-побутових експедицій.

Планування комплектування фондів виходить з наукової концепції музею та пов'язане з конкретними завданнями та потребами музею в тих чи інших музейних предметів, за певними темами, проблемами, періодами, пов'язані з створеною експозицією та виставками. Загальномузейні плани комплектування фондів складаються зазвичай із планових заявок колекціонерів і фондників, які попередньо узгоджуються між собою з метою

концентрації зусиль навколо вирішення найактуальніших завдань комплектування.

Перспективний план музею охоплює тематичне і систематичне комплектування, фіксує у певній послідовності організацію надходжень з постійних джерел, перспективи реалізації зв'язків з авторами та власниками предметів, що цікавлять музеї, тематику та географію музейних досліджень; передбачаються у загальноісторичних музеях та деякі спеціальні збори за сучасністю. Перспективний план є основою складання річних планів музеїв з комплектування музейних фондів, які містять конкретну розробку даних перспективного плану цей рік з урахуванням робочого дня, наявного музею, коштів, наявності необхідних фахівців.

Методи придбання предметів вступають у музей безпосередньо від організацій та приватних осіб є різними. Серед найпоширеніших – регулярний прийом від населення у встановлені дні тижня з метою проведення експертизи музейної цінності предметів для закупівлі чи прийому у дар; розшуки предметів, що цікавлять музей, через осіб, що входять до громадського активу музею, через кореспондентів, що живуть в інших населених пунктах.

Часто поштовхом до створення цікавої тематичної колекції може стати виставка, присвячена конкретним подіям, видатним людям. Залучаються у разі учасники подій, нащадки видатних історичних осіб тощо.

Велику роль грають пропозиції експозиціонерів, котрі займаються конкретними темами. Пропозиції щодо придбання конкретних історичних предметів зазвичай продиктовані необхідністю поповнення чи продовження типологічних колекцій, створення нових тематичних чи типологічних колекцій, що відбивають історичні події, розвиток виробництва, побуту, науки, культури тощо. Іноді практикується попередній прийом предметів на тимчасове зберігання, що фіксується спеціальним актом прийому, підписом співробітника музею та власника предмета.

Одночасно записується легенда, що містить відомості про предмет, відомі особі, що передає: походження предметів, історія побутування, способи застосування, використання. Цей документ підписується власником предмета. Легенда допомагає виявити музейне значення предмета, але потребує перевірки під час подальшого вивчення. Далі проводиться експертиза, робиться письмовий висновок. На основі акту прийому легенди, висновків фахівців та власних спостережень члени фондово-закупівельної комісії вирішують питання про прийом або повернення предметів, про включення предметів, що приймаються, до фонду музейних предметів і фонд науково-спеціальних матеріалів, про вартість предметів, що закупаються - все це фіксується в спеціальному протоколі. Після отримання музеєм згоди власника на здачу предмета на пропонувані умови, за певну суму складається акт про прийом предметів на постійне зберігання, який затверджується директором музею, ставиться його підпис і друк музею. Далі предмети вносять до книги надходжень фонду музейних предметів або науково-спеціальних матеріалів і передають за спеціальними передавальними документами зберігачам відповідних фондів.

При проведенні досліджень найчастіше застосовують метод маршрутного експедиційного обстеження обраних об'єктів, розташованих у НП (населених пунктах), на території району, області тощо.

Залежно від конкретної цілі експедиції можуть бути одноразовими або багаторазовими. Варіантом польового дослідження є Репортажні збори за свіжими слідами подій. Іноді використовується метод стаціонарного вивчення обраних об'єктів дійсності (у випадках, коли завдання музею входить вивчення побуту) - ведеться відбір предметів з історії матеріальної культури; нерідко щодо тривалих спостережень музей використовує місцевих жителів. До стаціонарної форми наближаються і постійно діючі експедиції, які багато хто проводить у тих населених пунктах, де вони розташовані. Найбільш відпрацьовано методику організації музейних

експедицій з історії нового часу та сучасності, проблематика їх впливає із завдань кожного музею.

Роботи Музейної експедиції складається з 3-х етапів: 1- підготовчий; 2 – проведення польового дослідження; 3 – заключний.

Підготовчий етап укладає визначення завдань музейної експедиції, формулювання теми, обґрунтування вибору об'єктів дійсності. Вивчається на цьому етапі і наукова література, колекції інших музеїв, які стосуються теми, розробляються програма роботи і маршрут. У результаті 1-го етапу керівник музейної експедиції за участю її членів готує спеціальну доповідь для обговорення та затвердження фондом закупівельної комісії та дирекцією. Другий етап починається з уточнення на місці маршруту та подальшої конкретизації плану роботи. Після прибуття на місце в одних випадках складаються, в інших - уточнюються списки осіб, в яких зацікавлена музейна експедиція, якщо виїзд раніше в це місце проводився - це не потрібно.

Польова робота включає: польове спостереження; бесіди з місцевими жителями, життя яких у минулому та теперішньому пов'язане з темою експедиції та запис їх розповіді; виявлення та отримання пам'яток матеріальної культури - джерел інформації на тему; збирання супутньої інформації (усної або предметно закріпленої у письмовій, звуковій формі).

У ході польової роботи шляхом замальовок, сучасних технічних засобів проводиться фіксація окремих предметів, будівель, що мають відношення до об'єкта, досліджуваним експедицією; тобто створюється додатковий документальний матеріал. Частина цих документів може набути характеру пам'яток матеріальної культури.

У результаті польової роботи постійно ведеться експедиційна документація, що відбиває процес роботи, складаються, створюються колекції. Зазвичай юридичним документом є акт прийому пам'яток матеріальної культури. Ці акти складаються в момент передачі на 1 предмет або групу предметів, що містять найменування музею, назву організації або особи, що передають матеріал, перелік предметів, позначення їх кількості;

акти скріплюються підписами зрадника та працівника музею, датою, нумеруються і наприкінці роботи музейний експонат заносяться до спеціальних.

Список актів прийому предметів музейного значення

Головним науковим документом є польовий опис, що враховує всі основні ознаки предмета, виявлення яких допомагає членам музейної експедиції вже у польових умовах оцінити його музейне значення, зафіксувати взаємозв'язки предметів. Прийомна схема польового опису музею така:

1. Номер по порядку.
2. Найменування та опис предмета /коротко, але так, щоб по ньому можна було дізнатися предмет - крім наукового найменування предмета може даватися і місце/
3. Кількість предметів /предмет, записаний під одним номером, може складатися з кількох частин; іноді під одним номером записують кілька аналогічних предметів, наприклад, кілька знімків одного об'єкта.
4. Датування (якщо не можна дати її точно, то дається приблизне датування).
5. Місце походження, попередня історія, приналежність.
6. Безпека.
7. Від кого надійшов предмет та адреса власника.
8. Вартість. (Тут же робиться запис про дарування).
9. Дата придбання та документ (рахунок, акт).
10. Номер та шифр фондового відділу. (Йдеться відділ фондів, куди надходить предмет, придбаним музеєм).

Рубрики польового опису вимагає відповіді на питання про призначення предмета теми, часу та місця виготовлення, автора, власника, середовища побутування. Це все дозволяє пов'язати предмет із конкретною темою, розглянути питання про його справжність; виділити унікальні предмети, виявити меморіальне значення предмета. Визначення матеріалу, з

якого він виготовлений, важливе для розміщення його у певному відділі фондів у певних умовах зберігання.

Матеріали та ступінь безпеки важливі для вирішення питання про можливість тривалого зберігання предмета в музеї

ПО (польовий опис), виявляючи спільність походження, і навіть виявляючи спільність їх приналежності, історії побутування; фіксує їх не тільки як окремі свідчення, а й як комплекс джерел з певного питання. Польовий опис заповнюється у міру надходження у розпорядження предметів музейного значення, що дозволяє з найбільшою повнотою зафіксувати всі первинні відомості, одержувані під час розгляду предмета та у процесі спостережень за середовищем його побутування.

Другим важливим документом є щоденник експедиції. У ньому фіксується хід роботи музейної експедиції: спостереження за дійсністю, переміщення, зустрічі, відомості про предмети, що виходять за рамки предметного запису, наприклад, докладні відомості про власників або авторів предметів, міркування про шляхи подальших досліджень та розшуків тощо.

У спеціальному зошиті ведеться запис оповідань старожилів, ветеранів, учасників подій. Зазвичай один член музейної експедиції веде розмову, а інший - запис з запитальника, заздалегідь підготовленого. Запис кількох оповідань про ті самі факти дозволяє перевірити достовірність сполучених відомостей. Експедиція веде окремий реєстр фотозйомок, відзначаючи в ньому порядковий номер негативу, місце, час, сюжет знімку.

Для повнішого виявлення ПМЗ ведеться спеціальна адресна книга. До неї записуються адреси осіб, які відсутні в момент експедиції або проживають в інших місцях, зв'язок яких з тими експедиціями виявляється в ході опитувань. Адреси тих, з ким учасники музейної експедиції зустрілися на місці, зазвичай фіксується в польовому звіті або зошит із записом оповідань.

Ведення адресної книги дає можливість розширити пошуки матеріалів, що цікавлять, продовжити їх і після закінчення музейної експедиції.

Перелічені документи - щоденник, записи бесід та оповідань, список фотозйомок вносяться до відповідних номерів у польову опись музейних експонатів. Успіх музейної експедиції залежить від стилю її роботи, вміння зацікавити людей увійти з ними до контакту.

Оповідання про музейну експедицію не може даватися в пресі, по радіо, телебаченню, лекції перед населенням тощо. Заключний етап роботи відбувається після повернення до музею. Він включає попередній аналіз зібраного матеріалу, для його орієнтовної систематизації навколо основних питань теми **МОЗ**. У такому вигляді зібрана колекція розглядається фондовою закупівельною комісією, яка оцінює її в цілі з погляду повноти відображення теми і кожен предмет окремо, його музейного значення. Прийом зібраних матеріалів фондовою закупівельною комісією означає надходження їх у мезей. Оцінюючи частину предметів вони поповнюють фонд матеріальних предметів, частина – фонд науково-допоміжних матеріалів. Новопридбані музейні предмети і науково-допоміжні матеріали передаються працівникам фондів, що робиться спеціальна запис останніх сторінках польового звіту.

На завершальному етапі складається науковий звіт про роботу музейної експедиції, включаючи огляд колекції, організується виставка зібраних матеріалів та спеціальна конференція для обговорення підсумків роботи (частіше – одразу за підсумками кількох експедицій 1-2 років).

Колекція тематичної експедиції, що складається з предметів, надійшовши до музею – розпадається. Це необхідно для того, щоб кожен предмет зберігався і вивчався фахівцями у відповідному фондовому підрозділі - у складі певної музейної колекції, сформованої на основі класифікації даного музейного зібрання, конкретного фонду. Однак у діяльності музею колекція музейних предметів продовжує фігурувати як цілісний комплекс; крім фіксації експедиційної колекції науково-довідковим апаратом музею - це забезпечується вічним зберіганням предметів зібрання та всієї експедиційної документації.

Форми матеріалів музейної експедиції різноманітні: наукові звіти, звіти конференцій та про них, огляди результатів польових досліджень за певний час тощо.

У сучасній тематиці можуть широко використовуватися соціологічні методи, наприклад метод експертних оцінок, соціологічна вибірка збору матеріалів, професії, віку, національного складу, культурного рівня опитаних або власників пам'яток матеріальної культури. Вони можуть бути орієнтиром щодо наступних спостережень. Частину можна поєднувати експедиційний метод із методом стаціонарних спостережень та репортажного збору.

Велику роль грають індивідуальні комплекси, індивідуальні архіви тощо. Відбір предметів музейного значення залежить багато в чому від віку предметів. Для предметів минулого, які давно вийшли з вживання, особливо важливим є визначення часу їх виникнення і справжності. Це вимагає знання історії видів предметів, історії застосування матеріалів, стилістичних особливостей епох, ознайомлення з тими ознаками предметів, що засвідчують їхню справжність - тавра, фабричні знаки, підписи, печатки, штампи, екслібриси (на письмових джерелах). Це важливі ознаки предметів при фондовій роботі, вони дозволяють вирішити питання про значення музейних предметів, поповнення систематичної чи тематичної колекції: зборів **УМП** чи меморіальних цінностей.

Висновок про музейні предмети минулого може бути зроблений на основі вивчення їх істотних ознак. З предметами нового часу та сучасності складніше - можливість широкого вибору змушує всебічно розглядати кожен предмет, перш ніж зробити висновок про його музейне значення та доцільність відбору його до музейного фонду.

Найважливіші моменти в цій роботі - визначення матеріалу (здатності зберігатися), що вимагає знань, матеріальних можливостей консервації та реставрації; збереження музейних предметів з погляду та можливості сприйняття інформації з урахуванням та результатами реставрації; під час зберігання складних технічних пристроїв, ділові інформаційні матеріали,

розгляд аспектів самої інформації; значення, сюжет, тема, аналіз змісту інформації, наприклад, мають особливу цінність, якщо повідомляють про нові факти, або спростовують що-небудь (але при розгляді сучасного предмета це не завжди можливо).

Цінність інформації може представлятися в соціально-моральному плані, сучасні музейні предмети можуть бути оригінальними та унікальними авторськими матеріалами, існувати в однині, але основна частина їх - предмети масового виробництва та споживання. Типовий предмет може бути відібраний музеєм як зразок, характерний для виробництва або споживання, і тоді його відбір як пам'яток матеріальної культури визначається повнотою його типових, стандартних ознак.

Найчастіше вони, проте, цікаві зв'язком із життям, діяльністю людей, подіями часу; тоді особливого значення набувають на предметі слідів цих зв'язків. Такими є зразки першого випуску, з відповідним позначенням кількісного показника, наприклад, мільйонна тонна сталі тощо. Сліди сонця, вітру на наметах, прапорах, одязі - вводять у повітря розвідувальних робіт: будівництв, експедицій тощо.

Важливо те, як зовні виражена інформація - надається перевага тим предметам, які дають інформацію найбільш яскраво та помітно. Під наочністю розуміється зв'язок зовнішнього вигляду предмета з його змістовною інформацією. Яскравий приклад наочності дає, наприклад, порівняння подяк командування у роки Другої світової війни проти фашизму, отриманих під час жорстоких битв і відразу після перемоги. На перших - друк суворих військових буднів, на других - відблиск урочистості перемоги, і про це ясно свідчить формат та якість паперу, графічне оформлення документів, іноді – стиль тощо.

Слід наголосити, що зовнішні ознаки музейного предмету - форма, колір, розмір не мають при відборі абсолютного значення, їх оцінка можлива у зв'язку із змістовною інформацією предмета та супутніми даними. Часто доводиться вирішувати і проблему відбору комплексу музейного предмету –

якщо йдеться про комплекси, створені самим життям – комплект виробів, побутовий комплекс, особистий архів тощо. їх відбір передбачає дотримання принципу збереження цілісності комплексу. Це забезпечується фіксацією (замальовка, фотографування, складання опису) тієї частини комплексу, яка з тих чи інших причин не може увійти до числа відібраних для музею предметів. Значно складніше провести відбір комплексу взаємозалежних джерел з певної тематики. Це вимагає зіставлення предметів, оцінки їхньої інформації, що відноситься до тих самих фактів і іноді - і один до одного.

Широко практикується зіставлення речового джерела з фотографіями (нагородний прапор і знімок його вручення, предмет одягу та фотографії її власника в цьому одязі тощо), фотографії письмових документів і т. д. цінність автентичних документів.

ТЕМА 6. ОБЛІК МУЗЕЙНИХ ФОНДІВ ТА ЇХ НАУКОВА ДОКУМЕНТАЦІЯ

Для зберігання музейного фонду важлива система їхнього обліку, зокрема, його юридична охорона, яка передбачає закріплення належності музейного предмета даному музею та гарантування прав на них; оформлення його юридичного становища. Сюди ж можна віднести відповідальність музею, його фондів підрозділів, зберігачів за предмети і предмети, що належать музею, що знаходяться в ньому на тимчасовому зберіганні, визначену нормативними документами країни, а також дотримання правил використання музейного фонду, передбачених також нормативними документами країни. Юридична охорона музейного фонду неможлива без його вивчення, тобто. створення норм прийому, видачі книг наукової інвентаризації, наукових інвентарів тощо.

Юридичні документи підлягають реєстрації та вічному зберіганню, ряд документів (облікові та топографічні картки, наприклад, не мають юридичної сили). Наукові дані про музейні предмети фіксуються в юридичних документах для ідентифікації (визначення) предмета, його різного «пізнання», та з метою закріплення цих даних та прав музею на них.

Напрямок фондової роботи, метою якої є юридична охорона музейних фондів та права музею на отримані в результаті вивчення предметів наукові дані про них, називається обліком музейних фондів, а документація, що складається в процесі обліку, - обліковою документацією.

Облікова документація (ОД) складається за встановленими формами, містить дані про окремі предмети, порядок надходження їх до музею та у фондові підрозділи (акти прийому АП, книги надходження (КП), наукові інвентарі (НІ), облікові картотеки (ОК), картки наукового описи (КНО) про групи предметів, об'єднаних у загальний комплекс походженням, належністю, місцезнаходженням (акти прийому комплексних предметів). про результати реставрації дають дані для доповнень, уточнень, напрямів у картки наукового опису.

Система фондової документації - це взаємопов'язана сукупність документів, що складаються за встановленими формами в процесі обліку музейних фондів, їх класифікації та систематизації, фізичної охорони, необхідна для виконання музеєм його соціальних функцій.

Ця робота залежить від рівня співробітників, що займаються цією роботою в галузі музеєзнавства, музейного джерелознавства, історії музеїв та виду рівня їх знань про музейні предмети музеїв, наявності та якості матеріалів з обліку та зберігання музейного фонду та внутрішньомузейної інструкцій відповідно до специфіки конкретного музею, ступеня поінформованості співробітників з інструкціями, матеріалами, чіткості організаційно-адміністративної роботи, наявності необхідного для складу та зберігання ФД (фондових документів) оснащення (бланків, каталожних карток, книги надходжень, наукові інвентарі, карт, шаф, сейфів і т.п.)

Фондова документація як інформаційна система дозволяє зробити аналіз самих музейних фондів, їх стану, доцільності їх розширення, напрямів інтенсивної науково-фондової роботи в експедиційній та виставковій діяльності.

Фондова інформаційна система важлива при відборі музейних предметів для експонування, створення тематико-експозиційних комплексів (ТЕК), складанні етикетажу. У науково-викладацькій роботі фондова інформаційна система допомагає у відборі та інтерпретації музейних предметів під час підготовки екскурсій, лекцій, занять, гуртків при музеях тощо. Відіграє роль створення автоматизованої інформаційно-пошукової систем (АІС) з допомогою ЕОМ, що дозволяє набагато спростити проблему зберігання, скоротити час і підвищити надійність пошуку потрібних матеріалів тощо.

Важливим елементом УФ та УД є прийом МП до музею. Фахівці представляють прийому свій висновок (ФЗК), за необхідності запрошуються експерти з інших музеїв і НДУ тощо.

Законність перебування предмета у музеї раніше оформляється актом чи квитанцією отримання в їх власника предмета, підписаного особами, які здали і прийняли предмет. До нього додається додаткова записка - легенда, що містить відомі власнику /організації, приватній особі тощо. /

Відомості про призначення, походження, використання меморіальної приналежності предмета; підписується його власником. Ці відомості перевіряються і враховуються надалі щодо предмета. При прийомі значної частини предметів велику роль грає колекційний опис. Експедиційні матеріали вносяться в період роботи у порядку надходження до постійного зберігання.

Предмети, зібрані, що закупаються, отримані в дар зберігаються в спеціальному приміщенні призначеною спеціальною особою, яка веде їх тимчасовий облік. У протоколі фондово-закупівельної комісії фіксується рішення про прийом предмета до музею на постійне зберігання, при купівлі - його вартість, відношення до фондів музейного предмета або науково-допоміжного матеріалу (певного фондового підрозділу).

З протоколу фондово-закупівельної комісії складається акт прийому на постійне зберігання; він складається відділом централізованого обліку фондів

чи головним зберігачем у 3-х примірниках. При купівлі також необхідна письмова згода власника з оцінкою предмета, рахунок або заява власника на виплату зазначеної суми. При купівлі предметів в антикварних та інших магазинах також потрібна наявність фінансових документів.

З акту прийому на постійне зберігання починається юридичне оформлення власності предмета музею та прав цього предмета. Підписується акт приймання головним хранителем; особою, яка зберігала предмет до рішення фондово-закупівельної комісії та особам, які прийняли цей матеріал; зберігання акта підписується директором та скріплюється печаткою музею. Прийом предметів з дорогоцінного каміння та металів, орденів та медалей, зброї відображається у спеціальних інструкціях. Спершу йде централізована первинна інвентаризація (реєстрація) - остаточне закріплення прийняття музейного предмета музеєм, протягом 1 місяця предмет повинен бути внесений до Книги надходжень музейного предмету чи науово-допоміжного матеріалу.

Музейні предмети вносяться до обміну фонду одночасно з основними фондovими музейними предметами до Книги надходжень, причому належність до обмінного фонду фіксується спеціальними картками. Для великих надходжень потрібно попередньо для систематизації номер запису з книги надходжень предмету (термін їхнього перенесення до **НІ** може бути продовжено рішенням ФЗК). Кожному предмету надається порядковий номер, який проставляється на предметі, що надійшли на постійне зберігання разом із шифром музею (наприклад, 1МІ, КП-114890). У разі надходження одночасно великої кількості музейних предметів (колекції, експедиційні матеріали) до книги надходжень допускається (за наявності **КО** або **ПЗ**) груповий запис. Кількість музейних предметів відображається порядковими номерами, наприклад, **КП-1866-2024**, або єдиним № з дробовими номерами книги надходжень 18661-134.

Номер предмету зберігання (**в Книзі надходжень**) проставляється в акті прийому предмета до музею. Предмети, що надійшли до музею на тимчасове

зберігання, реєструються в книзі надходжень як прийняті на тимчасове зберігання. Повертаються предмети, які перебували у тимчасовому користуванні, за актом, складеним за розпорядженням директора та підписаним особою, яка тимчасово прийняла його на відповідальне матеріальне зберігання. Опис музейного предмета в книзі надходжень музейного предметк закріплює результати його визначення, отримані на момент його первинної інвентаризації, при обліку це полегшує пошук, виключає можливість заміни.

У книзі надходжень реєструються дані про час, джерело, спосіб надходження, збереження, супровідні документи, проставляється № акта і дата запису. Усі дані вносяться до книги надходжень за формою, визначеною інструкцією. Книга надходжень - важливий юридичний документ, до заповнення вона оформляється відповідним чином - листи нумеруються, прошнуровуються, книга підписується та опечатується вищою інстанцією. Істотні виправлення в книзі надходжень робляться лише на підставі спеціальних актів, підписаних директором або його заступником, головним зберігачем, завідувачем фондового підрозділу, та засвідчується відповідальною за первинний облік фондів особою.

Незначні зміни засвідчуються у спеціальному записі у примітках книги за підписами директора чи головного зберігача фондів, зав. відділом обліку, хранителем предмета, скріплюються печаткою музею. Книга надходжень відіграє важливу роль (служить важливим документом) при переобліку фондів. Внесені до книги надходжень предмети передаються до фондових підрозділів зберігачам за актами прийому предметів на матеріальне відповідальне зберігання.

Важливою є картотека карток, ідентичних за змістом записів у книзі надходжень та розташованих у порядку її номерів (облікова картотека). Вони утворюють відповідно до КП ОФ, КП тимчасового зберігання, КП обліку НВМ. Облікова картка виконує інформаційну функцію книги надходження,

текст карток при цьому складається до внесення в книгу надходжень і може редагуватися, покращуючи записи в книзі надходжень.

Для швидкого отримання відомостей про належність конкретних предметів певному фондовому підрозділу, загальну кількість музейних предметів чи науково-допоміжних матеріалів, у ньому складається картотека, що групує картки за фондовими підрозділами. У середині підрозділів картки розставляються у порядку номерів по книги надходжень.

У ряді випадків, наприклад, при вивченні історії формування фондів або конфліктах юридичного порядку істотна роль оперативної інформації про власників приватних осіб, організації тощо, від яких надійшли до музею предмети; з урахуванням цього створюється Алфавітна картка на власників, що складається з карток на предмети, що їм належали. За цим принципом іноді складається картотека на дарувальників.

На тимчасові надходження складається картотека, що систематизована за джерелами надходження. Важливе місце у фондовій роботі займає наукова інвентаризація музейних предметів. Юридичне оформлення власності музею науково-допоміжних матеріалів закінчується на стадії первинного обліку музейних предметів; надходячи до фонду підрозділи, що утворюються на основі структури фондів, проходять наукову інвентаризацію, яка передбачає поглиблену роботу з визначення музейного предмету, остаточно закріплює юридичну та наукову належність музейного предмету до відповідних структурних підрозділів фондів, фіксує отримані у процесі визначення наукові дані та закріплює права музею на них.

Наукова інвентаризація закладає практичну основу, що допомагає уникнути помилок та неточностей у процесі систематизації фондів. Здійснюється вона за допомогою книг наукової інвентаризації – наукових інвентарів. Як юридичні документи вони оформлюються так само, як і книги надходжень.

Запис у науковій інвентаризації виробляється лише з обліку фондів - дається точне найменування предмета, його докладний опис, що включає

наявні предмети підписи, написи, тавра тощо; фіксуються дані про автора, виробника, про час і місце створення та побутування музейного предмета, його етнічну та соціальну приналежність, історію предмета, що стосуються його публікації, матеріал, техніку, вагу (для предметів з дорогоцінного каміння та металів), збереження. У відповідних графах проставляються облікові позначення (якщо вони є), номери фото негативів, якщо предмет сфотографований, дані про джерело та спосіб надходження; документ, що оформив його, ціною. Проставляються відповідно дата запису, прізвище, ініціали особи, яка провела інвентаризацію предмета.

Кожен підрозділ, яким протоколами фондово-закупівельної комісії, актами прийому, книгою надходжень закріплені музейні предмети, найчастіше має кілька книг наукової інвентаризації. Так, наприклад, у підрозділі, що об'єднує образотворчі джерела (живопис, графіка, скульптура, фотографії) - різні джерела на кшталт будуть вноситись у різні книги. Кожна з них має своє позначення, що дозволяє визначити приналежність книги та заінвентаризованих у ній музейних предметів до конкретного фондового підрозділу та групи, утвореної всередині нього – так, приналежність предмета до підрозділу виробничих джерел може позначатися, наприклад, літерою «І», та до групи фотографій літерою "Ф" і т.д.

Оскільки в науковій інвентаризації робляться лише попередметні записи, кожен музейний предмет має свій номер, який проставляється на самому предметі та у книзі надходжень; тобто музейни предмет має 2 номери, наприклад, повне облікове позначення даної фотографії, наприклад, може бути таким: Книга надходжень (КП-2023).

Предмети, що входять до комплексів (сервізи, меблевi гарнітури тощо) вносяться до наукової інвентаризації під окремими номерами. Приналежність їх до певного комплексу зазначається під час опису. Атласи, альбоми малюнків одного автора вносяться до наукової інвентаризації під одним номером: листи альбому, що складається з творів різних авторів, одержують різні номери.

Предмети з дорогоцінних металів та каміння вносяться до наукової інвентаризації лише за наявності акту ювелірної експертизи, що засвідчує справжність матеріалу та точність ваги. Крім наукової інвентаризації музейних предметів фондові підрозділи, що зберігають предмети, що складаються повністю або частково з дорогоцінних металів або каміння, ведуть їх додатковий облік у спеціальних інвентарних книгах. Вони мають встановлену інструкцією форму та ведуться відповідальними зберігачами цих музейних предметів; спеціальні інвентарні книги оформляються так само, як книга надходжень та наукова інвентаризація. Необхідність таких книг визначається завданнями загального державного обліку дорогоцінних металів та каміння; предмети з них мають 3 номери: за Книгою надходжень, за Науковою інвентаризацією, за книгою спеціального обліку.

Письмові джерела на стадії наукової інвентаризації обліковуються за правилами ДАУ (Головного Архівного Управління). Облік ведеться за архівними фондами, архівними колекціями, одиницями зберігання. До книг наукової інвентаризації в юридичному плані прирівнюються описи архівних фондів. Опис фонду включає перелік у порядку №№, що входять до цього фонду одиниць зберігання. Перелік містить заголовки та короткий опис змісту кожної одиниці зберігання /од.зб./. До облікового позначення письмове джерело входить № по Книзі надходжень, № фонду, № од. зб. Філії музеїв ведуть наукову інвентаризацію (НІ) або самі, або приймають від музею за актом на відповідальне матеріальне зберігання предмети, які пройшли наукову інвентаризацію переважно музеї.

Запис наукової інвентаризації робиться на основі попередньо складеної за встановленою формою картки наукового опису музейного предмета (КНОМП). Заповнюється вона у процесі визначення музейного предмета та фіксує результат вивчення всіх його основних ознак. Картки наукового опису музейного предмета включає також діючі № облікового позначення (старі номери, його облікові позначення закріплюються за музейним предметом на

постійне зберігання - надовго). Вони повинні постійно перебувати при предметі.

Найчастіше позначення наносять на сам предмет: предмети з кераміки, металу, дерева, паперу і т.д. Якщо це неможливо – використовують етикетки та бирки, які пришиваються на тканину, мереживо тощо, або прибиваються на меблі тощо, або підвішуються – на сережки, кільця тощо.

Іноді облікове позначення проставляється на монтуванні, при небажаності розкантування музейного предмета, на індивідуальній упаковці музейного предмета, конверті, де вони зберігаються, наприклад, монети тощо.

При нанесенні облікового позначення важливо не зашкодити музейний предмет - його зовнішній вигляд, зміст, безпеку. У той же час облікове позначення (ОП) має бути доступним для огляду зберігачеві, досліднику, щоб не стиралося і не обсіпалося. Вибір виду нанесення облікового позначення залежить від матеріалу, розмірів, конфігурації безпеки музейного предмету.

Важливо точно визначити місце його позначення та нанесення безпосередньо на музейний предмет - на кераміці, наприклад, на піддоні, так, щоб позначення не закривало тавра; вогнепальна зброя – на внутрішній стороні спускової планки; на графіку - на обороті у лівому кутку; на мальовничих предметах – великого розміру – витворах мистецтва – у 2-х місцях – зверху та знизу, етикетка з обліковим позначенням пришивається на нижній край одягу.

Дотримання традицій (правил) при нанесення облікового позначення допомагає швидко його знайти.

Для облікового позначення важливим є вибір матеріалу, який довговічний і не завдає пошкоджень музейному предмету; на металевих предметах - це фарба або туш, що зверху покривається лаком; для бірок – товстий картон, підвішений на суворій нитці; на музейних предметах на паперовій основі ставиться маленький штамп масляною друкарською

фарбою із шифрами музею. Номери в штамп вписуються Графітним олівцем. Важливий і колір облікового позначення – на темну поверхню – світла фарба, на світлу – темна. На предмети тимчасового користування (ТК) облікові позначення наносяться так, щоб їх легко було стерти; зняти – слабким олівцем або за допомогою бірок.

Музейні предмети у музеї перебувають у русі, видаються в іншому музеї та науково-дослідних університетах в постійне користування, обмінюються, передаються безоплатно і т.д. Широко поширена видача музейних предметів у тимчасове використання – тимчасово поміщаються у постійну експозицію в ін музеї; їх зазвичай замінюють копіями, які використовуються і на виставках. Ще активніше рух музейних предметів усередині музею - з одного фонду предметів до іншого в результаті уточнень - атрибуції музейного предмета, класифікації та систематизації.

Багато музейних предметів видаються у тимчасове використання експозиційним відділам експозицій та виставок. Потрібні і видачі в ін відділи для використання в дослідницьких цілях, реставрації, фотокопіювання, мікрофільмування і т.п. Усі переміщення оформлюються; факти втрати, розкрадання – теж; видаватися з музею можуть лише музейні предмети, занесені до книги находжень, які отримали шифр та номер, а найчастіше - минулі і первинний облік та наукову інвентаризацію.

При оформленні видачі, наприклад, дається клопотання до відомства, наказу міністра чи заступника міністра, керівника відомства - це підстава для видачі після складання акта, затвердженого директором зі скріпленою печаткою музею. У книзі надходжень та книзі наукової інвентаризації ставиться запис про видачу з посиланням на наказ, підпис головного зберігача та скріплюється печаткою/при втраті, розкраданні, руйнуванні музейного предмета списуються після розгляду вищою інстанцією клопотання музею з додатком документів, що фіксують обставини, пошкодження, зникнення документів, про підсумки фонду, про заходи, вжиті дирекцією з розшуку музейного предмета тощо.

ТЕМА 7. ПРО ЗАЛУЧЕННЯ ОСІБ, ВИННИХ У ПОШКОДЖЕННЯХ АБО ВТРАТІ МУЗЕЙНОГО ПРЕДМЕТА ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

За рішенням фондово-закупівельної комісії оформляється і переведення музейного предмета та науково-допоміжних матеріалів з основних фондів в обмінні та навпаки, при цьому дозвіл міністра чи відомства є обов'язковим. Тимчасово всередині музею є видачі на тривалий термін у інших фондових надходженнях, експозицію, оформлюються актом внутрішньомузейної передачі та візуються головним зберігачем фондів (ГЗФ).

Музейні предмети, що передаються з підрозділів до інших відділів з дозволу головного зберігача фондів та зав відділом, наприклад, у фотолабораторію, оформляються актом на короткий термін з реєстрацією у спеціальній книзі та з розпискою особи, яка прийняла музейний предмет. Порядок видачі музейного предмета із ДМ та ДК, видачі зброї оформляється спеціальними інструкціями. Науково-допоміжні матеріали видаються у постійне та тимчасове користування, а також списуються за розпорядженням директора або місцевих органів (відомчих). Кількість музейних предметів постійно змінюється, одні надходять, інші видаються назавжди чи тимчасово.

Музею важливо мати свої дані щодо руху фондів. Загальні підсумки підбиваються і щорічно у річному звіті до організації, що стоїть вище. Річний звіт про рух фондів складається на основі звітів фонду предметів, піврічних та ін. Даються відомості про кількість музейних предметів у попередньому півріччі, надходжень у звітному.

Всередині даються вузькі дані за періодами, за направленням та видачі (експозицію; на виставки, реставрацію тощо). Відомості про кількість музейних предметів; динаміку зростання Музейних Фондів, кількісному співвідношенні музейних предметів і науково-допоміжних матеріалів, використання фондів, експозиційної діяльності, інтенсивності, реставраційних робіт і т.д. також даються у звітах Аналіз головного зберігача

протягом кількох років може виділяти загальні тенденції розвитку музейного фонду.

Полегшення планування роботи музею

Облік руху здійснюється за допомогою облікової документації. Для практичної наявності, безпеки музейних предметів проводиться періодичний переоблік фондів. Кожен предмет звіряється з актами прийому, записом у **НІ**, записом до книги надходжень, проводиться наявність документів, оформляється відсутність музейних предметів у фондах. Переоблік проводиться призначеним директором комісією, у складі якої обов'язково перебуває директор державного фонду. Комісія складає та підписує акт звірки наявності музейних предметів з обліковою документацією, затвердженою директором. Якщо під час перевірки виявлено недостачу музейних предметів, то акти з додатком пояснення директора та причини втрати та вжитих заходів направляються до вищої інстанції. У невеликих музеях така перевірка відбувається щорічно, у великих за планом переобліку, певні терміни та черговість перевірки музейних предметів з фонду предметів.

Реєстрація **УД**, мають юридичну силу, ведеться у спеціальних книгах та описах. Акти прийому на постійне та тимчасове зберігання нумеруються окремо та підшиваються у 4 особливі справи. Наприкінці року сторінки нумеруються, прошнуровуються та опечатуються. Кожен акт вноситься в порядку **сходячих** номерів (щорічно починаються з 1-го номера), до відповідної книги: реєстрації актів; прийому на постійне зберігання; прийому на тимчасове зберігання; видачі на постійне зберігання; видачі на тимчасове зберігання

Акти передачі матеріалів на матеріально відповідальне зберігання мають наскрізну нумерацію, утворюють окрему справу та реєструється у спеціальній книзі. Щорічно станом на 1 січня складається опис інвентарних книг музею, включаючи назву книги, шифр, її №, початкові та кінцеві №№ заінвентаризованих у ній музейних предметів, дата початку та закінчення

книги, перелік виключених №№, їх кількість, кількість діючих №№ , кількість предметів, які за ними.

Зазвичай складається також опис **КО та ПЗ. УД**, мають юридичну силу, старанно зберігаються. Приміщення, в якому вони зберігаються, в неробочий час опломбується, документи зберігаються в шафах, що не згорають, сейфах у відповідальних осіб. Доступ до них обмежений: поза межами будівлі музею вони не виносяться. При заміні старих інвентарних книг новими старі книги не знищуються, а зберігаються нарівні з іншими **УД**. Заміна інвентарних книг дозволяється у виключних випадках дозволу міністерства, відомства та оформляється актом заміни та звірячою відомістю, затвердженою міністерством або місцевими органами, відомствами.

Створення необхідної документації продовжується у процесі класифікації та систематизації музейного фонду: документування у науково-дослідній роботі, в інформаційно-пошуковій роботі. Вона систематизує, робить доступними дані, що характеризують музейні предмети, розкриває та фіксує зв'язки між музейними предметами та їх групами; дозволяє у певних аспектах використовувати їх у відповідних формах; із цим пов'язано створення класифікаційної системи: каталогів, які з носіїв даних - каталожних карток.

Музейний каталог, у т.ч. створений за допомогою ЕОМ - це анотований перелік вхідних у музейний фонд предметів, розташованих у певному порядку, що складається в процесі їх систематизації.

Важливо розмістити у фондосховищі Музейного фонду музейні предмети, що входять в музейний фонд так, щоб це задовольняло вимогам правильного режиму зберігання, а з іншого забезпечувало можливість використання і зручність зберігання кожного музейного предмета. Обидві ці завдання вирішує система зберігання фондів.

Напрямок фондової роботи, що здійснює на основі режиму та системи зберігання збереження музейного фонду, називається зберіганням музейних

фондів. Метою його є забезпечення фізичної безпеки музейного фонду і доступності музейних предметів, що входять до них, для використання.

Зберігання музейного фонду здійснюється протягом існування музейного предмета в музеї в фондосховищі, експозиції, під час будь-яких переміщень. Основи його визначаються системою державні нормативні документи. Але фонди кожного музею мають і свою специфіку, що впливає на організацію їх зберігання, зміст, структура, кількість, збереження тощо, є специфіка кожного музейного видання.

У музеях важливо підтримувати такий ТВР (температурно-вологісний режим), який максимально затримував би процес ПС (природного старіння). Конкретні форми залежить від матеріалу, безпеки, середовища, з якого музейний предмет потрапив у музей. Музейний предмет з гігроскопічних матеріалів (дерева, тканин, шкіри тощо) сильно страждають від підвищеної та зниженої вологості. При зниженій вологості матеріали стискаються, на них з'являються тріщини, знижується міцність, з'являється деформація: при підвищеній – легко набухають, активізується хімічна дія, іноді з'являється деформація; іноді підвищена вологість швидко губить предмет, наприклад, внаслідок зміни обсягу полотна може зсипатися ґрунт і барвистий шар творів олійного живопису.

Підвищення зниження вологості особливо небезпечні для музейних предметів, виготовлених з матеріалів, що мають різний коефіцієнт розширення (предмети з інкрустацією з різних порід дерева, предметів з металу та емалі). Підвищена вологість часто викликає серйозні хімічні зміни, веде до атмосферної корозії металів (електрохімічного процесу, що змінює склад металів) іржа, поверхню кисень, вода, окислюється силікатами, вуглекислим газом тощо.

Вироби з олова небезпечно зберігати при температурі вище +18 градусів, а нижче за +13 градусів незворотно змінюється структура, з'являються сирі плями: каверни, іноді наскрізні (олов'яна чума). Вироби із пластику та воску гинуть при температурі вище +25 градусів; температура та

вологість взаємопов'язані; низька вологість при високій температурі особливо згубні / волога в порах паперу при замерзанні, наприклад, серйозно ушкоджує предмет, аналогічно руйнуються кераміка, майоліки, фаянс, і т.д.

Коливання температури викликають шкідливі зміни в музейних предметах - вони набрякають, стискаються, відбуваються зміни їх фізико-хімічних властивостей матеріалів. Перепад температури спричиняє конденсацію вологи на поверхні музейних предметів.

Одне з елементарних правил боротьби проти природного старіння – правильний температурно-вологісний режим; важливо і пристрій музейного предмета - якщо картина, наприклад, натягнута на підрамник: без хрестовин і скосів, зберігання її за умови підвищеної вологості особливо небезпечно - картина деформується, ґрунт та барвистий клей ушкоджуються. Ушкодження на предметах посилюються під впливом повітря, температури, вологості. Дорогоцінні камені (і напівдорогоцінні), що мають мікротріщини, небезпечно зберігати при низьких температурах і високій вологості-тріщини збільшуються при осіданні та замерзанні вологи. Ушкодження шляхетної патини (закису та окису міді) на поверхні мідних та бронзових музейних предметах, що захищає їх від руйнування призводять до «хвороби бронзи», яка виникає при доступі вологи та кисню і веде до появи хлористої міді та проявляється як плями світло-зеленої речовини.

При археологічних розкопках розкопані предмети часто мають ушкодження за умов ґрунтової корозії; цей процес можна зупинити, помістивши музейний предмет в умови сильно зниженої вологості, створюються спеціальні умови зберігання; специфічні умови роботи з археологічним склом у зв'язку з дією ґрунтових вод (ґрунтових). Витягнуте з вологого ґрунту дерево потребує зберігання при сильно підвищеній вологості.

Найбільш надійний спосіб забезпечення температурно-вологісний режим – кондиціонування повітря; там, де немає установки кондиціонування – підтримується опалювальною системою, провітрюванням, зволожувачами,

осушувачами. Сезонні коливання залежать від зміни року та опалювального сезону, а добові від добових змін температури та вологості зовнішнього повітря, в експозиціях – від притоку відвідувачів. Сезонні коливання послаблюються, якщо опалення включається восени і вимикається пізно навесні. У разі підвищення вологості опалення підсилюють. Провітрювання допомагає боротися з вологістю повітря і проводиться з урахуванням погодних умов.

Інтенсивне провітрювання в холодну зиму пору може спричинити небезпечне пересушування повітря (так званий сухий мороз), а тепле приміщення знижує відносну вологість. Важливо, щоб при провітрюванні повітря, що надходить, не потрапляло безпосередньо на музейні предмети.

Зволожуючі - це наповнені водою з додаванням марганцівки (марганцевокислого калію) судини з великою поверхнею випаровування; їх розміщують для посилення випаровування біля батареї опалення. З метою вирівнювання вологості у вітрини додають абсорбуючі та десорбуючі речовини-сілікателі, вовняні тканини та ін.

У неопалюваних приміщеннях основні засоби регулювання температурно-вологісного режиму - провітрювання. Щоб уникнути конденсації вологи всередині приміщення, провітрювання проводять у сухі дні, при близьких температурах зовнішнього повітря та всередині приміщень. Коливання температури під час провітрювання не повинні виходити за межі 2-х градусів. Якщо починають опалювати приміщення, яке раніше не мало опалення, то взимку встановлюють температуру спочатку не вище 5 гр. температурно-вологісний режим потребує постійного контролю за допомогою приладів/психрометрів, гігрометрів, термометрів, самописних приладів – гігрографів та термографів.

На процес старіння шкідливо впливають і забруднювачі повітря, засмічує ялини: сірчистий газ, сірководень, аміак, хлор, зважені в повітрі пил. Тут відіграє роль близькість чи віддаленість музейних будівель від промислових підприємств, чистота музейної території, музейних приміщень.

Сірководень утворюється в результаті процесів гниття, промислового виробництва, міститься в повітрі, що видихається людиною. Джерелом надходження сірководню може бути використання у музейному устаткуванні гуми, казеїнових фарб. Сірководорід руйнівню діє на багато неорганічних та органічних матеріалів: Metали (срібло, мідь, свинець), фарби, тканини. Сірчистий газ - результат процесів горіння: кількість його в повітрі підвищується в холодну сиру погоду. З'єднуючись з вологою, цей газ утворює сірчисту, потім сірчану кислоту. Він небезпечний більшості матеріалів: сильно руйнує тканини, шкіру, папір, живопис, свинець, мармур, вапняк, піщаник, алебастр, гіпс, перли; хлор надходить у повітря головним чином з підприємств, що використовують його в технологічному процесі, наприклад, текстильному, паперовому виробництві. У поєднанні з вологою він утворює хлорнувату, потім соляну кислоту. Хлор небезпечний для більшості матеріалів - тканини, папери, живопис, срібло, бронза, мармур, піщаник, вапняк, алебастр, перли. Аміак, як і сереводорід, - результат гниття, він розчиняється у воді; руйнує аміак деякі матеріали (срібло, фарби, лаки). Пил, сажа, накіп затримують на музейних предметах вологу та газу, сприяють активізації хімічних реакцій, проникають у пори дерева, тканини, паперу; дають щільне забрудження фарбового шару творів живопису; наносять музейним предметам механічні пошкодження, наприклад, згасаючий текст, старіння паперу, фарбового шару; псуєть зовнішній вигляд предметів.

Пил також добре живе середовище для біологічних шкідників. Ефективні способи боротьби з ними – герметизація приміщень, за наявності кондиціонерів, та застосування фільтрувальних пристроїв. Важливим тут є температурно-вологісний режим, регулярне та ретельне прибирання приміщень, території. Складне очищення самих музейних предметів, видалення пилу з поверхні творів графіки, живопису проводиться реставраторами. Зберігачі можуть проводити лише найпростіше очищення музейних предметів, воно здійснюється, щоб уникнути механічних

пошкоджень з великою обережністю; поліровані меблі, наприклад, протираються м'якою тканиною або замшею; пил з різьблення видаляється м'якими щітками.

Значну роль захисту музейних предметів від забруднювачів грають устаткування й індивідуальна його упаковка (папки, футляри, чохли тощо).

Світловий режим у музеї спрямований на регулювання доступу світлових променів до музейного предмета, що необхідно для гальмування їх природного старіння; світловий режим (СР) може бути виражений і у повній ізоляції музейних предметів від постійних джерел світла.

Світловий режим встановлюється залежно від цього, з яких матеріалів зроблено музейний предмет, і навіть має обумовлюватися ступенем збереженості музейного предмета. Світло-електромагнітне, світлове випромінювання; короткі хвилі утворюють ультрафіолетові промені (УФ-промені), а довгі-інфрачервоні, теплові промені (ІЧ-промені). Очі сприймають промені вузького спектра відрізнення спектра. Дія світла може викликати фотохімічні та фізичні зміни музейного предмета (ФХЗ та ФЗ). Фотохімічні зміни відбуваються під впливом на музейні предмети УФ-променів та видимих променів /ВП/. Це проявляється у пожовтінні, вицвітанні або повному знебарвленні музейного предмета; УФ-променями найбільш багатий природний світ. Зі штучних джерел світла найбільш небезпечні люміцентні лампи. Фізичні зміни, що викликаються світлом, відбуваються головним чином під впливом ІЧ-променів, які можуть утримуватися як у природному світлі, так і в штучному. Зі штучних джерел світла найбільше число ІЧ-променів випускають Лампи розжарювання. Фізичні зміни проявляються в втраті матеріалами міцності, в усадці. Ступінь пошкоджень, що наносяться світлом, залежить від інтенсивності та протяжності випромінювання. Існує одиниця виміру освітленості (Люкс-ЛК). Друга світла, що руйнує, посилюється в умовах підвищеної вологості і підвищеної температури, а також забруднення повітря газами. На різні матеріали світло діє по-різному.

Предмети світлостійкості можна розділити на 3 групи:

- 1. Ті, що володіють високою світлостійкістю: метали, некольоровий камінь, гіпс, кераміка, безбарвне скло.
- 2. Що володіють середньою світлостійкістю: кістка, шкіра, хутро, дерево, масляний і темперний живопис
- 3. Має низьку світлостійкість: фотографії, акварель, пастель, папер, тканина.

Джерело живлення в цьому випадку – пил. Плісневі грибки завдають предметам та механічним ушкодженням. На музейному предметі залишаються плями, які можуть мати різне забарвлення. Частина їх неможливо видалити під час реставрації. Уражене пліснявою музейний предмет треба негайно ізолювати. Але для визначення захворювання потрібне лабораторне дослідження. Для попередження цвілі музейне обладнання періодично протирають 2%-ним розчином формальдегіда.

Серед комах, що вражають музейний предмет, найбільш поширені: комахи (точильники, деревогризуни, притворяшки, хлібні точильники, шкіроїди); моль, цукрові челюйниці, камнатні мухи. У музейне приміщення вони проникають через вікна і двері. Точильники та деревогризуни ушкоджують предмети з дерева. Найбільш поширений меблевий точильник-шашел. Його личинка (молода майже невидима оком) прогризає в дереві поздовжні ходи. Розвиток личинки продовжується 2-4 роки. У цей час важко встановити, що музейний предмет заражений. Факт зараження зазвичай встановлюється лише тоді, коли у предметі з'являються круглі отвори, звідки висилається буре борошно. Ці отвори прогризають молоді жуки під час виходу з деревини. Заражені точильником музейні предмети обробляються у фумігаційних камерах або рідкими інсектицидами. Деревогризуни ще дрібніші; пошкодження, що їх завдають, того ж типу; шкіроїди строкаті або чорні жуки 2-6 мм, личинки 7-10 мм, коричневі, руді, чорні, вкриті волосками; саме вони ушкоджують хутро, шерсть, шкіру, перо, а також вироби з крохмальними проклейками. Розповсюдженню їх сприяє

проживання в музейних спорудах на території музею голубів, а також застосування в музеях технічного повлюку. Найбільш ефективний спосіб боротьби з ними - газация приміщення. Моль ушкоджують більшість тих же матеріалів, що і жуки-метелики предметів не псує, їх ушкоджують їх гусениці; джерелом розповсюдження молі може бути також технічна грязь. Як засіб боротьби з міллю застосовуються щорічне просушування та чищення музейного предмета на вулиці в теплу погоду, розміщення в шафах відлякуючих засобів: нафталіну, камфари, лавандової олії, полину, ромашки далматської, листя горіха. Ці засоби рекомендується чергувати, оскільки міль до них звикає, килими перестилають просоченим гасом і скипидаром папером. Жуки ушкоджують головним чином книги, розмір їх - 2-3 мм; пошкодження завдають личинки, що залишають у книзі невеликі ходи; поширенню притворящ сприяє скупчення мертвих комах; для боротьби з ними музейні приміщення та обладнання обробляють інсектицидами. Хлібні точильники пошкоджують книги та вироби з пап'є-маше.; на відміну від меблевого точильника ці точильники не роблять довгих ходів. Цукрові челийниці - безкрилі, сріблясті комахи розміром до 10 мм; вони пошкоджують деякі сорти паперу та акварельні малюнки. Боротьба із нею ведеться у вигляді обробки приміщення інсектицидами. Кімнатні мухи шкодять музейній предмет, залишаючи «засиди». Вони є небезпечними для музейного предмета на паперовій основі.

Різні їх види становлять небезпеку як живильне середовище для шкіроїдів і притворяшок. Гризуни - миші, щури - можуть нанести музейному предмету з матеріалів органічного походження значні пошкодження, тому важливі заходи, що запобігають появі гризунів у музейних приміщеннях: підтримання чистоти на музейній території, ізоляція музейних приміщень від харчових блоків.

Усі роботи зі знищення біологічних шкідників музейних предметів проводяться за рішенням реставраційної ради та у присутності чи з участю реставраторів. Застосовуються регламентовані засоби, у музеї міститься

ізолятор, куди поміщаються заражені музейні предмети, а також дезінсекційні камери. Ступінь ймовірності механічних пошкоджень музейних предметів визначається низкою факторів: матеріалом, з якого виготовлений музейний предмет, технологією виготовлення та матеріалу та самого предмета, збереженням музейного предмета, наявністю або відсутністю пилу, розміщенням музейного предмета: їх упаковкою та монтуванням.

Велика кількість музейних предметів створені з неміцних матеріалів, що легко піддаються механічному руйнуванню /скло, кераміка, багато пород дерева, папір, пастель та ін. При зберіганні, роботі з музейними предметами з цих матеріалів дотримується особлива обережність. Важливим є не тільки сам матеріал, але його склад, технологія виготовлення. Папір може бути виготовлений, наприклад, з текстильного або деревної сировини; в 1-му випадку вона міцніша; також міцніший папір, виготовлений ручним, а не машинним способом. Багато МП створені з різних матеріалів і це часто визначає їх вразливість. Наприклад, збереження творів станкового живопису залежить від полотна, ґрунтовки, барвистого шару, захисного покриття. Достатньо провести, навіть не сильно, твердим предметом межу на звороті полотна, щоб барвистий шар у цьому місці почав обсипатися. Музейні предмети поганій безпеки особливо схильні до небезпеки механічного пошкодження, наприклад, з дерева - сточені шашелем; пил сприяє стирання письмових джерел, графіки.

Для запобігання механічним ушкодженням важлива правильна система зберігання, а також дотримання правил роботи з музейними предметами. Руки зберігача повинні бути сухими, чистими, краще працювати в рукавичках з бавовни; предмет беруть за найміцніші його частини /керамічну вазу, наприклад, за тулуб, а не за ручки/.

Твори станкового живопису тримають тільки за підрамник. Предмети на паперовій основі слід брати за протилежні кути по діагоналі, це попереджає натяг між волокнами. Важливо, щоб високими професійними

навичками в роботі з музейними предметами володіли не тільки зберігачи, а й експозиціонери та інші.

Одне з найважливіших завдань зберігання музейних фондів – створення умов, що перешкоджають виникненню ситуацій, що ведуть до пошкодження музейного предмета та загибелі музейних шкідників, у тому числі це питання щодо запобігання екстремальним ситуаціям, надзвичайним подіям.

Важливе і питання про порятунок музейних предметів у разі, якщо екстремальній ситуації не вдалося запобігти. Велику загрозу музейним предметам становлять пожежі. Основна умова їх запобігання - дотримання правил протипожежного режиму в музеї, в т. ч. Проникнення горищних перекриттів з вогнезахисним складом, дотримання норм при розміщенні обладнання (просочувати вогнезахисним складом обладнання не можна), оснащення приміщень протипожежним інвентарем, системами автоматичного. Музей має бути під цілодобовим пожежним наглядом. Дирекція призначає особу, відповідальну за протипожежний стан у кожному приміщенні, у разі пожежі розробляється план евакуації музейного фонду, проводяться навчальні заняття. У разі пожежі для гасіння музейного фонду викликають пожежну команду. Пожежа може виникнути через несправність електромережі. Спостереження ведеться електриками цілодобово. Проводиться система аварійного висвітлення. Музейна колекція може постраждати і через несправність водопровідної мережі та опалювальної системи; при просушуванні багато предметів деформуються, може розвинути пліснявий грибок; за станом цих систем необхідно спостереження сантехніків.

Стихійні лиха - урагани, повені, землетруси, виверження вулканів - запобігти не можна, але сила їх впливу певною мірою залежить стану МС, будівлі, комунікацій, організованості дій колективу музею.

Величезну небезпеку для музеїв становлять війни, питання про охорону культурних цінностей тісно пов'язане із спільною боротьбою за запобігання

війнам, боротьбі проти актів терору, вандалізму. Відбір здійснюється відповідно до розроблених керівних організацій нормативів, що включають критерії відбору враховуючи його кількісну сторону. Збереження музейних предметів означає мірою залежить і від режиму охорони, спрямованого на запобігання розкраданням. Він полягає в оснащенні музейної будівлі та музейного обладнання, у наявності спеціальних служб охорони та матеріально відповідального зберігання.

Режим охорони передбачає також обмеження доступу відвідувачів до неекспозиційних приміщень музею. У будівлі музею вікна підвалів, 1-х поверхів, горищних приміщень обладнуються ґратами; вікна, двері, фондове та експозиційне обладнання музею повинні мати достатньо надійні замки, засувки тощо. Спеціальні приміщення для збереження дорогоцінного каміння, металів, зброї обладнуються спеціальними залізними дверима, а також на вікнах встановлюються ґрати; лише в особливих випадках вони можуть зберігатися в загальних сховищах, але тоді обов'язково в шафах, що не горять, і сейфах. Останні потрібні також охорони УМП. Вікна та двері, особливо цінні музейні колекції та музейні предмети блокуються охоронною сигналізацією. Служба охорони може бути цивільною або міліцейською та іноді комбінованою - пости міліції несуть зовнішню охорону, входи та виходи; а музейні служителі охороняють експозиційні зали, входи до фондосховища, реставраційні майстерні тощо.

Є нормативні документи, визначальні правила прийому охорони, правила зберігання ключів, печаток, і навіть пломбиров. Режимми зберігання вже здійснюють консервацію музейних предметів, але цього мало, нерідко необхідно і «додавання» в збереження музейних предметів фізико-хімічних засобів, його роблять фахівці.

Консервація - це збереження музейних предметів шляхом створення певного режиму зберігання, який гальмує процеси їх естетичного зберігання, а також активного припинення руйнівних процесів з подальшим зміцненням музейного предмета.

Часто музейні предмети мають ушкодження, наступні доповнення, що спотворюють їхній вигляд, знижують їхню музейну цінність як джерел інформації, їх атрактивні та експресивні властивості; у цих випадках музейні предмети потребують реставрації.

Відновлення початкового вигляду музейного предмету може здійснюватися лише відносно, так як у процесі зберігання матеріал музейного предмета зазнає незворотних змін.

Реставрація - це відновлення вигляду музейного предмета, що максимально наближається до початкового, шляхом усунення спотворень музейного предмета, що відбулися внаслідок його спотворень, пошкоджень або навмисних змін. Консервація та реставрація часто тісно пов'язані: видалення з поверхні музейного предмета шкідливих оксидів або забруднень одночасно, наприклад, служить і цілям збереження музейного предмета, і цілям відновлення його зовнішнього виду.

Консервація та реставрація археологічних пам'яток матеріального значення починається з предметів матеріальної культури в умовах археологічних польових експедицій. Важливий контроль за збереженням музейних предметів; реставратори відбирають ті музейні предмети, які потребують реставрації. Це часто робиться в ході звіряння наявності музейного фонду з **УД**, коли оглядається кожний предмет.

Музейні предмети в експозиції оглядається без демонтажу. Огляд великогабаритних музейних предметів ведеться у фондосховищах; робиться це на місці зберігання, а з невеликими предметами робота ведеться у спеціально підготовленому столі, що покривають тканиною або білим (гладким) папером; при такому покритті легко видно дрібні фрагменти (осипи, волокна), що відокремилися від музейного предмету, які важливо зберегти в подальшому для проведення реставрації. На ньому також можуть бути видні і сліди деяких біологічних пошкоджень, наприклад, купи бурої муки при пошкодженні точильником музейного предмету і т.п.

Щоб уникнути небезпеки перенесення захворювань інші музейні предмети, покриття змінюють. Огляд роблять за допомогою лампи розжарювання з рефлектором і довгим шнуром, а в деяких випадках - і використовуючи лупу. Виявлені при огляді пошкодження (подряпини, осередки плісняви, корозії, тріщин, осипу) вимірюють за допомогою лінійки.

Результати такого огляду фіксують в особливому описі, куди, крім основних ознак даного музейного предмету, бувають внесені і в хронологічному порядку опису безпеки, що дозволяє встановити зміни безпеки предмета за певний період.

Робота з консервації та реставрації дуже важлива та відповідальна. Питання про можливість та форми реставрації вирішується спеціальною реставраційною радою; його рішення закріплюються у протоколі. Етапи реставрації оформлюються спеціальним документом. Так поступово вивчаються форми, реставраційні методи з різними аспектами, матеріалами; сучасна методика та теорія реставрації. Система зберігання музейних фондів залежить від фізико-хімічних властивостей типів джерел, кількості музейних предметів, розташування, оснащення приміщень, устаткування, умов, необхідні збереження фондів; з найбільшим успіхом вони можуть бути створені за роздільної системи зберігання. Вона передбачає розміщення в одному ізольованому приміщенні музейних предметів з однорідних матеріалів або матеріалів, близьких за режимом зберігання.

При комплексній системі зберігання у 1-му приміщенні зберігаються музейні матеріали із різних матеріалів; тоді при встановленні режиму зберігання дотримуються усереднених показників.

До комплексної системи зберігання музей змушений вдаватися через брак площ, що відводяться під сховища, відсутність ізольованих приміщень, або коли у музею невелика кількість музейних предметів. В середині цих систем розподіл музейних предметів йде, як правило, за типами джерел, потім за матеріалами, призначенням, змістом. Це зазвичай збігається зі структурними підрозділами музеїв та полегшує вивчення фондів. Однак

задача забезпечення збереження музейних предметів завжди ставиться на перше місце. Тому подальше розміщення музейних предметів може вестись на підставі їх угруповання не за основними ознаками, а за розмірами чи інвентарним номером (що полегшує звірку музейного фонду з УД). Розміщення музейного предмета всередині обладнання (у шафах, стелажах та інше) - може бути предметним та груповим. Одні предмети зберігаються як відокремлені одиниці, інші - об'єднуються в комплекти (нашиваються на планшети, групуються папки і т.п.)

Топографічний опис (вони виділяються в особливу групу). Ві-тканини, хутро, шкіра, вироби з них - виділяються в 1 групу, що поділяється на підгрупи. Тканини, вишивки, кружево зберігаються горизонтально за розмірами в шафах з висувними скриньками - лотками, перекладаються міалентним папером або бавовняною тканиною. При зберіганні невеликих фрагментів можливе розміщення тканин на вертикальних висувних планшетах.

Тканини з вовни, шовку, льону, бавовни, синтетичних волокон розміщуються в різних шафах. У горизонтальному положенні в ящиках-лотках зберігають також вироби, що мають перлове, золоте, срібне шиття, полотнища прапорів.

Одяг по можливості групують за матеріалом, з якого він пошитий, надягають на плічка з м'якими прокладками і зберігають у вертикальному положенні в шафах. Плоскі предмети зі шкіри та хутра зберігають окремо в горизонтальному положенні в ящиках-лотках.

Головні убори надягають на болванки або заповнюють міалентним папером /МП/, поміщають у футляри, а потім - у шафи. Взуття зберігається в шафах, одягнене в колодки або набите м'яким папером. Прапори намотують на держак, поміщають у чохла, і зберігають у стійках, у вертикальному положенні. Килими і т.п. навертають на вал, лицьовою стороною всередину, поміщають у чохла, зберігають у горизонтальному положенні.

Музейні предмети з кістки розміщують на відстані один від одного в закслених шафах. У групах зберігання музейних предметів з дерева їх об'єднують за різним призначенням та їх розмірами. Наприклад, деталі архітектурних споруд, водних засобів пересування, сухопутні засоби пересування (карети, сани), знаряддя праці, меблі. Серед інших - різноманітне домашнє начиння, що включає нерідко дуже дрібні музейні предмети.

У групу зберігання музейних предметів з дерева зазвичай включають і музейні предмети з пап'є-маше та дерев'яну скульптуру (за структурою, що належать до II). Фрагменти архітектурних споруд розвішують на спеціальних стендах. Кошти встановлюють на колодках. Меблі, великогабаритну скульптуру - на стелажах. Невеликі предмети - домашнє начиння, іграшки, дрібну скульптуру - у шафах, розставивши по призначенню та розмірам. Музейні предмети не повинні стосуватися один одного. У групі музейних предметів з кераміки та скла виділяють підгрупи кераміки та скла. Далі музейні предмети групують та зберігають за призначенням. До цієї групи належить скульптура з кераміки.

Предмети кожної групи розглядаються з урахуванням матеріалу (наприклад, дрібний посуд з порцеляни, фаянсу, майоліки). У групі музейних предметів зі скла виділяють кольорове скло. Зберігають усі ці музейні предмети в основному в шафах. Їх розміщують на полицях, з відривом друг від друга; з урахуванням навантаження на полицю. Плоські предмети з кераміки (тарілки і т.п.) закріплюють у вертикальному положенні на спеціальних підставках. При горизонтальному зберіганні можна розміщувати, включаючи в неї не більше 6 предметів, перекладених тканиною або м'яким папером; великі декоративні вазы, скульптури розміщують на стелажах або на підставках. Підвісні освітлювальні прилади укріплюють на штангах.

З груп металів виділяють музейні предмети із дорогоцінних металів, які зберігаються разом із ДК; це: нумізматики, зброя, що вимагають особливих

умов зберігання в ізольованих, спеціально обладнаних приміщеннях або сейфах.

У великих музеях вони становлять самостійні зберігальні групи. Музейні предмети із дорогоцінних матеріалів розміщують у шафах, на полицях, у ящиках-лотках або в сейфах. З матеріалів це - платина, золото, срібло. Дрібні музейні предмети поміщають у футляри або нашивають планшети.

Нумізматичні матеріали – монети, ордени, медалі, значки, жетони, плакети тощо, зберігають у шафах з ящиками-лотками, в яких розміщують коробки без кришок з вкладеними в них предметами. Нумізматичні предмети можна зберігати і у вертикальному положенні, у конвертах із щільного паперу, поставлених у ящики. ЗБРОЯ зберігається на підставках, у стелажах, шафах. Гармати, кулемети та ін. великогабаритні предмети зазвичай розміщують на підставках. Зброя розміщують на стелажах або у великих шафах. Рушниці, гвинтівки, короткоствольна нарізна вогнепальна зброя тримають у шафах, обладнаних спеціальними рейками-тримачами. Їх можна розміщувати і в шафах із висувними ящиками-лотками. Алебарди, бердиши, коп'я та ін. встановлюються вертикально на спеціальних підставках і зберігаються або у відкритому вигляді, або в шафах. Холодну клинкову зброю зберігають у шафах у горизонтальному положенні або підвішують до спеціальних пристроїв. Інші предмети з металів групують за матеріалом - чавун, сталь, залізо, а також мідь, олово, мідь-бронза, свинець і т.д. та за призначенням. Великогабаритні предмети (верстати тощо) зберігають на підставках, середнього розміру - на стелажах і шафах. Дрібні предмети розміщують у ящиках-лотках; їх укладають у коробки, футляри, нашивають на планшети. Підвісні освітлювальні прилади укріплюють на штангах.

Особливо дбайливого ставлення потребують точні прилади. Вони мають легко пошкодзовані механізми та пристрої, включають крихкі матеріали (приклад тому - оптичні прилади; дуже чутливі до умов зберігання (УЗ).

Музейні предмети зі свинцю – їх не можна зберігати в шафах з деревної плити, з деяких порід дерева (хвойних, дуба та деяких інших). У групі металів доцільно зберігати скульптуру з металу, що відноситься до образотворчих джерел.

Музеї історичного профілю часто мають колекції із синтетичних матеріалів (зразки деталей машин та механізмів, будматеріалів, предмети побуту), що утворюють самостійну групу. Вони зберігаються у шафах. Їх поділяють на групи зберігання – живописи, скульптури, графіки, фотографії.

В окрему групу бажано виділяти картографічні матеріали. Картини розміщують на стінах фондосховищ на щитах чи стелажах. Останні можуть бути нерухомими або, що гірше, висувними. Стелажі повинні мати ґратчасті полиці для циркуляції повітря та комірки для кожної картини. Розміщення картин на стінах, щитах, стелажах може відповідати структурі зборів, або здійснюватися за розмірами, інвентарними номерів. Зміцнюються вони на стінах за допомогою металевих штанг та шнурів. Темперний та акварельний живопис зберігається тільки застаклений. Картини без підрамників накочують лицевою стороною вгору на вали діаметром 50-70 см, на першому валу - не більше 10 невеликих і на другому валу - не більше 2-х великих картин. У штабелях картини зберігають тільки тимчасово, їх встановлюють на брусах 15 см від підлоги, підбирають за розмірами та встановлюють парами - обличчям один до одного та оборот до обороту.

Скульптуру з мармуру, вапняку, гіпсу середнього розміру на підставках та стелажах тримають у чохлах з міалентного паперу або тканини, а невелику та дрібну скульптуру – у шафах. Незакриті малюнки м'яким олівцем, вугіллям і пастелью зберігають тільки застакленими. Малюнки із окантованої акварелі, гравюри, літографії розміщують вертикально у шафах, обладнаних осередками.

При розміщенні музейні предмети повинні відповідати структурі музейної систематизації або роблять розміщення їх за розміром номерів. За тими самими принципами розміщують альбоми з акварелями, малюнками,

гравюрами, літографіями. Листи з аквареллю або малюнками олівцем, гравюрами, літографіями зберігають роздільно в папках, що містять до 30 аркушів (зробленими за розмірами папки).

При формуванні папок для зручності використання колекції доцільно дотримуватись структури музейної систематизації. Усередині папки листи складаються як інвентарні номери. Як правило, папки формуються строго за розмірами листів і зберігаються горизонтально у шафах з висувними полицями. Атлас зберігаються в шафах на полицях, карти і плани в папках, як і інша графіка.

Карти великого розміру, наклеєні на марлю або тканину, намотуються лицьовою стороною вгору на вали або картонні трубки, склеєні папером: їх розміщують у чохлах у горизонтальному положенні, на підставках або спеціальних шафах. Глобуси поміщають у шафи або на стелажі в коробках, а великого розміру - встановлюють на підставки та покривають чохлами з міалентного паперу або тканини.

Дагеротипи, негативи, позитиви зберігаються окремо. Діапозитиви поміщають у шафи з осередками для кожного музейного предмета, негативи в індивідуальних пакетах (конвертах) ставлять строго за розмірами в коробки та зберігають у шафах вертикально. Позитиви - також вертикально в конвертах або пакетах фотопаперу; у папках, шафах горизонтально. Альбоми з позитивами поміщають вертикально в шафи.

Письмові джерела розміщують у папках, коробках, ящиках утворюють одиниці зберігання. Документи в сувої кладуть у розгорнутому вигляді в папках або навертають на валики і поміщають у круглі футляри. Папки, коробки, футляри, ящики розміщують у шафах відповідно до належності матеріалів, що зберігаються в них, до певного фонду. Рукописні, стародруки, рідкісні книги зберігають у шафах окремо.

Магнітні записи розміщуються у дерев'яному устаткуванні вертикально, у стандартних коробках. Раз на півроку стрічки перемотують для зняття внутрішньої напруги. Грамплатинки поміщають в індивідуальні

конверти і ставлять в комірки шаф вертикально. Розміщення доцільно проводити відповідно до структури зборів або за інвентарними номерами. кінодокументи повинні зберігатися у коробках. Розміщення їх проводиться або за структурою музейної систематизації або за інвентарними номерами.

Обладнання фондосховища має визначатися певними нормами:

Сприяти максимальній збереженості, тому обладнання треба виготовляти з матеріалів, придатних для зберігання музейних предметів. Воно має бути зручним для їх розміщення, захистити від механічних пошкоджень та пилу, конденсувати вологу, мати замки та вушка для накладання пломб та печаток. Шафи, в яких зберігаються музейні предмети високої чутливості роблять надпроникними. Для зберігання музейних предметів, що потребують освітлення, служать шафи із заксленими дверцятами.

Обладнання фондосховища повинно дозволяти раціонально використовувати площу фондосховища та бути економічним. Цим вимогам найбільше відповідають уніфіковані секційні меблі.

Обладнання має бути зручне для роботи з музейними предметами, що зберігаються: важливо, щоб їх легко було дістати, оглянути, виміряти. Важливо, крім обладнання, призначеного для зберігання, та обладнання робочих місць, зручних для розміщення та переміщення музейних предметів.

Особливості зберігання музейних предметів у музейній експозиції визначаються необхідністю комплексного зберігання експонатів, монтажем експонатів, присутністю відвідувачів у приміщенні, де розміщені експонати. Комплексна система розміщення експонатів (КСРЕ) відрізняється від комплексної системи розміщення музейних предметів у фондосховищах, де різномірні предмети знаходяться в одному приміщенні, ніколи не розміщуються в одній шафі, на одній полиці чи лотку. Гравюри, фотографії, музейні предмети із металу, скла завжди зберігаються ізольовано. Різні рідкісні музейні предмети, що становлять тематико-експозиційний комплекс,

нерідко поміщають в одну вітрину. Це ускладнює завдання створення всередині мікроклімату, регулювання світлового режиму.

Оформлення монтажу експонатів пов'язане з певною небезпекою їхнього механічного та хімічного пошкодження. Для огляду музейного експонату потрібне світло, необхідно освітлювати навіть світлочутливі музейні предмети. Від притоку відвідувачів залежить температурно-вологовий режим, в експозиційних залах присутність людей підвищує його різкі добові коливання температури та вологість. Зростає кількість та склад забруднювачів повітря, в т.ч. процентний вміст вуглекислого газу та пилу.

Під час підготовки музейної експозиції планується низка заходів для ослаблення дії цих чинників. До відбору музейних предметів для експонування залучають реставратора; консервацію та реставрацію проходять всі музейні предмети, котрі цього потребують, визначається можливість і тривалість експонування музейних предметів. (Наприклад, для музтівейних предме на паперовій основі в межах шести місяців на рік). Недубльовані тканини можуть бути в музейній експозиції не більше 3-х років поспіль. За участю реставраторів визначаються способи монтажу експонатів, включаючи особливості конструкцій, наприклад, їх надійність, покриття їх антикорозійним складом. Монтаж здійснюється за повного дотримання існуючих правил, реставратори постійно спостерігають за експонатами.

Для захисту від впливу світла вітрини та окремі експонати розташовують так, щоб на них не потрапляли прямі промені світла. Вікна повинні мати спеціальне скло, що не пропускає УФ-променів. Вітрини та вікна зі світлочутливими експонатами постачають світлозахисними фіранками. Джерела штучного світла з тепловим впливом віддаляються від експонатів на 1,5-2 м.

Коливання температурно-вологого режиму усувають або пом'якшують за допомогою кондиціонерів, а у разі їх відсутності – провітрюванням, регулюванням притоку відвідувачів тощо. Вплив на експонати температури та вологості послаблюється також при застосуванні вітрин з обмеженим

повітрообміном. Регулювання потоку відвідувачів може знизити відсоток забруднення повітря.

Велику роль грає якість прибирання експозиційних приміщень, очищення вітрин, експонатів. На вікнах встановлюються пилозахисні фільтри, які одночасно перешкоджають попаданню до приміщення біологічних шкідників. В експозицію можуть бути поміщені ті музейні предмети, які пройшли всі стадії обліку музейного фонду. На експонати кожного залу складається охороно-топографічний опис.

Система сигналізації у залах, телекамери можуть допомогти у боротьбі з можливим розкраданням експонатів. З цього погляду важливо продумати і влаштування вітрин, кріплення тримачів. Ступінь безпеки музейних експонатів певною мірою залежить і від культури поведінки відвідувачів. Адміністрація музею та експозиціонери періодично проводять інструктаж музейних службовців. Проблеми охорони експонатів виникають і під час зберігання експонатів у постійних експозиціях. При експонуванні музейних предметів в інших музеях та виставкових залах постають питання про пристосованість цих приміщень для експонування конкретних музейних предметів та питання, пов'язані з їх упаковкою та транспортуванням.

Істотно вирішити питання щодо можливості експонування музейних предметів на пересувній виставці. При цьому важлива думка реставраторів. Проблеми відкритого зберігання фондів мають також певне значення.

Особливої небезпеки наражаються музейні предмети при транспортуванні. Вони можуть бути пошкоджені, втрачені, викрадені. Можливість транспортування конкретних музейних предметів визначається реставраційною радою або реставраційною комісією, рішення їх фіксується протоколом, вони ж дають рекомендації щодо особливостей упаковки та транспортування музейних предметів. Багато залежить тут від надійності пакувальної тари, яка захищає музейні предмети від усіх механічних пошкоджень, різких перепадів температури та вологості, пилу та можливості втрати. Зазвичай пакувальною тарою служать ящики, виготовлені з подвійної

фанери та дерев'яних брусів. Між листами фанери прокладається пергамент. Фанера та дерево повинні бути сухими, міцними, незараженими біологічними шкідниками. Ящик скріплюється шурупами, внутрішні стінки зашпаровуються фанерою і проклеюються вологопилозахистним матеріалом. Кришка прикріплюється болтами. Зовні ящик покривається вологонепроникною фарбою та маркується. Після упаковки його обтягують металевими стрічками, а ящик з укладеними музейними предметами поміщають в інший металевий ящик.

За правилами упаковки музейних предметів в один ящик укладають лише однорідні або близькі за матеріалом розміром та вагою музейних предметів. На дно ящика кладуть стружку, загорнуту в папір. Стружкою та лігніном перекладають та розміщують у ящику предмети, заповнюють усі порожнечі. Особливо тендітні музейні предмети, наприклад, зі скла, кістки з ажурним різьбленням спочатку упаковують у коробки. Порожнечі також заповнюють пакувальним матеріалом. Найбільш цінні музейні предмети кріпляться всередині коробки спеціальним вкладишем (найчастіше з пінопласту).

Нумізматичні музейні предмети укладають у коробки та конверти. Пошкоджені музейні предмети спочатку обгортають ватою. Великі музейні предмети упаковують у окремі скриньки. Меблі закріплюють усередині ящика планками. Тканини, одяг поміщають у вологонепроникні чохлаи, потім укладають у ящики з полицями. Килими перекладають папером і навертають на вали, при цьому верхній шар паперу просочують скипидаром. Вал із шпалерами або килимами затягують вологонепроникним чохлом і поміщають у ящик. Скульптуру пакують так само, як і **VI**. Скульптура з гіпсу, вапняку та ін. вологопоглинаючих матеріалів попередньо покривається вологонепроникними чохлами.

Найнадійніший спосіб упаковки картин – їх розміщення в ящику у спеціальних рамках-касетах. Проте, частіше вибирають простий шлях, тобто. картини збирають парами за розмірами і складають обличчям один до

одного, прокладають м'ялентним папером, байкою, фланеллю; загортають щільним папером і укладають у ящик, закріплюючи рейками та брусками. Простір між торцями картин і стінками ящика заповнюють пакувальним матеріалом - поролоном, гофрованим папером та ін.

Готуючи до перевезення картини та графіка під склом треба заклеювати скло смужками паперу. Перевезення пастель, малюнків вугіллям допускається в окремих випадках. Графіку-акварелі, малюнки, гравюри, літографії-вкладають у ящики в папках, загорнутих у папір і вологонепроникний матеріал. На дно ящика поміщають пінопласт. Порожнечі заповнюють пакувальним матеріалом. Також готують до транспортування фотографії та письмових джерел. У кожному ящик після упаковки вкладають охоронний документ – пакувальний акт, який підписує особа, відповідальна за упаковку, реставратор та пакувальник.

Транспортування здійснюється за правилами, визначеними нормативними документами. За особливими правилами перевозять зброю та боєприпаси. При перевезенні музейних предметів автотранспортом використовують лише автофургони. У середині автофургона ящики розміщують по ходу руху та надійно закріплюють. Твори станкового живопису, меблі, скульптура тощо. Великогабаритні предмети (КГП) повинні розміщуватись вертикально. При прийомі музейних предметів, що транспортуються, в холодну вологу або жарку пору року відкривають на наступну добу, щоб дати музейним предметам можливість акліматизуватися. Прийом ведеться в присутності супроводжуючих осіб попредметно, за допомогою пакувальних актів. Перевіряється не тільки наявність музейних предметів, а й їх збереження.

ТЕМА 8. МУЗЕЙНА ЕКСПОЗИЦІЯ ТА ЇЇ НАУКОВА ПІДГОТОВКА

Будь-яка цілеспрямована демонстрація будь-яких предметів може бути названа експозицією, але музейна експозиція, яка має сприяти інтересу до

історії, популяризації історичних знань, сприяти моральному вихованню, духовності має свої особливості:

1. Виставляються не предмети взагалі, а музейні предмети, які можуть дати відвідувачеві різноманітну інформацію, почуття контакту з подіями, явищами, надати емоційну дію.

В основі музейної експозиції лежить наукова концепція, вироблена колективом музею, спрямованість та ідея музейної експозиції, принципи відбору музейних предметів із музейного середовища, їх угруповання, композиції, інтерпретації. Концепція доводить вимоги до художніх рішень, які мають у музеї специфічні риси.

Знайомлячись із музейною експозицією, відвідувачі музею, незважаючи на відмінності у сприйнятті виставлених матеріалів, отримують різноманітну інформацію, можуть провести тут дозвілля, розглядати перебування в музеї як активний відпочинок та розвагу, що ріднить музейну експозицію з іншими видами масової комунікації. У музейній експозиції музейний предмет становить науково організовану сукупність, якісно іншу проти музейної систематизації чи музейної каталогізації. Музейний предмет, входячи до складу **МС**, служать для розкриття різних тем, а організація виставкових матеріалів покращить їхнє сприйняття музейним глядачем, характер інформації, можливість її використання. Для експозиції необхідний ретельний відбір музейних предметів як джерел інформації, атрактивності та експресивності, визначення їх місця в експозиції та характеру їх художнього оформлення, постачання необхідних пояснень. Разом з тим, музейні предмети, що виставляються, повинні бути відремонтовані, відреставровані, підготовлені до тривалого перебування в умовах музейних залів, відмінних від умов зберігання у фондосховищах.

Музейний предмет із джерела добування знань перетворився на активний діючий елемент експозиції, який передає знання, що пробуджує емоції музейний експонат. Наочні науково-допоміжні матеріали (експозиційні НДМ) в музейній експозиції, що мають в основі музейні

предмети, необхідні для виконання основних функцій. Постійним супутником музейної експозиції є слово - письмові тексти або фономатеріали різного характеру та призначення - все це є експозиційним матеріалом, що групується та організується в музейну експозицію відповідно до наукової концепції (НК), завдання та тематики музейної експозиції, з художньо-естетичними вимогами.

Сукупність взаємопов'язаних та підпорядкованих частин експозиції становить її тематичну структуру; експозиційні матеріали об'єднуються в групи – експозиційні комплекси, кожен з яких розміщується на даній обмеженій експозиційній площі і є тематичним і зоровим єдністю.

Групова композиція може посилити чи послабити враження кожного предмета, підняти пізнавальну і емоційну цінність музейної експозиції. Матеріал групується по-різному: може відтворювати у певному наближенні предмет матеріалу дійсності (інтер'єр, ландшафтна діорама), або відбивати її у вигляді підбору музейних предметів, які засвідчують цю реальність. Можна розміщувати музейних предметів за певною системою, що сприяє їхньому розумінню як продуктів праці, предметів мистецтва, об'єктів природи.

Порядок угруповання та організації експозиції музею є методом побудовання експозиції. Експозиція розміщується у спеціально відведених приміщеннях - експозиційних залах (вони вимагають особливого обладнання та пристроїв для огляду, для створення естетично повноцінного, емоційно піднесеного середовища. Кожен елемент музейної експозиції, кожна група експонатів загалом отримує своє звучання, зумовлене змістом архітектурно-мистецького рішення.

Музейна експозиція – основна форма музейної комунікації, освітні та виховні цілі якої здійснюються шляхом демонстрації музейних предметів, організованих, пояснених та розміщених відповідно до розробленої музеєм предметної колекції та сучасних принципів архітектурно-мистецького рішення (АМР).

Окрім постійної, музей створює і тимчасові експозиції - виставки, які бувають стаціонарними та рухомими; а за тематикою – ювілейними, що відображають наукові здобутки музею. Тимчасовість виставок позначається на змісті музейних експонатів - тут показ музейних предметів не підлягає експозиції з метою збереження, музейні предмети з інших сховищ виставки мають можливість показати вичерпний матеріал на цю тему.

Виставки (особливо пересувні виставки, у т. ч. за кордоном) підвищують просвітницьку роль музеїв, збільшують кількість відвідувачів, розширюють географічне поле діяльності музею. Експозиційна робота – «перехрестя» всіх галузей діяльності музею, призначена для освіти, наукової тематики, але основна функція музейної композиції – демонстраційна, заснована на зоровому сприйнятті експозиційних матеріалів. Експозиційний план є результатом наукової праці, надає експозиції певної форми, підкреслює зміст МЕ, але висуває свої художні вимоги.

Архітектурно-мистецьке рішення входить до експозиційної роботи музею, але належить не до профільної науки музею, а до декоративно-мистецького оформлення, мистецтва, дизайну. У роботі над музейною експозицією науковець входить у контакт із художником, багато що вирішується спільно. Простір рішення музейної експозиції, створення художньо повноцінного ансамбля, використання художніх та технічних засобів сприяє цілеспрямованому виявленню змісту музейної експозиції МЕ, посилює враження від експозиції та її доступність.

В експозиції історичних музеїв відбивається історичний процес, різні його сторони та явища. Історична експозиція при цьому не реконструює загалом події – це неможливо та непотрібно. Вона інтерпретує її з урахуванням предметної колекції, створює «нову реальність» - музейний образ дійсності. Експозиція музею історичного профілю (ЕМІП) знайомить з історією країни загалом (включаючи сучасність), областями, регіонами, з будь-якою стороною історії (військова історія, історія реального побуту – за

профілем музею). Багато що відбиває історія організації меморіалів, присвячених конкретним історичним особистостям.

Музейна експозиція будується з урахуванням наукової концепції, важливий принцип музейної експозиції - її предметність. Музейний предмет постає як доказ достовірності історичного факту, сприяє розумінню історичних ситуацій, дає нові знання. Одна з важливих сторін музейної експозиції – наочність (зорового сприйняття) музейної експозиції.

Музейні експозиції сприяють історичному аналізу подій, але принцип предметності дає те, що дає словесне сприйняття. Незамінні матеріали, що характеризують сторони історичного процесу, що відображають ідеологію, реалії, а писемні джерела – рукописи національної культури. Важливий елемент музейної експозиції – дохідливість та універсальність.

В історії відомі різні методи побутування музейної експозиції, що послідовно з'являються. Спочатку існував раритетний принцип - демонстрація курйозів, раритетів (кунскамерна експозиція) - поступово перестав відповідати вимогам науки, популяризації наукових та культурних цінностей.

Музейні комплекси стали розміщуватися для огляду з урахуванням класифікації джерел, що можна як данина загальної науці. Такі експозиції отримали назву систематичних, хоча наукова класифікація історичних джерел довго не була створена. Основою систематизації у відділі археології служили місце виготовлення знарядь праці та епохи кам'яного, бронзового та залізних віків. За пізнішими періодам матеріал ділився за галузями матеріальної культури - виготовлення тканин, кераміки, виробів із дерева, металу, зброї, нумізматики тощо.

У етнографічних музеях систематизація йшла за географічним принципом культурних явищ (предмети обстановки житла, знаряддя праці, одяг та ін.). Характерний прийом таких експозицій – типологічний ряд, що дає уявлення про еволюцію форми або орнаменту предметів даного виду.

З другої половини ХІХст. в експозиції стали включатися комплекси, що відображають реальні життєві зв'язки. Спочатку це мало місце в етнографічних музеях, характер їх виявляв побутові етнографічні матеріали - будинок, обстановку, релігію та святкові матеріали (житло, майстерня, сінокіс, весілля). Ці ансамблі (життєві комплекси) є доповненням до систематичних експозицій. Але наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. робляться спроби створення ансамблевих експозицій, складених виключно з ансамблів. Такими були етнографічні музеї просто неба, де демонструвалися зведені з різних місць будинки з обстановкою і т.п.

Старовинні інтер'єри купців та ремісників були показані у перших історично-побутових музеях. Так виникли експозиції, що використовували ансамблевий метод показу. З розвитком історичної науки ансамблевий метод перестав задовольняти новим вимогам, ансамблеві експозиції не давали уявлення про історію, часто малозрозумілі нефахівцям. Життєві комплекси інтер'єрів привертали увагу низки відвідувачів. Але створення історичних експозицій серії інтер'єрів жител різних епох і народів лише за допомогою ансамблевого методу відображало лише один бік – еволюцію побуту, різницю та особливості добробуту, культури, але не показувало історико-політичних подій, економічного розвитку тощо.

Новий метод поділу показу з історичних періодів, тем у логічно побудовані комплекси змінив розміщення експонатів. Якщо в систематичних та ансамблевих експозиціях виставлялися тільки музейні предмети та для відображення історичного явища або процесу **МС** було недостатнім, то при новому методі було позитивно вирішено питання про правомірність використання у музейній експозиції відтворень музейних предметів, їх зберігання у сховищах.

З метою загальної характеристики складних історичних явищ виявився необхідним науково-допоміжний матеріал (карти, діаграми, схеми та інших.). Посилення емоційного впливу служили твори історичного живопису, скульптури та художні ілюстрації; зросла роль текстового матеріалу,

з'явилися ведучі тексти, що висвітлюють зміст музейної експозиції музейних експонатів та назви музейного предмета, що допомагають розібратися у змісті музейної експозиції, у запропонованій послідовності її огляду. Особливу увагу приділяли анотаціям до музейних експонатів, активну роль **придбала АХР** та композиція музейної експозиції. Подібні експозиції отримали назву тематичних або комплексно-тематичних, а комплекси експозиційних матеріалів – тематичних експозиційних комплексів (ТЕК).

Але в комплексі тематичних матеріалів іноді не враховували музейної специфіки. У 20-30-ті роки біля тодішнього СРСР існував так званий вульгарний соціологізм, нігілістичне ставлення до історичних пам'яток, джерел. Часто комплекс тематичних матеріалів використовувалися без принципу предметності, центральне місце часом займали науково-допоміжні матеріали, показ музейного зібрання, ілюстрації на тему, тексти, які неправомірно називали експонатами.

Основою часто були панно та інший декоративний матеріал. Музейні предмети використовувалися мало, іноді не підходили до теми, інформацію з них витягти за слабкого рівня історичної підготовленості відвідувачів було важче, ніж із спеціально підготовлених наочних експонатів. Це давалося взнаки і на комплектуванні музейного фонду: без жодних обмежень використовувалися для розкриття теми документи, ілюстрації з інших сховищ. Хоча подібні ілюстрації могли використовуватися з метою загальної освіти та освіти, вони фактично виходили за межі музейної норми інформації. Лише поступово розвиток історичної науки - розробка музейної теорії та визначення специфіки музею - позбавили **КТМ** таких спотворень, як закон. Явище **КТМ** не веде заперечення попередніх методів, включаючи їх елементи в експозицію в перетвореному, інтегрованому вигляді. Так, в музейній експозиції вводяться життєві комплекси - ансамблі (інтер'єри та їх фрагменти), що легко сприймаються та емоційно впливають; використовується систематичний метод відображення розвитку культури, показуються окремі музейні колекції.

Різноманітні прийоми показу музейних предметів, що особливо приділялося увагу створенню естетичного середовища, для М.З. предметів – експонатів, комплексів в експозиційних залах (ЕЗ).

У зв'язку з розширенням мережі меморіальних музеїв, а також музеїв-заповідників, значний розвиток набуває ансамблевого методу збереження або відтворення меморіальних історично-побутових та етнічних комплексів. Для сучасного музею характерною є різноманітність методів, але провідним залишається комплекс тематичних матеріалів.

Кожна експозиція складається із взаємозалежних частин, має тематичну структуру, забезпечує цілісність музейної експозиції, закономірність зв'язку та координованість її частин, встановлену послідовність показу. Розробка МС – важлива частина наукової підготовки музейної експозиції. Кожен музей має своєрідну структуру музейної експозиції, що відповідає його завданням, фондам, місцю у системі музеїв.

Принцип історизму в загальноісторичних музеях виражений у розподілі її на відділи за великими історичними періодами, далі на більш приватні розділи, теми та підтеми, що показують різні сторони та проблеми історичного процесу. Тема (або підтема) може складатися з одного або декількох експозиційних комплексів, формування яких відбувається зазвичай на стадії відбору матеріалів. Під час розробки ТЗ не можна ігнорувати експозицію залів, сумісність розділів та її частину тощо. Експозиційна тема має бути сформульована так, щоб висвітлити суттєві сторони історичного процесу, щоб її можна було розкрити через музейний.

Здійснення принципу історизму залежить і від характеру історичних явищ, що відображаються. У основу закладається принцип хронологічний, тобто, історичної послідовності подій, але не слід доводити його до «календарності» щодня.

Історико-хронологічний принцип передбачає відбір матеріалу та з погляду його історичної значущості; але й він не універсальний, а доречний лише темах, де важливий перебіг подій, їх послідовність - розгортання

політичних подій, біографії людини, у військово-історичних темах. Соціально-економічна тематика, культура, ідеологія епохи даються узагальнено, у них узагальнюються матеріали за певним історичним етапом, але хронологічні рамки подій та узагальнених розділів не завжди збігаються.

Основний критерій розроблення музейної експозиції - не хронологічна послідовність подій, а проблеми, що висуваються (проблемний метод). У **ТС** теми можуть хронологічно виходити межі розділу, періоду, може бути присвячені історико-біографічним темам, висвітлюючим все життя людини, що відбувалася у певний історичний період. Кожну експозиційну тему можна розглянути окремо, але ці теми взаємопов'язані, підпорядковані програмі композиції, що виділяє стрижневі проблеми. **ТС** – «скелет» музейної експозиції. Реалізується вона через експозиційні матеріали.

Основні види експозиційних матеріалів:

Музейні предмети - культурно-історичні пам'ятки, історичні джерела всіх типів, що визначають зміст музейної експозиції та музейну цінність, що виступають у ролі експонатів. Сюди ж відносяться фотодокументи - відтворення музейних предметів, у тому числі поза музейними об'єктами, що включаються до музейних експонатів у строго зумовлених випадках.

Експозиційні науково-допоміжні матеріали - наочне пояснення музейних предметів та відображених у них історичних явищ.

Тексти та фонокоментарі, що полегшують розуміння змісту музейної експозиції та дають інформацію про експонати.

Показники, що полегшують орієнтування в музейній експозиції

Основне ядро експозиції – музейні предмети. При відборі для експозиції враховуються їхня експресивність та атрактивність, їх інформаційні можливості, у зв'язку із завданням, потребами, тематикою музейної експозиції. Використовуються або всі властивості або якась одне, важливе для експозиції. Кожен тип музейних предметів грає роль, має свої особливості.

Речові джерела - результат праці людини, що виховує повагу до цієї праці. Тривимірність підвищує їхню аттрактивність, зазвичай викликає найбільшу увагу. Речові джерела вводять у обстановку конкретної доби, утворюють почуття «причетності» до історичних подій. Мають роль та естетичні якості речових джерел.

Речові джерела відображають психологію людей, соціальних груп, рівень наукових знань, техніки, описують загальне становище, національну належність власників. Значення речових джерел як історичної пам'ятки може бути виявлено насамперед зоровим аналізом, тому для музейного предмета в першу чергу, підбираються музейні предмети з підданими спостереженню зовнішніми признаками, датами, надписями, яскраво вираженим стилем оформлення, зі слідами подій.

Для доступності спостереження розроблено ряд пристосувань і прийомів (у конкретних випадках це може бути площина, що обертається, дзеркальне тло, збільшувальне скло для дрібних предметів нумізматики, ювелірних виробів; індивідуальні підставки тощо). Вказівка на бажаність подібних пристроїв у компетенції наукового співробітника. Часто для розкриття змісту, сенсу речей потрібне і словесне чи наочне (креслення, карта) пояснення.

Особливе місце посідають у музейній експозиції предмети меморіального значення. «Учасники історичної події» або «Супутники життя» виділяють людину, ці експонати найбільшою мірою сприяють емоційному впливу експозиції. Для експозиції відбираються насамперед предмети, пов'язані з характером діяльності меморіальної особи – генеральська форма, літній комбінезон, знаряддя праці, лабораторний прилад, перо тощо. Але й особисті побутові речі відіграють чималу роль, відтворюючи неповторний вигляд їхнього власника. Як меморіальний предмет може бути виставлений і справжній прапор, пов'язаний з певною подією, і знаряддя ушанованого розрахунку, і витягнутий із землі уламок

снаряда - слід битви, і особистий документ - є меморіальними завдяки їх приналежності або біографії.

Меморіальні речі вимагають особливих прийомів показу (великого простору, іноді спеціального освітлення, обрамлення, постаменту, у деяких випадках – озвучування), які мають відобразити повагу до них, відтворити обстановку, сприяти глибокому переживанню. Оскільки зовні ці речі часто не відрізняються від ТМП, то словесна інформація про їхню «біографію» має бути дано досить докладно. Об'єднані в одному залі ці предмети розглядаються як предмети ДП і нерідко втрачають зв'язок з показом цих подій. Приміщення музейної експозиції для речових джерел є найбільш різнобічним, і найбільш доказовим джерелом інформації. Недарма кажуть: «Якщо ти хочеш зміцнити в учнів повну віру в якесь твердження, то залучай таких свідків, свідчення яких не можна поставити під сумнів. Насамперед і головним чином залучи, якщо можливо, саму річ, уяви її власним почуттям учня».

Образотворчі матеріали (образотворче мистецтво, фотографії) відбивають різні сторони життя, різноманітні життєві ситуації, вони дають наочне уявлення про середовищі діяльності, конкретизують історичний процес, персоніфіцирують його створенням портретів людей (як видатних, і рядових). Відбираючи для експонування твір, історик не повинен ігнорувати критерії мистецтва, можливості його емоційного на глядача. Але не може не враховувати міру його документальності, відповідності дійсності. Замальовки з натури, зроблені навіть непрофесіоналом, мають переконливу силу документа, що може уточнити, конкретизувати факт, відомий лише за описом або фрагментами речових залишків, а іноді й розповісти про факти, раніше невідомі, не відображені в інших джерелах.

Експонуючи художній твір, не можна забувати про те, що і вибір тематики не випадковий, що зображені факти дійсності проходять через призму сприйняття та оцінки їх автором, відбивають соціальні та ідеологічні чинники, рівень суспільного розвитку. Зведення ролі лише до документації

історичної події чи використання їх як історичних ілюстрацій збіднює їхнє значення як джерел. Особливі установки художників відображаються в сатиричній графіці, плакатах і т.д. В експозиції використання художніх матеріалів не має художньої цінності, а документує певні сфери життя (мінстр малюнки – креслення фасадів будівель, форменого одягу, картинки журналів тощо). Ретроспек зображення (історичний живопис, графіка, скульптура тощо), витвори мистецтва на історичні теми повинні використовуватися з урахуванням їхнього місця як продукту свого часу, епохи за межами даного ПЕК, рекомендується композиційно виділяти їх іноді в окрему залу, обов'язково вказавши дату створення.

До них примикають і діорами. Поєднання образотворчого фону з предметним переднім планом за допомогою спеціального освітлення створює ілюзію реального простору та відкриває великі можливості у всій його конкретності; Діорама займає певне місце в системі засобів впливу на глядача, перериваючи складний процес вникнення в суть музейного предмету: він вносить в музейну експозицію елемент видовищності, розваги. Таке перемикання уваги - своєрідний відпочинок, що сприяє подальшому уважному розгляду музейної експозиції. Діорами мають підвищену атрактивність. Кількість їх треба обмежувати: вибирати для діорамного показу важливі моменти. Сюжет діорами розробляється на документальній основі.

Найбільш вдало відтворюються історичні ситуації, котрим особливо істотна топографія місцевості (наприклад, полі битви, різні споруди чи історичні архітектурні пейзажі, велике будівництво, вид міста тощо). У діорамі можуть бути відтворені моменти повстань, штурмів, боїв, барикадних боїв тощо. На передньому плані зазвичай розміщуються або справжні ВІ або їх відтворення. На допомогу зоровому сприйняттю до діорами даються пояснення у письмовій формі чи шляхом фонозапису. В окремих випадках на діорамі або панорамі може бути відтворена велика подія, історичний момент

дуже яскраво, наочно. Знаменита панорама Ф.А. Рубо та його учнів «Оборона Севастополя».

В експозиціях з 2-ї половини ХІХ ст. широко використовуються фотографії з натури. Бажано знання умов та цілей створення фотографії, а іноді й перевірки зображеного епізоду іншими джерелами, щоб підтвердити її документальність або бутафорський, інсценувальний характер. Бажано також встановлення автора. Враховується і виразність, доказовість фотографії (навіть при побіжному огляді суть має бути зрозумілою без пояснень).

При експонуванні фотографій використовуються іноді методи надбільшення, робляться викопування окремих її деталей. Важливим фактором для експонування фотографій є якість виконання. Не виглядають технічно слабкі фотографії (виключення -екземпляри, що мають меморіальну цінність, незалежно від їх якості), бліді, пожовклі, обгорілі і т.д. меморіальні речі. Фотографія з натури має індивідуальну документальну цінність. При ПМЕ не рекомендується вдаватися до фоно-фотомонтажу, зловживати перетворенням фотодокументів на декоративний елемент. Старі використані кінострічки, телефільми збільшують кількість пізнавального матеріалу. Найбільш ефектними є фільми, змонтовані музеєм у спеціальних сховищах кінодокументів. Але кіно-, теле-, відеодокументи не дають характерного для музею вибору інформації, тривалого ознайомлення з експонатом та його деталями. Теж відноситься і до поліекрану, з діапозитивами (слайдами), що швидко змінюються. Ці експонати підвищеної аттрактивності відвертають увагу відвідувачів від інших матеріалів, хоча першочергово розкриття теми, створення «музейного образу». Тому в постійних музейних експозиціях включення зображень, що рухаються, які швидко змінюються слід обмежувати.

В експозиції використовуються і картографічні матеріали (карти, глобуси, плани тощо). У такого роду матеріалах відображається рівень знань про Всесвіт, про формування державних кордонів, історію, природні умови, в

яких проходив історичний процес. Спеціальні карти дають відомості про політичні події та економіки на різних етапах розвитку суспільства.

Письмові джерела займають особливе місце за змістом та музейними якостями, їх значення в розумінні історичної події велике, але зміст письмового джерела сприймається тільки при прочитанні, процесу складнішого і тривалішого в порівнянні з зоровим сприйняттям і в більшості випадків неможливого в умовах музейного показу. Тому письмове джерело – експонат виступає насамперед як знак епохи, її пам'ятник, результат праці, доказ факту. Письмове джерело може мати меморіальне значення. Відвідувач бачить особливості форми, фактури, оформлення документа, шрифту, почерку. Він може легко прочитати заголовок постанови, назву статті, листівки, гасло, вихідні дані книги, позначені на палітурці або титульному аркуші. Один - два рядки відкритого тексту, позначки на полях, адреса на конверті, печатки та підписи; з інтересом він розглядає добре знайому книгу в першоджерелі, автограф відомої людини.

Тому при відборі матеріалу за змістом слід враховувати зовнішній вигляд документа, можливість при побіжному огляді отримати уявлення про тему, якій він присвячений, умови створення, використання, поширення. У музейній практиці використовується низка прийомів, що не тільки підвищують атрибуцію експонатів (спеціальне освітлення, фон, що впливає, просторове виділення), а й дозволяють довести до відвідувача його словесний зміст.

Документ повинен мати детальну анотацію. На найбільш значущі для розуміння тексту абзаци, рядки увагу привертають спеціальними знаками - стрілкою-вказівником, підкресленням (при цьому не порушуючи збереження документа), виписаної з нього цитатою. Щоб допомогти допитливому глядачеві прочитати рукопис, поруч із ним міститься друкований текст. Іноді до документа дається цитата з нього, фотографії окремих його аркушів, надбільшення всього документа, збільшене вкопування окремих рядків або абзацив. В експозиції має бути розкритий шлях створення виставленої праці,

наприклад, показано ряд аркушів рукопису, що відображають творчий процес, використана автором література.

Документальні фотоматеріали (включаючи спогади, магнітофонні записи пісень, шумів від роботи машин, оплесків аудиторії, гуркіт гармат тощо) широко використовують у музеях.

Для досягнення тематичної повноти в музейній експозиції вводяться відтворення музейних предметів і позамузейних об'єктів (при цьому входять до науково-допоміжного матеріалу музею відтворення музейних предметів (ВМП) виділяються в особливу групу - групу займенників, родинників). Відтворення музейних предметів може точно відповідати оригіналу за розміром, кольором, фактурою, технікою виготовлення і бути його «двійником»; а може бути виконано в іншому масштабі та техніці, але все ж давати уявлення про оригінал.

Оскільки музейна експозиція будується з урахуванням **МС** цього музею, у ній містяться і відтворенні музейні предмети, які є у його музейному фонді, але які можуть бути виставленими з міркувань безпеки (при цьому в інструкції вказується, що оригінал зберігається в музейному фонді).

Іноді першотвори можуть тимчасово виставлятися в залах музею; звістка про це приваблює відвідувачів, а потім їх знову замінюють відтвореними музейними предметами. Спеціально для музейної експозиції виготовляються моделі та макети позамузейних об'єктів (ВМО), пам'яток історії та культури, які не можуть увійти до музейного фонду - нерухомих або не підходящих за габаритами (пам'ятники архітектури та містобудування, пам'ятники, промислові підприємства, технічні об'єкти, меморіальні будинки та інтер'єри) т.п.) в музейній експозиції поміщаються і наукові реконструкції музейних предметів, відновлені за фрагментами, що збереглися на основі описів, планів, зображень.

Іноді використовуються відтворені музейні предмети, відсутні в даному музеї / іконографія видатних діячів, фотографічні зображення

важливої події, плакати тощо, важливі для оцінки історичних подій. Робляться відбитки фотокопій із негативів, що знаходяться у спеціальних сховищах. Але занадто багато їх не слід використовувати для збереження оригінальності, неповторності музейної експозиції.

Предмети музейної експозиції найбільше відображають індивідуальні риси музейного предмету. Їх відтворювати рекомендується лише тоді, що вони піддаються механічному відтворенню, копіюванню, т.к. меморіальний предмет є унікальним, а будь-яке його повторення позбавлене меморіальності, не здатне викликати почуття контакту з меморіальною особою, таке відтворення музейних предметів не має сенсу (і навіть знецінює оригінал); лише зрідка роблять відтворення музейних предметів меморіального характеру через їх недоступність для масового огляду; вони дають уявлення про зовнішній вигляд, наприклад, інтер'єру, але позбавлені меморіальності.

Голограми відкривають великі можливості ознайомлення з рідкісними предметами матеріальної культури, але все ж таки позбавлені такої привабливості як справжні музейні предмети; вони найчастіше використовуються на пересувних виставках.

Для підвищення пізнавального значення музейної експозиції до неї включаються експозиційні науково-допоміжні матеріали (ЕНДМ), розроблені на науковій основі. Вони допомагають зрозуміти музейні експонати, показати географічний розподіл явищ (карти), кількісні порівняння у формі просторових зображень (діаграми), виявляти зв'язок окремих фактів та явищ (схеми); для пояснення будови окремих музейних предметів виконуються плани та креслення. Особливість цих експонатів у передачі ними відвідувачеві узагальнених знань у наочній і легко сприйнятій формі.

Найбільш широко у музейному експонуванні предметів використовуються історичні карти різних профілів (соціально-економічні, політичні, етнографічні, військово-історичні, біографічні тощо); розробка музеєм оригіналу карти - один із видів науково-дослідної роботи музею;

частіше використовуються існуючі карти наукового та навчального характеру, пристосовані для музейної експозиції (форма та колір позначення, умовне забарвлення фону тощо).

Діаграми (стовпцеві, лінійні, кругові, секторні) дають наочне уявлення про динаміку розвитку, кількості та відсоткові відносини, важливі особливо в економічних аспектах. Про організацію держaparату, структуру установ, виробничий процес уявлення дають схеми; можливі і комбінації картки з діаграмою та схемою (карта-схема експорту продукції, картодіаграма врожайності тощо). Для музейних експонатів можуть бути складені і цифрові таблиці, що виразні і легко сприймаються.

Характерні риси експозиційних науково-допоміжних матеріалів - наочність, швидкість сприйняття. У цьому їхня гідність, але вони не можуть замінити музейні предмети, відволікають від них увагу, використання їх слід обмежити; іноді важливі питання, пов'язані з музейними предметами, залишаються незрозумілими масовому глядачеві; важливо використати письмові тексти, коментарі на магнітофонній плівці тощо. Існують ведучі тексти (витримки з висловлювань видатних людей тощо), вони мають виставлятися в єдності, оформлення має привертати до них увагу.

Заголовки-назви залів, розділів, тим самим допомагають орієнтуватися серед **ПЕК**, визначають маршрут огляду, повинні бути «путівниковою ниткою» в музейній експозиції.

Пояснювальні тексти дають цікаві для глядачів відомості до залу або до всієї теми, в них може бути дана історична музейна колекція, цікаві матеріали: всі вони мають узагальнюючий характер, відносяться в основному до теми, а не до експозиції як такої. Існують також обов'язкові для музейної експозиції анотації до окремих експонатів у формі етикеток, що називаються в сукупності етикетажом. Вони підвищують вплив експонатів на відвідувача за чіткого цілеспрямованого змісту етикетки. У ній зазвичай дається назва музейного предмету літературною мовою, з урахуванням теми, що розкривається; покажчики історії музейного предмету, меморіальної

приналежності, матеріалу, з якого зроблено музейний предмет, назва підприємства.

В етикетці використовуються атрибути, дані про музейний предмет, його датування, залежно від характеру музейного предмету – місце, техніка виконання, тавро тощо. Далі можуть даватися різноманітні відомості, що пояснюють спосіб вживання, історію його створення чи побутування, іноді як предмет потрапив у музей; зв'язок музейного предмету з історичною подією, оцінка її як історичного джерела.

У письмових джерелах у найкоротшій формі розкривається його зміст. Не слід робити етикетки надмірно короткими, водночас вони не повинні втомлювати, у них потрібна лаконічність, чіткість. У провідних текстах дається зазвичай єдиний шрифт, переважно смислова розбивка по рядках. Використовується іноді курсив, жирний шрифт, як правило, не рекомендується.

При композиції етикетажу треба мати на увазі, що назву, атрибути дані, додаткові інструкції бажано виділяти різними шрифтами, розташовувати окремими рядками або абзацами. Іноді для етикеток робиться кольорове тло. При великій кількості дрібних музейних предметів (археологія, нумізматики, ювелірні речі і т.д.), потрібно їх пронумерувати, а етикетку в відповідно до нумерації дати поруч на окремому аркуші. Те саме стосується музейних експонатів, розташованих у верхньому поясі; відомості в цьому випадку даються на вміщеному знизу систематичному плані розташування експонатів.

Фонокоментарі, пояснювальні фонозаписи найчастіше використовуються при груповому огляді залу. Є досвід забезпечення відвідувачів у великих музеях індивідуальними фоноапаратами, що дають докладні пояснення до музейних експонатів. Оскільки більшість відвідувачів оглядає музей самостійно, важливо полегшити орієнтування їм у музейній експозиції.

Крім написів, є ще ряд прийомів: біля входу в музейну експозицію міститься план залів із зазначенням назви кожного. Іноді для цього застосовується кольорова символіка. Різними фарбами відзначають зали, присвячені різним етапам, періодам, різним сторонам історичного процесу (зали військово-історичні, культури тощо), іноді виділяються найатрактивніші експонати, зали відпочинку. Біля входу в кожен зал розміщується її план, бажано - у перспективі, з вказівками маршруту, назвами та нумерацією експозиційних тем (НЕК). У залах можливе використання Вказівників у вигляді стрілок (на стіні або на підлозі). В експозиційному залі визначається домінанта - стрижень, основні теми, найбільш атрактивні або експресивні експонати, що створює вигляд залу, перші враження і намічається певною мірою порядок огляду. НЕК залежить від масштабу події, її характеру та від складу **МС**.

Принципи формування НЕК:

У НЕК розміщуються музейні предмети як джерела знань про події, явища, що відображаються, але поміщаються не всі джерела, а ті, які в доступній формі відображають суттєві риси цих явищ, процесів.

У НЕК включаються матеріали, які зазвичай не використовуються в історичних дослідженнях, але дають образне уявлення про явище, запрошують як би відвідувача на екскурсію за часом і простором (пройтися по полю битви, побачити відомого історичного діяча). НЕК включає різні типи музейних предметів; переважання того чи іншого типу визначається темою та **МС**. НЕК може складатися і з однорідних музейних предметів, якщо він - складова частина експозиційної теми (знаряддя праці, побутові предмети, письмові джерела та ін.).

Вирізняються провідні експонати. Особливо важливі за призначенням або емоційним впливом музейні предмети можуть бути виділені за межі НЕК і показуватися самотійно, але у зв'язку зі змістом НЕК. Іноді переконливість музейної експозиції підвищує такий прийом: друкарський верстат та

надруковані на ньому листівки, літерна форма та відлитої у ній музейний предмет.

Взаємне документування музейного предмету: воно спирається на збіг весняних даних, портрета та справжнього одягу, аналогічного зображеному; фотографія цеху з підготовленою продукцією та сама справжня продукція (її екземпляр), зображення великого об'єкта та його деталі; малюнок або фотографія інтер'єру - відповідні йому меблі тощо.

Приєм взаємного документування може виявляти зв'язки, що не піддаються зовнішньому спостереженню (фотографія селекціонера за роботою, виведений ним сорт та документ про його нагородження). На ньому заснований і прийом сповіщення, який важко сприймаються письмовими джерелами, в них може бути освітлена подія, що має велике значення, але не залишила речових слідів; тоді до документа підбираються зображення, матеріали та речові пам'ятники, що згадуються в ньому, відповідно, за хронологією та змістом (до повідомлення про селянське повстання - типи селян цього району, де воно відбувалося, зразки озброєння селян та урядових військ під предметом).

Сприйняття підвищується з допомогою зіставлення, порівняння окремих музейних предметів та його груп: фотографія вулиці чи площі, зруйнованої під час війни, її вид після відновлення; національний одяг різних народів – свідчення про взаємовплив культур тощо; фотографії різних етапів будівництва об'єкта, моделі, машин, випущених на ньому через кілька років, показ послідовного перебігу будівництва, розвиток виробництва. Для посилення враження про масштаб подій застосовується масований показ однотипних матеріалів (розгорнуті рулони тканин, ряди зброї, праці військових трофеїв тощо).

У НЕК включаються і науково-допоміжні матеріали, іноді провідні тексти (хоча вони найчастіше ставляться до залу чи теми загалом). Не можна змішувати предмети різного морального та іншого змісту. Авторські тексти та музейні предмети мають бути у тісній єдності. Часто створюються

комплекси-ансамблі, інтер'єри та фрагменти (життєві комплекси). Зазвичай використовуються, взяті з життя, часто меморіальні, реконструкції, відтворені з справжніх музейних предметів або їх відтворення на основі описів, фотографій, обмірів і т.п. Включаються до експозиції життєві комплекси (ЖК), пов'язані із вмістом експозиції. Книжкова полиця в інтер'єрі житла початку ХХ ст. говорить про культурні інтереси, стіл зі схованою - про умови нелегальної діяльності тощо; у відтворенні партизанської землянки обстановка поєднується з радіоприладами, які говорять про зв'язок її мешканців із «Великою Землею».

Особливим видом комплексу-ансамблю (КА) є теми (фігурні інтер'єри). Вони доречно показати антропологічний тип, особливості трудового процесу чи обряду; вони притаманні етнографічних експозицій. Комплекс-ансамбль може займати відділ, зал, який відвідувач оглядає зі спеціального оглядового пункту або проходячи інтер'єром і «вживаючись» до нього. Текст до комплексу-ансамблю складається з назви, загальної характеристики, необхідних пояснень до окремих музейних предметів про походження, призначення тощо.

Одночасно дається план-креслення, на якому умовними позначеннями можуть бути відзначені вхід у комплекс-ансамбль, до меморіалу та **ТМП**, **ВМП**. Комплекси-ансамблі доповнюють музейну експозицію, пожвавлюють, сприяють розрядці розумової напруги, зняття «музейної втоми».

Деякі групи матеріалів допомагають розкриттю теми експозиції, наприклад, нумізматична колекція 17-18 ст. відображає торговельні зв'язки; колекція прялок - знаряддя праці та взагалі предмети стровини у побуті селян – каже про їхню своєрідність. Комплекси-ансамблі підвищують історичну значущість МЕ. Іноді виділяються зали систематичної експозиції – ПМК, ПІ тощо, іноді – меблі, дзеркала, декоративне різьблення, освітлювальні прилади. Маючи багато спільних рис, окремі групи історичних музеїв (загальноісторичні, галузеві історичні, етнографічні, краєзнавчі тощо) мають

і певну специфіку в ПК, ТС, визначенні проблем, складі матеріалів та характері ПЕК.

Історичний процес розвивався, проходив нерівномірно у різних регіонах; історія кожної країни має унікальні риси, своєрідність, що відбивається в ТС.

Експозиції археологічних розділів, однак, скрізь будуються на археологічному матеріалі (єдине джерело з історії первісного суспільства). У разі предмет збігається з об'єктом показу. У музеях можуть створюватися експозиційні комплекси, що характеризують конкретні археологічні об'єкти чи культури, що поєднують синхронно за періодами матеріали різних розкопок; що відбивають розвиток ПМК, техніки обробки каменю, гончарного кола тощо. Нерідко включаються матеріали археологічних досліджень, карти розміщення археологічних пам'яток, плани розкопок тощо.

В етикетках вказується місце та дата розкопок, а іноді, коли вони – підсумки багаторічних експедицій – та імена їх керівників. На археологічному матеріалі значною мірою будуються експозиції епохи рабовласницьких товариств, т.з. ранньофеодальної доби.

З історії середньовіччя історичні пам'ятки, наприклад, XVI - перша стаття XIX ст. характеризують культуру та побут головним чином верхівки суспільства цієї епохи, державний устрій та військову справу, обмежено й етнографічні матеріали, колекції середньовічного ремесла та мистецтва. Їх потрібно ретельно підбирати, за змістом музейної експозиції, яка розкриває інформацію, що міститься в них. Не слід зводити справу лише до милування старовиною. Іноді використовується метод реліктів.

Велике значення має створення НЕК. Для показу історії нового часу використовуються ПМК, письмові джерела самого різного характеру, різні речі, причому стилізація зазвичай не рекомендується.

Вирізняються меморіальні пам'ятки: прапори, бойова зброя, ювілейні предмети та інші реліквії. XIX-XX ст. (фотографії, філателія, нумізматики, у т.ч. боністика). Створюються меморіально-біографічні комплекси, письмові

пам'ятники, подарунки, медалі та знаки, пов'язані з тими чи іншими подіями. Велике значення має відбиток сучасних подій у речовинній формі та письмових джерелах, зібраних за «гарячими слідами» подій, хоча не всі з них згодом мають велике історичне значення.

Основним критерієм відбору музейних предметів є їхня здатність відобразити нове, суттєве у розвитку суспільства. Сучасні експозиції менш стабільні, постійно змінюються, поповнюються новими матеріалами. Принципи експозицій галузевих мало відрізняються від загальноісторичних. Історичні відділи краєзнавчих музеїв повинні органічно відображати зв'язок місцевої історії з загальнодержавною. Уявлення, притаманні країні загалом, конкретизується на місцевому матеріалі; введення в експозицію узагальнюючого матеріалу допомагає визначити місце та значення локальних подій в історії країни.

Важливі державні події, що відбулися на території даного краю, не повинні розглядатися як місцеві, і навпаки, не слід перебільшувати значення подій, що не виходять за межі краю. Тут часто організуються виставки. До музеїв історичного профілю належать і етнографічні музеї, їх експозиції характеризують особливі форми побуту та культури різних народів, виявляють своєрідність національно-етнічних традицій, історичного розвитку, місцеві культурно-побутові особливості. Експозиції тут робляться країнами, народами, розгортаються у хронологічній послідовності. Вони висвітлюються природні, суспільно-економічні та політичні умови, що впливали розвиток господарства і форм побуту. Як правило, ці музейні експозиції складаються з розділів, присвячених різним сторонам народного побуту, господарства (заняття, житло, одяг і т.д.), а також духовної культури. Поряд із показом окремих видів матеріалів у систематичному порядку значне місце займають: інтер'єри, екстер'єри, комплекси, пов'язані з трудовими процесами, обрядами, звичаями. Останні дають підстави для розміщення манекенів, що дають уявлення, зокрема, про антропологічний тип, характерний для цієї національності. Подібні постановочні сцени можуть

вводиться в музейну експозицію, якщо вона обмежена завданнями етнографічного характеру.

В експозиції відображається нове та традиційне у народному житті, культурі, обрядах, розвагах, одязі, матеріальній культурі. Virізняються загальні тенденції розвитку; відмінності, пов'язані із природними зонами, національним укладом.

Велике місце у музейній експозиції етнографічних музеїв (ЕМ) приділяється народному мистецтву, відображенню його традиційних та нових видів; історико-етнографічні ансамблі створюються нерідко із зведених із різних районів даного регіону археологічних пам'яток, що утворюють музей просто неба. Вони відбиваються умови праці та побуту різних верств селянства, різноманіття народної творчості.

У спеціальних павільйонах нерідко організуються тематичні експозиції, що дають інформацію про історико-архітектурні пам'ятки, про соціально-економічні процеси. Експозиції музеїв просто неба, мають велике освітнє значення, виховують патріотичні почуття, повагу до творчості народу, викликають незмінний інтерес у численних відвідувачів.

Експозиції, різноманітні за змістом та методами показу, організуються в історико-мистецьких та історико-архітектурних, меморіальних музеях – заповідниках. Створення музейної експозиції – складний процес; для її правильної організації діє комісія під час дирекції; експозиційно-виставкова робота відображається у планах музеїв, де визначається тематика, черговість та строки створення експозицій та виставок. Підготовка музейної експозиції має дві стадії: проектування і здійснення.

Проектування складається з наукового, художнього та технічного. Одночасно ведеться підготовка широкої популяризації музейної експозиції. Наукове проектування (НП) забезпечує глибоку наукову розробку музейної експозиції з урахуванням комплексного системного підходу і з урахуванням специфічних особливостей відображення історичного процесу музейними

засобами, тобто. через певним чином організовані та інтерпретовані музейні предмети.

Загальна тема музейної експозиції формулюється науковим колективом та керівництвом музею, з урахуванням профілю, типу музею та конкретних планів його діяльності. Створення музейної експозиції потребує умов: фонду музейних предметів на тему музейної експозиції, хоча це не виключає придбання, збору додаткових матеріалів; авторського колективу, організованого на тему; приміщення для музейної експозиції.

На початку роботи над музейною експозицією вивчаються основні документи на тему; загальна та спеціальна література: попутно ведуться авторські записи, особливість яких у тому, що з'ясовуються можливості предметного розкриття освітлених у літературі тем. Широко використовуються консультації експертів, розпочинається загальне попереднє ознайомлення із джерелами теми; насамперед у музейному фонді та інших сховищах - музеях, архівах, бібліотеках.

У результаті створюється наукова концепція експозиції - її теоретичне та наукове обґрунтування, що є основою розробки експозиційних рішень – експозиційного замислу. Цей документ фіксує роботу, дає перше, найзагальніше уявлення про майбутню експозицію, науковий зміст, зумовлені ним вимоги; визначає вивченість теми у профільній дисципліні, місце експозиції серед інших існуючих або запланованих експозицій музею та відмінність її від функціонуючих експозицій однопрофільних музеїв.

У **ПК** викладаються основні ідеї, стрижневі проблеми та морально-виховні можливості; для розкриття її змісту дається обґрунтування тематичної структури (**МС**), її основних розділів та загальна характеристика джерельної предметної бази музейної експозиції, забезпеченості її **МС**, при цьому з'ясовуються необхідні доповнення комплектування. Вказуються передбачувані методи показу, включення до системи НЕК, ансамблів-інтер'єрів, колекційних рядів чи груп тощо.

Разом із характеристикою експозиційної площі до документа додаються плани експозиційних залів, може бути запропоновано розміщення основних розділів музейної експозиції. Намічають також провідні експонати або комплекси, що мають велике значення для розкриття вмісту музейної експозиції; експонати підвищеної атрактивності (діорами, інтер'єри, меморіальні комплекси, особливо великі експонати), дається в цілому т.ч. явлення про передбачуване загальне обличчя музейної експозиції. Надаються також пропозиції щодо розміщення експонатів (скульптури, зброї тощо) на примузейній ділянці або біля входу до музею.

Щоб домогтися постановки тем, відповідних специфіці музейної експозиції, необхідно уникнути книжності **МС**, вона служить підставою для визначення послідовності експозиційних тем, визначення маршруту по музейній експозиції. Ця коротка **ТЗ** додається до першого проектного документа.

У музейному побуті вся ця робота розуміється як **ПК** експозиції. Надається розробка **ТЗ**; розподіл її на теми та підтеми, експозиційні комплекси призводить до формування розгорнутої **ТЗ**, складання якої йде паралельно зі збором матеріалів у музейному фонді та планами їхнього додаткового комплектування. При проектуванні нових музейної експозиції, особливо за темами, недостатньо освітленим в літературі, створюється на основі розгорнутої **ТЗ** тематичний план, в якому є наступні розділи: назва музею, назва розділу (зали), автор, дата; розгорнута тематична структура, зміст кожного пункту, включення провідних текстів (із зазначенням джерела), узагальнений перелік передбачуваних експонатів.

ТЕМА 9. АРХІТЕКТУРНО-МИСТЕЦЬКЕ РІШЕННЯ МУЗЕЙНОЇ ЕКСПОЗИЦІЇ

Під архітектурно-мистецьким рішенням експозицій розуміється художнє проектування та здійснення в об'ємно-просторовому та мистецькому середовищі експозиційного ансамблю на основі художньої концепції з метою оптимального освоєння змісту експозиції відвідувачам музею.

Методологічною основою архітектурної музейної експозиції є принципи сучасної естетики, принципи єдності змісту та форми (інакше може вийти так, що художні прийоми будуть відволікати від розуміння суті музейної експозиції, сприйняття її основних компонентів – музейних пам'яток), тому що зневага формою призводить до створення маловиразних музейних експозицій, які можуть вплинути на емоційну сферу людської психіки, що знижує виховний ефект музейної експозиції.

Оптимальна форма - створення ансамбля, усі частини якого утворюють взаємозалежну систему; його характерними рисами є стрункість, узгодженість всіх компонентів, підпорядкування частин, деталей одного задуму.

Ансамбль експозиції - не механічне об'єднання або сума самостійних та ізолюваних експозиційних залів, а органічна єдність таких компонентів, як МП, науково-допоміжних матеріалів, архітектурно-мистецьких та технічних засобів, покликаних організувати середовище певного цільового призначення. Вміння художника організувати експозиційний ансамбль так, щоб справжні пам'ятки історії та культури набули первинного значення та змісту – однієї з найважливіших вимог та критеріїв оцінки архітектурно-мистецького проекту музейної експозиції.

Мистецтво художнього рішення музейної експозиції має свою умовну мову для дохідливого викладу музейної експозиції абстрактних і матеріальних понять. Художній образ поєднує фантазію творчого художника та глибоке, всебічне знання об'єкта – реального історичного процесу. У художньому проектуванні (ХП) враховуються психофізіологічні особливості людини. Відвідувачі приходять до музею з наміром познайомитися зі світом МЕ, отримати цікаву інформацію; має місце навмисне сприйняття, акт, вольовий процес. Зацікавлений відвідувач не розсіює, а зосереджує увагу мимоволі, якщо сприйняття цьому сприяє. Художник повинен домагатися максимальної уваги глядача, оптимального по всьому ходу експозиції. Особливо важливо привернути увагу до НЕК та окремих предметів,

важливих за змістом, утримати увагу на тих експонатах, які грають головну роль у розумінні НК музейної експозиції.

Музейна експозиція сприймається візуально, але може доповнюватися при поясненнях екскурсовода або фонокоментар за допомогою технічних засобів. Творчий метод музейного художника ближчий до творчого методу архітектора чи дизайнера, ніж художника. У його «палітру» входять музейні предмети, образотворчі, архітектурно-просторові та технічні засоби їхнього показу.

В одних випадках увага акцентується на значенні творів, що включаються в музейну експозицію спеціально створюваних, в інших - на архітектурному рішенні інтер'єру експозиційних приміщень; образне початок створюється через компонування музейних предметів, їх комплексів. Основа образних рішень музейних предметів, вони власними силами створюють чуттєвий образ. Відбір характерних речей, їх компонування, виділення головного, перетворення суми речей в систему, змістовний і хвилюючий науковий достовірний і доступний розповідь і є створення образу. Іноді, що небажано з погляду специфіки музею, експозиція утворюється головним чином художніми прийомами, образотворчими засобами, стилізацією та посиленням активності обладнання.

Глядацьке сприйняття як ланцюг глядацьких асоціацій; у ньому беруть участь знання, роздуми, історичне розуміння подій, факту, його оцінка, асоціації викликаються не лише зоровими відчуттями.

Для створення свого роду музейного видовища потрібне підвищення емоційної виразності музейної експозиції та її ефективного сприйняття. Вона не повинна бути монотонною чергою, одноманітним рядом однакових на кшталт вітрин і стендів. Багато її композиційне побутування, з виділенням головних (ударних) моментів, пов'язаних із змістом, його характером та потужним емоційним завершенням (наприклад, у формі урочистих залів музейної експозиції).

Пошуки динамічності музейної експозиції йдуть на основі сюжетності подачі музейних предметів, розповіді про предмет, ієрархії та обладнаних стін. Можуть, наприклад, створюватися куточки, НЕК, що відтворюють атмосферу епохи, крім наукового змісту вони мають сильний емоційний вплив, викликають почуття співпереживання. В окремих випадках можливе створення з проблемних ситуацій в музейної експозиції, показу зіткнення явищ, затвердження у боротьбі моральних, культурних та інших цінностей, ідеалів; своєрідний діалог речей та документів, що розширює та урізноманітнює взаємодію експозиції та відвідувача.

Важливу роль в АХР відіграє експозиційний ансамбль, під яким розуміється просторове середовище (всередині будівлі або просто неба), структурою якого в поєднанні з її колірною, світловою, пластичною та драматургічною експозицією образно розкриває суть представлених матеріалів, створює зручність огляду та задовольняє економіки, єдності художнього та образного, функціонального, конструкційно-технологічного та економічного засад.

Найважливішими елементами роботи над АХР є організація предметно-просторового середовища, поєднання та угруповання елементів музейного ансамблю. До неї входять організація сприйняття з урахуванням психофізіологічних законів, що підвищує художньо-образне рішення, підвищує ефективність (приклад - музеї-палаці та музеї-садиби, заповідники, музеї просто неба, меморіально-побутові комплекси).

Важливим є чітке членування експозиції, особливо з організацією НЕК - основний одиниці сучасної музейної експозиції; краще запам'ятовуються музейні експозиції із чіткими смисловими зв'язками. Неприпустимим є зміщення смислових акцентів, причому ідеологічно-смислове навантаження музейних предметів може не збігатися з атрактивністю.

Важливо і створення емоційного початку, що сприяє зняттю втоми, емоційного навантаження. Огляд музейної експозиції - трудомісткий процес пізнання, що вимагає постійної напруги, уваги, фізичної та розумової праці.

Його ефективність багато в чому залежить і від правильної організації та використання музейних приміщень, створення комфортних умов для відвідувачів музею. Простір переходів проміжків між залами не слід включати до основ музейної експозиції, їх необхідно використовувати для пауз, зміни вражень, перемикання уваги тощо. Іноді виконується стилізація його під «старину», що повторює у своїх формах художні прийоми музейних предметів, нейтральні чи функціонально пов'язані з характером музейної експозиції, чи контрастні; покликані відокремити, наприклад, сучасну музейну експозицію від історичних інтер'єрів.

Сучасна експозиція перетворена на майбутнє, враховує завоювання суспільства, наукові відкриття, досягнення прогресу. Тут ширші стенди, вітрини з висувними ящиками, ширше використання проекторів, магнітофонів. Велику роль в ансамблі відіграють світло та колір як активні компоненти музейного ансамблю, вони підвищують естетичний вигляд музейної експозиції, об'єднує НЕК у єдине ціле, акцентує головне.

Оптимальне колірне середовище для людини – жовто-зелені тони, які покращують умови для роботи зору, перешкоджають швидкій втомі очей, і рекомендуються для фарбування музейних приміщень. Для підвищення освітленості використовуються кольори з високою здатністю, що відбиває: білий, світло-блакитний і світло-жовтий кольори, найнижчий -чорний.У фарбуванні приміщень обладнання враховується асоціативність кольору чорний, темно-сірий тони можуть викликати похмурий настрій, червоний або бордовий привернути увагу, жовтий нагадує про сонячний колір, зелений – про природу тощо.

Особливе значення має колір у просторовому рішенні при демонстрації місця та емоційного відтінку, колорит дозволяє пов'язати близькі рішення експозиції одним тлом або протиставити одне одному. Переважаючий колір експонатів теж відіграє роль у виборі кольорогами.

Для яскравих, атрактивних музейних предметів вибирається нейтральне тло стін або полотна в музейній експозиції. Світло, освітлення –

теж активний засіб вирішення. Він пов'язаний із архітектурою будівлі, системою музейного освітлення (природного, штучного, комбінованого). Необхідно поєднувати найкращу освітленість експонатів для сприйняття, одночасно захищаючи від шкідливого впливу променів. Системи освітлення, що враховують світлостійкість експонатів музейного предмета та доповнюють рівень освітленості для різних категорій експонатів, переважно використовуються виключно у вечірні години в багатьох музейних будівлях старої споруди (наприклад, кінця ХІХ - початку ХХ ст.).

Враховуючи шкідливий вплив ІФ-променів, в сучасних музеях використовуються засоби захисту експонатів, що не пропускають ці промені - фільтри: екрани, фіранки, спеціальні скла вікон і вітрин і т.д., іноді робляться копії найбільш чутливих до світла експонатів. По можливості, використовується верхнє місце. Вибирається найменш шкідливий спектр, наприклад, червоні, жовті, зелені лампи розжарювання надають блакитні або сірі відтінки музейних предметів, більшість люмінесцентних ламп – синюваті. Комбінування ЛЛ та ЛН наближає освітлення до природного. Є лампи, що повністю імітують денне світло. Джерела штучного освітлення ізолюються від музейних предметів матовими стеклами стелі, стін, не ближче ніж 30-50 см від них, слід застосовувати джерела світла, невидимі відвідувачеві, компактні, малопомітні і параболічні дзеркальні відбивачі, фільтри ЛЛ для відсікання УФ- та ІЧ-променів.

Висвітлення залів робиться розсіяним, рівномірним при місцевому огляді необхідне підсвічування вітрин, експонатів; враховується світлова адаптація зору, тому що око втомлюється від різких контрастних переходів від яскравого освітлення до темряви (темний зал з яскраво освітленими вітринами), від яскравого денного світла в залі до слабого штучного. Крім підсвічування використовується спрямоване "прожекторне" світло, що дозволяє "висвічувати" окремі експонати або їх комплекси. Специфічною проблемою освітлення МЕ є відблиски на склі вітрин, картинах та

полірованих поверхнях обладнання, усунення яких сприяє посиленню освітлення вітрин та стендів.

При організації ведеться робота у кілька етапів.

Наукова концепція експозиції визначає етап наукової розробки музейної експозиції, містить досить повну характеристику загального експозиційного задуму.

Генеральне рішення експозиції затверджується установчим та вищим органом.

Розробка ескізного проекту на основі розширення ТЗ чи ТП детального ознайомлення з експозиційними матеріалами.

ТЕМА 10. РОБОЧЕ ПРОЕКТУВАННЯ ЕКСПОЗИЦІЇ МУЗЕЮ

Насамперед важливий підготовчий етап до створення експозиції, що забезпечує художника інформацією про історичну базу, розміщення експонатів, цілі та завдання експозиції. Важливе знайомство художника і з експозиційним приміщенням, внутрішнім плануванням його, можливостями внутрішнього обсягу, складом відвідувачів (ХР різні в музеї, де домінують туристи чи школярі, відвідувачі-одинаки або винятково екскурсійні групи).

Генеральне рішення музейної експозиції - важливий етап, який відбиває художню концепцію автора, основні художні принципи побудови музейної експозиції, які утворюють художнє рішення, маршрут огляду; включає план території з розміщенням найбільших експонатів, декоративних елементів, об'єктів архітектурного та природного оточення; плани експозиційних залів з розміщенням основних тем та варіантами експозиційних маршрутів, перспективи або малюнки основних залів музею, що дають уявлення про об'ємно-просторове рішення музею, наприклад, вхідна зона може бути парадною, відрізнятися від навколишньої міської забудови, ділових ритмів вулиці, може мати меморіал або скульптурні пам'ятки, і навіть інформаційну рекламу. При ділянці території може бути створена експозиція на відкритому повітрі, з давніми кам'яними статуями, пам'ятками народної архітектури, але без шкоди для їхньої збереження.

Важливий елемент плану розміщення експозиційних тем залами - це маршрут по всій зоні та кожного залу, який будується зазвичай зліва направо для зручності читання текстової інформації. Бажані маршрути без зустрічних потоків, а, по можливості (виходячи з будівлі), уникнення петель, повернень. Чи не пристосовані приміщення не завжди дозволяють виконати всі ці умови. Іноді за можливості робиться архітектурне перепланування будівлі. Цілеспрямований маршрут повинен м'яко, тактовно підказати рух у потрібному за задумом напрямі, ритмі, виділяючи великогабаритні експонати, використовуючи художньо-образотворчі засоби, кольори та світло, покажчики тощо. , наукові реконструкції

Розглянемо загальні принципи освітлення (штучного, змішаного та загального, місцевого) та організації колірної композиції залів, матеріали інтер'єру. Наприклад, навмисне груба фактура стін не відповідає багатьом експонатам: творам живопису, прикладного мистецтва. Прості тканини: полотно, мішкловина, а також рогожі, циновки, дерево тощо, підходять як фон для багатьох етнографічних музейних предметів, ворсисті, м'які тканини, а також фланель, сукно, оксамит, шовк добре поєднуються з ювелірними виробами тощо. д. Застосовуються і матові поверхні стін та обладнання, що не мають відбивної здатності, як і нові оздоблювальні матеріали, що мають протипожежні властивості.

Пропозиції художника з обладнання музейної експозиції оцінюються у низці аспектів:

- відповідність тематичної спрямованості;
- забезпечення безпеки експонатів, створення умов огляду музейної експозиції відвідувачами;
- зручність у експлуатації.

Пропозиції мають відрізнятися реалістичним підходом, враховувати можливості музею у придбанні необхідних матеріалів та виготовлення індивідуального обладнання. Художник повинен виявляти роль обладнання в

стильовій та композиційній єдинстві музейної експозиції, не наділяючи його якостями самостійної художньої цінності.

При складанні ескізного проекту (ЕП) вирішуються такі питання, як кінцевий розподіл площ тематичних розділів, експозиційних тем і підтем з маршрутом огляду музейної експозиції, розміщення всіх провідних експонатів і текстів, методи їх показу, розміщення експозиційного обладнання; остаточне об'ємно-просторове та колірне рішення музейної експозиції; освітлення залів та окремих експонатів; важливе рішення конструкції обладнання та об'ємних декоративних елементів; оформлення прилеглої території з розміщенням **КДП** та декоративних елементів.

Ескізний проект включає плани території музею та експозиційних залів із вирішенням зазначених завдань; перспективи кожного залу у кольорі, розгортки всіх стін із виділенням експозиційних комплексів; фрагменти та розрізи експозиційних залів у необхідній кількості, що уточнює **ГР** у великому масштабі. Важлива подача та розміщення експонатів, що має бути логічно струнким, красивим.

Основа музейної експозиції – НЕК. При підрахунку розміру експозиційного поясу виходять із середнього зростання людини та рівня її очей щодо статі, (виставка не повинна перевищувати 2-2,5 м; кут зору по горизонталі 25-30 гр., по вертикалі - до 40 гр. Найкраща для огляду висота - на рівні очей людини - приблизно 150-155 см в середньому. Якщо підвищують верхній рівень музейної експозиції для досягнення пропорційності у високому приміщенні, цю додаткову площу займають великими експонатами -фотозбільшеннями, мальовничими панно і т. п. Нижче 70 см від підлоги не поміщають дрібні музейні предмети, тому що ускладнюється їх огляд і сприйняття. Похило під кутом 45 гр. дно горизонтальних вітрин найбільш зручне для розгляду експонатів і прочитання тексту.

Адже експонати в центрі НЕК за допомогою активного кольорового фону, спрямованого освітлення, вільного простору навколо привертають

увагу. Художні прийоми відрізняються різноманітністю, але завжди важлива «глядацька логіка», в т.ч. демонстрація музейного предмету в обстановці для побутування (наприклад, одяг на манекенах, взуття – у нижній частині тощо). Не слід занадто захоплюватися декоративністю на шкоду змісту, а важливо забезпечити найкращий огляд експонатів (річ на підлозі сприймається як випадковий інвентар тощо).

Відвідувач повинен бачити зворотний бік тавра, знаки та інші дрібні відмінні риси музейного предмету: для цього використовуються дзеркала, лупи, повертаючи приставки, що забезпечують круговий огляд. Поширеним прийомом є показ фрагментів музейного предмета з їх домалюванням, що дозволяє відтворити форму та розміри. Зорова основа - експонат, обладнання та засоби показу - відіграють важливу, але підлеглу роль. З'являються нові способи показу. Наприклад, досить широке поширення має демонстрація гравюр, малюнків, акварелей, зокрема. портретів у «скляних пакетах», їх розміщення у зашкленних шафах та вітринах. Подвійне скло, в якому відображаються предмети, проте часто спотворює зображення.

Актуальний та важливий елемент роботи – технічне проектування, при якому розробляються монтажні листи, на яких фіксується місце кожного експонату, тексту та технічних засобів; за ними експозиція виконується в натурі, створюються робочі креслення. Важливо знайти оптимальні співвідношення між текстовим та образотворчим матеріалом. Широко використовується друкарський шрифт, машинописний, комп'ютерний, виконаний на спеціальних апаратах, штаповані накладні літери. Як правило, використовують сучасний шрифт, уникаючи зламів букв і химерності, але іноді допустима стилізація під певну епоху, якщо це не ускладнює читання тексту відвідувачами.

Для етикетажу найкраща система шрифтів відповідно до змісту інформації, його розмір залежить від розміщення етикеток. Якщо їх неможливо прочитати або у тематичному комплексі багато дрібних музейних

предметів, необхідно об'єднувати їх у блоки, де пронумеровано назви предметів, а цифрова індексація дана поряд із експонатом.

До складу технічного проектування входять і автор розробки художньо-конструктивних рішень обладнання, прокладання комунікаційних ліній для освітлення та кріплення експонатів, автор пропозиції до інженерних рішень опалення, вентиляції, пожежно-охоронної сигналізації. Створення ескізно-технічних креслень художником на найважливіші вузли обладнання дозволяє остаточно вирішити питання уніфікації, стилю, матеріалів, характеру покриття, освітлення. До технічного проектування входять різні креслення на всі конструкційні елементи та види музейного обладнання, ескізи макетів, діорам, науково-допоміжного ілюстрованого матеріалу, мальовничих панно, монументально-декоративних елементів оформлення музейної експозиції.

Багато що створюється на основі наукових розробок працівників музею. Виконуючі функції музейні предмети мають повністю відповідати у всіх сенсах вимогам до творів мистецтва. Ескізи **НВМ** затверджуються художньою радою. Художник встановлює зв'язки для музейної експозиції із монументально-декоративними елементами оформлення, картинами, графікою, скульптурою. Залучаються спеціалісти багатьох профілів; монументально-декоративні елементи оформлення, графічні роботи, слайди, поліекранні програми тощо - приймаються і зі змістовної, і з естетичної сторони з погляду їх сумісності з експозицією в цілому.

Важливий елемент - фотографії, але тут багато залежить від рівня виконання робіт. В останні роки значного поширення набули фотографії великого формату, які створюють у приміщенні певну атмосферу предметного середовища. Масштаби фотографій та їх використання для створення експозиційного образу мають бути ретельно зважені та продумані за багатьма параметрами, у т.ч. з технічних умов, які ставлять межу збільшення. Фотографії для стендів виконуються на матовому чи оксамитовому папері, т.к. Відбитки на глянцевому папері дають сильні

відблиски, що відбивають спрямоване світло. Перед наклеюванням фотографії змочують, тоді при висиханні вони добре натягуються.

Важлива увага до графічної частини музейної експозиції, при створенні НВМ важливо виявити зв'язки елементів та спростити зображення: вони мають організувати мислення глядача, сконцентрувати його увагу на головному. До початку монтажу музейної експозиції виконуються шрифтові роботи, продумується шрифт та його композиція; за правильного підходу художника-шрифтовика посилюється вплив тексту. Розміри, тип, форму, розміщення текстів визначає художник, написи повинні бути досконалі, чіткість їх забезпечується красивим, шрифтом, що легко читається, а також поєднанням великих і малих літер; широке застосування знаходять шрифти, які використовуються для газет і книг, вони звичні для очей, забезпечують високий рівень читання. Не рекомендуються надто короткі або довгі рядки. Прийнятний варіант трохи більше 60 знаків, включаючи інтервали між словами. Одночасно з художніми роботами ведуть ремонтно-будівельні та оздоблювальні роботи в експозиційних приміщеннях, що включають реалізацію інженерних рішень, пов'язаних з опаленням, освітленням, вентиляцією, кріпленням елементів обладнання, встановленням сигналізації. Добре підготовлений проект забезпечує швидкий термін монтажу. Перелік робіт складається художником-проектантом, який здійснює загальний контроль.

У процесі монтажних робіт можуть бути внесені деякі зміни до змісту музейної експозиції, прийоми показу окремих експонатів або їх розміщення; але вони змінюють важливих рішень, носять, зазвичай, приватний характер.

Підготовлена музейної експозиції приймається спеціальною комісією, яка створюється відповідним органом представників адміністрацій музейних установ: профільних науково-дослідних інститутів, вузів, музеїв, творчих спілок, громадських спілок та обов'язків установ науково-проектної документації. Рішення комісії оформляється актом, що зберігається в архіві музею. Одночасно з музейною роботою художник бере участь до підготовки

необхідних матеріалів для вернісажу та реклами музейної експозиції. Афіші, запрошення, повинні відображати специфіку музейної експозиції. Одноманітна лаконічність рекламного плаката вимагає продуманої композиції, смислового навантаження кожного компонента оформлення, тому рекомендується участь художника для створення буклетів, каталогів музейної експозиції, листівок із зображенням експонатів та путівника.

Для залучення відвідувачів організується продумана інформація про нову музейну експозицію. Рекламні щити, встановлені на території музею та поза нею, повинні не лише нести смислове навантаження, а й зацікавити потенційного відвідувача, лаконічно та образно уявити музейну експозицію, її головні особливості, унікальні експонати. Творчий підхід художника до створення рекламної продукції може відіграти чималу роль у формуванні стійкого інтересу, зростання музейної аудиторії.

ТЕМА 11. ПРОСВІТНИЦЬКА РОБОТА МУЗЕЄВ

Масово-просвітницька робота музеїв - найважливіший елемент музейної комунікації, спрямованої формування гармонійно розвиненої, суспільно активної особистості, її духовне, моральне, естетичне виховання, поглиблення інформованості та освіченості. Поступово розширюється музейна аудиторія, підвищується в середньому її освітній та культурний рівень, зростають та ускладнюються вимоги до музеїв. Сфера ця нерозривно пов'язані з іншими напрямками діяльності музеїв. Специфічність музейних історичних предметів пов'язана з використанням історичних свідоцтв, пам'яток-оригіналів.

Принцип предметності забезпечує пропаганду історичних знань, доказовість її, емоційно допомагає «виховання історією». Важлива складова цієї роботи - виховання у відвідувачів музейної культури, поваги до пам'яток історії та культури, праці людини, усвідомлення естети цінності, збереження їх нащадків. Залучення до музейної культури означає розуміння особливостей музейної форми спілкування, вміння орієнтуватися в музеї, обираючи найцікавіше, корисне.

Важливий елемент цієї роботи – музейна педагогіка – це наукова дисципліна, що досліджує музейні форми комунікації, характер використання музейних засобів, у передачі та сприйнятті інформації з погляду педагогіки.

Предметом її є проблеми, пов'язані зі змістом, методами та формами педагогічного впливу музеїв, з особливостями цього на різні категорії населення, а також з визначенням місця музею в системі просвітницьких установ; музейною педагогікою вивчаються: закономірності музейно-педагогічного процесу, використання в практиці, можливості підвищення ефективності.

Специфіка педагогічного впливу музеїв на різні соціальні та вікові групи музейної аудиторії обґрунтовує необхідність диференційованого підходу до відвідувачів музеїв; узагальнює досвід виховної та освітньої діяльності музеїв різних профілів, типів, видів та на основі цього виробляються і сучасні музейно-педагогічні рекомендації; виявляються також найбільш раціональні форми та методи сучасної роботи музеїв з іншими установами, та прогнозується розвиток музеїв у плані реалізації педагогічних можливостей. Важливим тут і є елемент активізації процесів формування особистостей, творчих її здібностей, життєвої позиції.

Одне із завдань музейної педагогіки - у створенні умов для активізації відвідувачів музеїв; вдосконалення їх контактів з музейними предметами, організація сприйняття закладеної в них інформації - в т. ч. в галузі екскурсійної методики, проведення музичних уроків, організації самостійної роботи в науково-методичних.

Організація музейно-педагогічних заходів, керівництво ними, виявлення та впровадження нових форм спирається на вивчення інтересів відвідувачів, сприйняття ними музейної інформації. Особлива увага приділяється молоді.

Важливим завданням музейної педагогіки є підвищення кваліфікації кадрів музейних працівників, педагогічного складу, який залучається до

роботи в музеях, підготовка майбутніх кадрів музеїв у вузах. Сюди входить і методика і практика організації та планування виховання, освітньої роботи. Музейна педагогіка створює систему заходів для встановлення тісних контактів з іншими установами: всіма, хто зацікавлений у роботі музеїв - укладання договорів, розробка спеціальних програм, різних форм та видів інформації тощо. У великих музеях нерідко створюються спеціальні відділи наукової пропаганди, музейної педагогіки, про екскурсоводів, істориків, соціологів та ін.

Різноманітні форми та методи освітньої, освітньої, виховної роботи музеїв. Найбільш поширена форма - екскурсії з експозицій та виставок, позамузейних пам'яток історії та культури тощо. Ця традиційна форма доповнюється лекціями, тематичними вечорами, роботою кружків та клубів за інтересами. Але творче використання цих форм не веде до зникнення специфіки музеїв, основою залишаються фондові музейні колекції музеїв. Масова робота музеїв сприяє вирішенню завдань виховного та освітнього характеру, розумному використанню вільного часу.

Основні поняття екскурсійної роботи – екскурсія, екскурсійний метод, екскурсовод.

Екскурсією називається колективний огляд музею або позамузейного об'єкта, що проводиться за наміченою темою та спеціальним маршрутом під керівництвом спеціаліста-екскурсовода з освітньою, виховною, просвітницькою метою. Тут включається два поняття екскурсії (екскурсія як група людей, що прийшла для огляду музею або поза музейним об'єктом, та екскурсія як вид науково-педагогічної праці, що полягає у розробці, здійсненні системи показу музейної експозиції, виставки, позамузейного об'єкта).

Екскурсійні групи дуже різноманітні, важливим є диференційований підхід до них. Екскурсії відрізняються за тематикою, цільовим призначенням, що варіюється виходячи зі складу групи, її побажань та залучення до музейної культури. Їхня спільна риса при цьому – єдина методична основа,

тобто екскурсії проводяться на основі екскурсійного методу. Істотною рисою екскурсійного методу є безпосереднє спілкування екскурсовода з групою, що прийшла для огляду музею. У процесі екскурсії здійснюються освітні та виховні завдання.

В основі екскурсійного методу лежить зорове сприйняття, безпосереднє спостереження. Існує афоризм: «Дивитись - значить бачити», проте важливий елемент екскурсійного методу - навчити «бачити», тобто, розглядати музейну експозицію в цілому та її окремі елементи, виявляти їх суттєві риси та закладену в них інформацію. Зорове сприйняття посилюється моторним пересуванням певним маршрутом, у якому об'єкт видно з різних сторін, різних відстанях.

Важливу роль в екскурсії відіграє словесний коментар. Предметна наочність музейного експонату є основою формування конкретних уявлень. Тематичність музейної експедиції вимагає логічності, послідовності показу, сприяє формуванню понять, засвоєнню узагальнень та висновків. Справжність і достовірність музейних предметів визначає емоційність сприйняття, виникнення почуття, співпереживання, прилучення до відображених музейною експозицією події, явищ.

Поєднання раціональних і емоційних елементів, що збільшує обсяг інформації, що сприймається, активізацію емоційно-психічних процесів - риса музейного методу. Властивості екскурсії – колективність, єдність мети, можливість обміну думками, спільність переживань збагачують учасника екскурсії, створ. підвищення. емоційний настрій, сприяє сприйняттю та засвоєнню побаченого, почутого.

Освоєння екскурсійного методу – обов'язкова вимога до екскурсовода, музейного педагога. Він повинен розумітися на педагогіці, психології, музеєзнавстві. Співпереживання, уміння аналізувати, інтерпретувати тему та є спільним завданням спільної роботи екскурсовода та групи. Їхня взаємодія - обов'язкова умова успіху екскурсії. Треба враховувати рівень розуміння, підйому та зниження інтересу під час екскурсії. Важливо дати відчутти

кожному члену екскурсії, що потрапивши до музею, він потрапив у особливий світ історичних джерел та реліквій.

Важлива культура мови екскурсовода, гарна дикція, граматична правильність, виразність та відома артистичність, уміння змінювати темп, використовувати паузи; слово в екскурсії поєднується з мімікою, з жестом руки, з вказівкою, організоване за допомогою жесту сприйняття глядачів може скоротити словесний опис музейних предметів. Екскурсовод має володіти і художнім словом, використовувати при словесній реконструкції історичні події, біографії історичних особистостей. Значення має культура поведінки та зовнішній вигляд самого екскурсовода. Екскурсія – велике фізичне навантаження, екскурсоводу потрібні і гарний зір, і відома витривалість.

Класифікація екскурсій історичного профілю залежить від мети: вибору об'єктів та прийомів показу. Екскурсії розрізняються за місцем проведення і об'єктами показу, характеру тематики, цільовим призначенням, складом екскурсійних груп.

За місцем проведення та об'єктами показу. Найбільш поширені екскурсії всередині музейної будівлі - експозицією, виставками тощо, проводяться також екскурсії поза будівлею музею пам'ятниками (історії, культури, архітектури). Існують комплексні екскурсії, що поєднують у різних формах ці елементи, основою комплекс екскурсій зазвичай доповнюється демонстрацією пам'яток, що у природних умовах. Це збагачує екскурсію, екскурсант отримує можливість милуватися пам'яткою архітектури, яка не може бути вміщена в екскурсії, пережити події на місці, де вона проходила.

За тематикою. Найпростіший (але не найчіткіший, тому що будь-яка екскурсія має свою тему) розподіл екскурсій – оглядові і тематичні.

Оглядові екскурсії дають загальне уявлення про музей, теми можуть змінюватись. В оглядові екскурсії зазвичай входять і відомості щодо історії музею.

Тематичні або профільні екскурсії поділяються на:

Наскрізні на теми, що охоплюють ряд історичних періодів або залів, що найчастіше складають основні стрижневі проблеми експозиції; у них найбільш вдало вирізняються закономірності історичного розвитку;

Вузькотематичні, за окремими історичними періодами чи подіями. Дають характеристику історичного періоду, однієї зі сторін історичного процесу, життєдіяльності конкретної історичної особи, кількості тощо.

Спеціалізовані екскурсії використовують матеріали експозицій для висвітлення тем та проблем інших дисциплін різних профілів: екскурсійної тематики, мистецтвознавчих галузей матеріальної та духовної культури; літературному, історичному тлі історичних літературних творів, їх героїв – такі екскурсії збільшують масштаб діяльності музею; залучають новий контингент відвідувачів. Можливе проведення екскурсій, пов'язаних певною проблематикою та призначених для постійної групи відвідувачів. Цикли екскурсій сприяють поглибленому опрацюванню експозиційних тем, підвищуючи ефективність роботи.

За цільовим призначенням екскурсії бувають: науково-освітні (загальноосвітні) та навчальні. Науково-освітні (загальноосвітні) призначені для освіти, підйому культури, є однією з форм дозвілля, можуть бути і оглядовими, і наскрізними, і вузькотематичними - але завжди має бути забезпечений їх високий рівень.

Навчальні екскурсії обслуговують в основному учнів шкіл та ліцеїв, студентів вузів, коледжів відповідно до їх програм для поглиблення та систематизації пройденого та опрацювання нового навчального матеріалу, що вимагає ґрунтовного знайомства з навчальними програмами та навчальними посібниками; основним видом подібних екскурсій є екскурсія-урок. Він проводиться в експозиційній залі під керівництвом викладача, який використовує музейну методика у поєднанні з прийомами уроку (опитування, повторення матеріалу тощо). У цьому плані і історичні та краєзнавчі музеї мають великі можливості.

До навчальних належать методичні екскурсії для музейних працівників з метою підвищення їхньої кваліфікації, а також для студентів, аспірантів – спеціалістів з музеєзнавства, практичним працівникам екскурсійно-туристичних організацій, корисні вони та педагогам.

Екскурсивод повинен враховувати склад екскурсійних груп, які відрізняються за віком, соціально-професійним та національним складом, освітнім рівнем, місцем проживання, повинен знати особливості психології дорослого, підлітка, дошкільника. Для екскурсантів кращі оглядові та наскрізні екскурсії з історії міста, краю, загальної тематики музею.

Екскурсії рідною мовою відвідувачів забезпечують прямий контакт із відвідувачами, можливість оперативно реагувати на їхні запитання. Якщо екскурсія проводиться з перекладачем, то до останнього є особливі вимоги: стислість, точність описів і формулювань, особлива виразність. Змішаним за складом групам потрібна коротка оглядова екскурсія з пропозицією далі самостійного огляду музею; у деяких музеях не допускається самостійний огляд, а меморіальних музеях така форма роботи - основна.

Під час підготовки екскурсії ділиться на низку етапів:

Визначення теми, ознайомлення з її змістом, освоєння мінімуму літератури на тему музейної екскурсії, орієнтування в історичному змісті теми дозволяє визначити цільову установку екскурсії, спрямованість, завдання, характер (оглядова, комплексна і т.д.), призначення (навчальна екскурсія або методична тощо).

Складання плану екскурсії з кількох ступенів; опрацювання літератури та джерел на тему; ретельне вивчення експозиції, структури екскурсій, виділення тем, підтем, встановлення їх порядку, маршруту (4% об'єктів показу).

Письмовий розгорнутий план екскурсії, уточнення структури: маршруту, складу демонстраційних експонатів, використання текстів, логічних переходів та висновків; конкретизація змісту заключної розмови, способу проведення. План апробується на практиці. Тільки після проведення

низки екскурсій виявляються його сильні та слабкі сторони. На основі розгорнутого плану складається підсумковий документ – методична розробка екскурсії, яка включає: назву залів, підтем, комплексів; зупинення групи в об'єктів показу, час їх розгляду; розкриття історичного змісту, тексти висновків у ході екскурсії.

Методичні вказівки можуть бути у формі вільного викладу змісту екскурсії та методики її проведення з великою глибиною висвітлення теоретичних та методичних проблем. До методичної розробки додається бібліографія, довідковий матеріал, витяги з документів та літератури.

Основний прийом проведення екскурсій - демонстраційний. Цілеспрямований показ експозиції, зали, комплексу, експонату має навчити бачити, виявити на основі зорового сприйняття суттєві риси об'єкта, його змісту.

Екскурсовод поєднує показ з моторними прийомами (особливо різноманітними при поза музейному показі): переходом по маршруту, пов'язаним з подією, що висвітлюється в екскурсії; сприйняття контуру пам'ятника рухом руки; розгляд у безпосередній близькості або на віддалі і т.д.

Слово екскурсовода допомагає побачити об'єкт загалом, звернути увагу до його суттєві деталі, зв'язки між експонатами. Екскурсовод повідомляє відомості, які не можна отримати з безпосереднього глядацького сприйняття, розповідає про історію виставленого музейного предмету, історичну подію, свідком якої вона є, про життя людини, матеріали про яку поміщені в експозиції. Цьому може сприяти читання цитати – вступного текста, уривка з художнього твору, витяг з представленого документа. Через ознайомлення з екскурсійною темою дається коротке і точне формулювання теоретичного становища чи висновку. Кожен екскурсант повинен відчувати, що мова екскурсовода відноситься до нього, особливо при групах неоднорідного складу.

Демонстрація матеріалів має ряд варіантів, що відрізняється за рівнем активізації групи. Екскурсія може мати оповідальний характер, екскурсант залучається до розгляду експозиції словом, розповіддю екскурсовода.

Велику активність викликає прийом розмови у формі питань-відповідей (даілога), який отримав у музейній літературі назву евристичний метод (від грецьк. «ЕВРИКА» - «знайшов», знайшов правильну відповідь).

Система питань, що наводять, активізує членів групи при розкритті змісту теми. Найбільшу активність викликає запропонування завдань, після вступної бесіди, в якій ставляться завдання роботи, учасники екскурсії отримують барвисті індивідуальні плани або дрібногрупові завдання в усній чи письмовій формі, складність яких залежить від підготовленості групи. Можна надати просто вибрати в даному залі найцікавіший експонат та вказати мотиви його вибору; більш складне завдання - дати приклади музейних предметів різних типів, що висвітлюють одну тему; розкрити зміст будь-якого комплексу. Виконані завдання обговорюються колективно, інколи ж дискутуються. Цей прийом привчає до самостійності, сприяє виробленню власних думок і суджень, уміння відстояти свою думку. В екскурсію може бути введений і гральний момент; після ознайомлення з темою пропонується уявити себе у ролі учасника подій, відбитих у музейній експозиції, зобразити їх у обличчях, швидко знайти певні експонати.

Використання різних прийомів залежить від характеру та призначення екскурсії. Оглядовим екскурсіям відповідає оповідальний прийом, який використовується для будь-яких груп дорослих. Евристичний прийом використовується у навчальних екскурсіях, у роботі з підлітками та дітьми, для вже раніше відвідуваних музеїв бажано використання домашніх завдань. Ігровий момент незамінний у роботі з молодшими школярами та дошкільнятами. Насправді прийоми можуть переплітатися.

У музейній практиці зустрічається музейний прийом, що виходить за межі екскурсійного методу – лекційно-ілюстративний, в ньому превалює роль ведучого, експонати залучаються при необхідності як ілюстрації.

Приєм ефективний висвітлення складних теоретичних проблем. Ведучий такої групи називається не екскурсоводом, а лектором. Порівняно зі звичайною лекцією з ілюстраціями за допомогою технічного обладнання у цьому випадку перевагою є безпосередня зустріч із оригіналом. Іноді розкриття теми вимагає введення в екскурсію додаткових наочних матеріалів, для чого існує так званий портфель екскурсоводу. Він найчастіше використовується при проведенні позамузейних екскурсій; можуть бути показані, наприклад, план міста, пам'ятника, фотографії учасників подій, зображення об'єкта, що розглядається, в різні періоди і т.д.

Кожна екскурсія складається із трьох частин:

Вступна бесіда (ВБ);

Основна частина екскурсії;

Заключна розмова.

У навчальній екскурсії особливим етапом вважатимуться послідовне опрацювання змісту. Метою вступної розмови є встановлення контакту екскурсовода з аудиторією. Розмова включає ознайомлення з групою, з'ясування її складу, інтересів та конкретних запитів, що особливо важливо за відсутності попередньої інформації про групу; стислі відомості про музей, визначення завдань, теми екскурсій, порядку її проведення; вказівки на правила поведінки у музеї.

Екскурсія ділиться на елементи, кожен із яких закінчується висновком. Після закінчення дається загальний висновок. Перехід від однієї теми до іншої, від одного експонату до іншого повинен бути обґрунтований логічно або емоційно. При переході до зали тематичного показу слід насамперед вказати загальний вигляд зали, привернути увагу до експонатів підвищеної аттрактивності; коли природний інтерес до нового задоволений, неважко звернути й зосередити увагу окремих НЕК, експонатах, на розкритті поставленої теми. Приєм цей можна застосувати до демонстрації експозиційного комплексу: спочатку загальне уявлення про нього, потім показ окремих експонатів. Чергування прийомів знімає втому, підтримує

рівень уваги. В екскурсії можуть використовуватися і вміщені в музейні експонати засоби: екскурсанти слухають (протягом 1-2 хв) магнітофонні записи учасників подій, наприклад, не пов'язані зі змістом музейної екскурсії, включаються моделі, кіноустановки ТБ і т. д.

Екскурсовод повинен освоїти техніку ведення екскурсії і вибрати найкращий пункт для огляду музейного або позамузейного об'єкта; розставити групу, організувати перехід із зали в зал або ж вулицями міста; правильно користуватися вказівкою і т.п.

У разі застосування фонозапису в екскурсії екскурсовод в процесі прослуховування вказує на згадані експонати, потім відповідає на запитання. Фонозаписи в екскурсії використовуються головним чином у музеях-пам'ятників, меморіальних музеїв, де не дозволяється індивідуальний огляд музейної екскурсії. Екскурсія завершується висновком, в якому з'ясовуються враження групи від побаченого, даються рекомендації для поглиблення отриманої інформації тощо.

Основна маса людей, що приходять в музей - неорганізовані «одиначки» або сімейні групи, багато з них віддають перевагу самостійному огляду музейних експонатів. Їм пропонуються короткі інформативно-інструктивні повідомлення біля входу в музей, у кожному залу, зокрема, що пояснюють систему орієнтації в музеї, а також назви та нумерація експозиційних тем та НЕК. Залами ведуться індивідуальні чи групові консультації. Відвідувачам корисно вручати короткий листівку, в якій рекомендуються маршрути для самостійного огляду музейних експонатів. Велику допомогу «неорганізованим» відвідувачам надають технічні засоби – звукові колонки, які використовуються відвідувачами самостійно та магнітофони з навушниками. Екскурсія може бути доповнена оглядом позамузейного комплексу пам'яток.

Специфічні форми проведення екскурсії включають обговорення екскурсії:

первинне прослуховування – прийом екскурсії – апробація її;

контрольне прослуховування, взаємне прослуховування співробітниками музею екскурсії на ту саму тему;

пізнавальні екскурсії, що проводяться у присутності екскурсоводів та вчителів для обміну досвідом. Прослуховування зазвичай завершується аналізом екскурсії, обміном думок.

Серед інших форм помітне місце у масовій роботі музеїв займають музейні уроки та індивідуальні письмові завдання (ІПЗ), що використовуються як елемент роботи зі школярами, але можуть використовуватися іноді й у роботі з іншими категоріями населення.

Велике значення має методика розробки уроків для школярів.

Урок організується для придбання учнями знань з певної теми або закріплення пройденого матеріалу. Ефективність їх визначається специфічною музейною інтерпретацією явищ та процесів. Урок у музеї активізує і слабких та сильних учнів. Надаються такі індивідуальні письмові завдання: опис, замальовка музейних предметів, характеристика їх призначення, стилю, техніки виготовлення, еволюції форм та техніки; виявлення на основі порівняльного аналізу музейного предмета характеру побуту різних народів та верств населення, взаємозв'язку умов праці та способу життя; інтерпретація, складових та обрядів; аналіз та критична оцінка письмового джерела, включення їх до загального історичного контексту; читання навчально-допоміжних матеріалів: схем, карт, діаграм, статистичних даних та використання їх у характеристиці певних періодів; тенденції розвитку та замальовка та критичний розбір НЕК.

Найбільш ефективні завдання, що дозволяють відтворювати ступені процесу пізнання, вони допомагають у порівнянні, виділенні загального та приватного, суттєвого та другорядного, розпізнанні закономірностей та зв'язків. Результатом може бути повідомлення учнів перед класом, доповіді на конференціях, узагальнюючих уроках, твори. Подібні види робіт успішно можуть використовувати у музеї музейними працівниками та педагогами.

Велику роль музейної роботи мають гуртки і клуби при музеях (особливо перший).

Гурток – це невелика група (зазвичай дітей чи підлітків), об'єднана за інтересами та працює під керівництвом музейного педагога. Гуртки історичного профілю вивчають конкретні історичні події, історію якогось об'єкта, біографію видатної особи, використовуючи музейні предмети та музейну експозицію, роблячи за ними повідомлення на засіданнях гуртка.

Музейні колекції (нумізматичні, археологічні, за галузями матерів культури, етнографічні та ін.) вивчаються гуртками джерелознавчого профілю. Члени гуртків беруть участь в експедиціях музею, знайомляться з методикою та технікою музейної роботи.

У художньо-технічних гуртках ентузіасти, використовуючи музейну колекцію, виготовляють моделі, займаються малюванням, ліпленням, різними областями декоративно-ужиткового мистецтва.

Гурток музеєзнавчого профілю готує юних екскурсоводів музеєм та містом, слідопитів-збирачів, які беруть участь в історико-побутових, військово-історичних та інших експедиціях музею або організують самостійні збори з подальшою передачею матеріалів до музею. Пізнавальні елементи у гуртках поєднуються з художніми замальовками, ілюстраціями музейної теми; готуються виставки з історичної тематики; обговорюються певні прийоми визначення та опису музейних предметів, проектується оформлення шкільного музею тощо. Іноді можуть бути гуртки для дорослих – типу семінарів. Іноді гуртки займаються виготовленням музейних предметів, притаманних народних промислів регіону.

Клуб є самодіяльною громадською організацією, члени якої об'єднані спільними інтересами у галузі науки, культури, професії. Учасники клубу встановлюють найбільш зручну форму організації (розподіл на секції, створення приклубних гуртків тощо). Діяльністю клубу зазвичай керує рада клубу. На загальних зборах приймаються звіти секцій. Клуб привабливий тим, що задовольняє інтереси кожного окремо та дає можливість вільного

спілкування з людьми, які мають ту саму спрямованість інтересів. Поради клубів при музеях орієнтовані професійний експеримент за участю молоді. Виділяються три групи при музейний клубів:

Клуби із широкою програмою загальноосвітнього характеру (наприклад: «Клуб юних істориків-краєзнавців», «Історичний клуб»).

Клуби, присвячені окремим актуальним темам історії та сучасності (військово-патріотичні клуби).

Клуби юних музеєзнавців знайомлять із методикою та участю у практичній роботі музею.

Клуби дорослих - любителів та відвідувачів-ветеранів музеїв: працівників фонозапису, нумізматів, колекціонерів-філателістів за допомогою музею об'єднують та пропонують спілкування за інтересами. Музей надає приміщення, обладнання, професійну консультацію, допомагає з літературою; виділяє постійні перепустки в музеї; буклети та ін. Помітною формою є музейні олімпіади та конкурси (наприклад, юних істориків-музеєзнавців), завдання яких зазвичай ґрунтуються на музейних матеріалах. Учасники олімпіади повинні описати ту чи іншу подію, явище, охарактеризувати інтер'єр та в усній чи письмовій формі подати результати роботи членам журі. Переможець не тільки повинен розкрити тему, а й відповісти на запитання, відстояти думку у дискусії, письмовому чи усному викладі. Олімпіади та конкурси сприяють набуттю знань, вмінню самостійно мислити, долучають учасників до роботи музею.

Велику роль відіграють лекції та тематичні вечори. Це поширені форми, що охоплюють велику аудиторію. На лекціях, які проводяться музеєм, широко використовується демонстрація музейних предметів. Лекції можуть супроводжуватися діапозитивами, фотографіями, проводиться свого роду «заочні екскурсії» музейними залами. Опис та характеристика музейних предметів включається до словесної розповіді. На відміну від екскурсій, зміст яких обмежений рамками музейної екскурсії, виставки лекцій різноманітніші, широкі. Одним із завдань лекційної роботи музею є пропаганда пам'яток

історії та культури, дбайливого та шанобливого до них ставлення, популяризація знань. Іноді лекції проводять за циклами (за абонементом) у певному музейному середовищі (зустрічі з цікавими людьми, «Зустріч з оригіналом», «Вечір одного експонату» та ін.).

Науково-допоміжні кабінети при музеях - це спеціально обладнані приміщення, оснащені дублікатами (дублетами) музейних предметів, письмовими джерелами та навчально-додатковим матеріалом, моделями, макетами, історичними картами та схемами тощо, що використовуються учнями, членами гуртків та клубів; а також можливими темами музейних екскурсій – доповненнями до експозиції. Матеріал можна брати в руки, гортати, проводити консультації.

Іноді проводяться комплексні науково-освітні та виховні масові заходи, із завданнями популяризації, пропаганди, відпочинку. Характерний їхній вигляд: «день відкритих дверей» з рекламою музею та безкоштовним входом. Відіграють роль та пересувні форми роботи - пересувні музеї, виставки, що використовують музейні предмети, пересувні фотовиставки, що базуються на документальних фотографіях та відтворених музейних предметів.

Іноді влаштовуються голографічні виставки. Для пересувних форм зручні спеціально обладнані автобуси (музеобуси) чи вагони. У популяризації музеїв, роботи музеїв відіграють роль наукові та науково-популярні праці музеїв, каталоги, пропаганда через радіо, ТБ, рекламно-довідкові видання. Популяризації сприяють публікації та усні виступи, присвячені різним сторонам діяльності музею. Музейні журнали, збірки, матеріали конференцій, путівники з експозицій та виставок, де розкривається науковий коментар музейної експозиції, її історичний зміст, відомості про зали, історію музейної композиції.

Універсальні путівники доступні найширшим верствам відвідувачів. Засвоєнню та збереженню у пам'яті матеріалів музею допомагають та сприяють методичне та технічне оформлення тексту путівника, чітке

членування, застосування різних шрифтів, відповідність залам та НЕК, ясні схеми маршрутів, барвисті ілюстрації із загальними видами залів НЕК та окремих експонатів.

Путівники-каталоги дають характеристику всіх експонатів у порядку їх розташування або за типами музейних предметів.

Особливо корисні вони для музейних виставок, допомагають і вміщені біля входу плани розташування залів із зазначенням маршрутів, особливо у музеях просто неба та музеях-заповідниках. Використовуються рекламні щити – біля входу до музею. Традиційна форма реклами – афіша музею – барвистий чи графічний плакат поєднує зображення з текстом, представляє образ експозиції музею, виставки загалом. Афіша містить інформацію довідкового матеріалу: час роботи, теми екскурсій, порядок запису на них тощо.

Діяльності афіші сприяє її художнє оформлення, розмір, кольорова гама, композиція, поєднання шрифтів. Зміст афіш оновлюється, але деякі елементи її зазвичай постійні - наприклад, емблема музею, що важливо при розміщенні афіші на загальних рекламних щитах. На згадку про музей видаються буклети - ілюстровані складні брошури, в яких у найкоротшій формі даються відомості про музей, рекламуються найцікавіші зали та експонати. Буклети, присвячені музейній композиції, мають великий попит. За ескізами музею можуть випускати знаки і сувеніри, що реалізують символ або зміст. Тому ж служить зображення музею на листівках, конвертах, марках, календарях та ін.

Пряма реклама – це запрошення на заходи музею. Побудована на науковій основі систематична, різноманітна інформація та реклама, що постійно оновлюється, - важлива частина роботи музею. Часто нею займаються спеціальні відділи пропаганди, в яких ведеться статистичний облік заходів, їх видів, кількості (на рік, квартал, місяць), участь співробітників музею, облік відвідуваності їх. Вся документація зберігається

і після закінчення терміну здається до архіву музею. Копії корисні для подальшої роботи.

ТЕМА 12. ВИМОГИ ДО БУДІВЕЛЬ ІСТОРИЧНИХ МУЗЕЇВ

Вимоги до будівель історичних музеїв визначаються їх спільними функціями та особливостями музеїв різних профілів. Важливим є розподіл співвідношення між функціями та завданнями музеїв та витікаючими з них основними вимогами до будівель, у т.ч. до складу основних комплексів приміщень, їхнього розташування, розподілу площ між ними, до інженерно-технічного обладнання. Будівля музею має дозволяти виконувати музейні функції.

Загальні вимоги до будівлі музею:

Створення умов збереження державних колекцій пам'яток історії та культури (необхідна міцність, вогнестійкість будівлі з урахуванням кліматичної зони та конкретного розташування музею, наявність спеціальних систем захисту для створення мікроклімату приміщень, захисту від розкрадання та вандалізму).

Забезпечення діяльності музею як науково-освітнього закладу. Це потребує наявності площ для експозиційної, виставкової, рекреаційної та обслуговуючої зон, приміщень для лекційної роботи, комфортних умов для відвідувачів.

Забезпечення науково-дослідної роботи музею (доступність, зокрема колекцій для вивчення, наявність бібліотеки та кабінетів для наукових співробітників, а також редакційно-видавничої служби).

Відповідність площ будівлі чисельності та характеру колекцій, що зберігаються та експонуються, та раціональне розміщення всього комплексу музейних служб.

При розробці проектів нових музейних будівель, пристосуванні та реконструкції старих, дотримання загальних вимог забезпечує виконання всіх функцій та розвиток музею. Але треба враховувати конкретні містобудівні можливості, техніко-економічні, архітектурні та інші фактори,

що іноді ускладнює вирішення багатьох сторін музейної роботи, змушує шукати компромісні рішення.

Для розширення площі музею існує 4 варіанти:

Реконструкція існуючої будівлі з частковим збільшенням площі за рахунок будівництва антресольних поверхів, забудови внутрішніх дворів, будівництва додаткових підземних приміщень, пристроїв, горіщ.

Приєднання та пристосування будинків, що примикають до музею.

Організація філій, що дозволяють розмістити в них частину експозиції або створювати додаткові експозиції, виставкові комплекси, сховища, розміщувати допоміжні служби (реставраційні майстерні та лабораторії, технічні майстерні тощо).

Оптимальний варіант розширення музею - будівництво нової будівлі, у проекті якої має бути передбачено у перспективі можливість додаткового будівництва та наявності для нього відповідної території.

Ці питання постали й у минулому під час музейного будівництва.

У 20-ті роки. XVIII ст. наприклад, у Німеччині будувалося спеціальне будинки в Цвінгері (наприклад, проект М.Л. Пепельмана), а в 1755-1763 р.р. в Сан-Сусі побудовано картинну галерею - першу спеціальну будівлю живопису та скульптури. Часто пристосовували під музей історичні будинки, монастирі (Циттау, Стендаль, Альтфельд), старі будинки (Вісмар, Плауцен), фортеці (Фрайберг, Брельциг), будувалися будинки в Берліні, наприклад, для Старого та Нового Музеїв у Дрездені, Національній галереї.

Ідея музею як синтезу храму мистецтва та науки визначає архітектурний вигляд будівель останньої третини XIX століття. Часто їх будували у стилі архітектури античних храмів. Цікавими зразками музейної архітектури були будівлі в Керчі – музею давнини (Дж. Торрічеллі), 1852 р. – Нового Ермітажу (проект Л. Кленца) – першого публічного (доступного) типу історико-художнього музею. Після музейного буму 70-х років XIX ст. з'явилося багато музеїв в Україні. Наприкінці XIX – початку XX ст. були

створені музеї Полтавської битви (Україна), знаменитий Музей битви народів у Лейпцигу (Німеччина) із монументом (1913 р.).

До нових типів музейних будівель відносяться будівлі Боде-музею (Берлін), Грассі-музею у Німеччині. Пізніше широко поширилися музеї-палаці, будівлі музеїв почали будуватися з іншою світловою подачею, оформленням і стали часто розташовуватися в центрах міст, біля історичних місць, враховувалося поєднання нової будівлі музею з навколишньою забудовою. Такими є будівлі музеїв в Києві.

При будівництві у межах міста музей має поєднуватися з ландшафтом місцевості, бути легко доступним, у транспортно-туристському відношенні.

У сучасних музеях велика увага приділяється навколишньої території, яка має чітко раціональний поділ на зони експозиції, відпочинку, господарську; мати ізольовані маршрути для відвідувачів, співробітників музею та автотранспорту та враховувати особливості планування сусіднього району (можливість під'їзду вантажного транспорту з бічних вулиць, влаштування автостоянок для екскурсійних автобусів).

При правильному використанні навколишня територія може бути засобом підготовки відвідувачів до сприйняття музею. Це досягається організацією вступної частини з рекламою, планами розділів та експозицій музею та ін. Якщо територія досить велика, то з'являється можливість організації музейної експозиції великорозмірних музейних предметів або тимчасових вистав просто неба, а також зони відпочинку для відвідувачів.

Озеленення території захищає від вібрації транспорту, шумового фону району, запиленості, пожежонебезпеки, дозволяє ізолювати спеціальні та господарські споруди. Наявність навколишнього середовища – важлива умова для можливості розширення музею шляхом додаткового будівництва.

Більшість історичних музеїв розташовані в будинках, які раніше служили іншим цілям (монастирі, палаці, храми, собори, громадські будівлі, особняки, замські садиби, житлові будинки тощо).

Проблеми пристосування будівлі виникають у разі створення нового музею чи необхідності переміщення старого. Важливо встановити, чи має будинок історичну цінність чи лише матеріальну цінність. Оцінюючи придатність будівлі під музей треба оцінити, чи відповідає вона основним вимогам, розробити план пристосування. Складніше, якщо будівля сама – пам'ятка архітектури. Але все ж таки за можливості вибору бажано вибирати будівлі-пам'ятники історичного та меморіального значення, історико-художньої чи меморіальної цінності, враховуючи і його відновлення та пристосування під музей. Якщо є підсобні приміщення, бажано зберегти їхнє функціональне значення.

Значимість музею як пам'ятки архітектури залежить від збереження інтер'єру. Чим більша схоронність елементів інтер'єру, тим вища архітектурно-художня цінність його, тим більше обмежена сфера використання будівлі. Розміщення музеїв у пам'ятниках архітектури з повним збереженням інтер'єрів можливе, якщо:

інтер'єр хронологічно пов'язаний та дає уявлення про експозицію музейних предметів певної історичної епохи;

інтер'єр пов'язаний із конкретною історичною подією;

інтер'єр представляє самостійну історичну та художню цінність, а розміщена в ньому музейна експозиція присвячена історії створення, побутування та реставрації пам'ятника. Те саме стосується пам'яток, які в минулому мали культове значення.

Частина музеїв пов'язана органічно з будинками, де вони функціонують - палаци-музеї, музеї-меморіали, музеї-садиби, меморіальні музеї. Музеї такого типу не можуть переміщатися до інших будівель зі зростанням розміру; з розвитком експозиції та виставкової діяльності, відвідуваності, ускладненням технічного забезпечення умов зберігання та безпеки виникає необхідність у реконструкції будівель.

Єдиним раціональним рішенням тут може бути освоєння сусідніх будівель або будівництво поблизу нової будівлі та розміщення там усіх

комплексів музейної служби, за винятком експозиційної зони. Але значна кількість музеїв розміщено в приміщеннях музейного комплексу і не мають безпосереднього зв'язку з профілем музею, або мають лише матеріальну цінність.

У першому випадку можливість реконструкції будівлі обмежена і ступінь її залежить від історичної та архітектурної цінності, безпеки, справжності інтер'єрів. Тут можна проводити лише часткове перепланування та обмежене (технічне) переобладнання, включаючи систему освітлення та охорони. Найбільш раціональним є збереження в старій будівлі частини експозиції музею, що історично та хронологічно відповідають самому пам'ятнику, з виведенням решти МК в іншу пристосовану або новозбудовану будівлю.

У другому випадку реконструкція будівлі може бути проведена в максимальному обсязі - при необхідності проводиться заміна перекриттів, підвищення поверховості (якщо є можливість), влаштування підвального поверху, прибудова нових приміщень та ін. Це дозволяє реконструювати будинок з урахуванням основних функцій, просторово-планувальних та інженерно -Технічне рішення.

Велике значення у діяльності музею має формування функціональних комплексів, організованого об'єднання музейних служб, що забезпечують максимально ефективно виконання однієї з основних або кількох додаткових функцій.

В історичних музеях у самостійні функціональні комплекси виділяються:

- експозиційно-виставковий
- фондовий
- науково-дослідний
- адміністративно-господарський
- інженерно-технічний.

У великих музеях можливе виділення самостійного виставкового комплексу, комплексу консервації з реставраційними майстернями та лабораторіями. Адміністративно-господарський комплекс може ділитися на адміністративний та господарський. У невеликих музеях, навпаки, кількість комплексів зменшується (але завжди мінімум три: експозиційно-виставковий, фондний (науково-дослідний) та адміністративно-господарський з інженерно-технічним).

У складі комплексу виділяються зони - групи приміщень, об'єднаних функціональним призначенням та розташуванням у будівлі музею. Їхні функції взаємопов'язані, відповідають завданням роботи музею: розміщенню фондів та експозицій, проведенню екскурсій тощо. ЕВК (експозиційно-виставковий комплекс) – просторова основа будівлі. Він складається з виставкової зони (групи великих приміщень, що дозволяють їх трансформувати для специфіки різних виставок, пересувні перегородки, щити, стеля, що іноді секційно опускається і т.п.); зони тимчасових виставок (перший поверх, вестибюль), експозиційної зони (групи приміщень з різним рішенням: анфіладним, кільцевим, радіальним та ін.) - але все це має забезпечувати зручний і раціональний зв'язок залів із загальним максимально простим маршрутом руху, при цьому анфі помірних розмірів зручна для розділів давнини.

На першому поверсі зазвичай – невелика частина експозиції (при багатоповерховій будівлі); основна частина на другому поверсі, при цьому дуже багатоповерхове розташування музейної експозиції незручне. Зона обслуговування включає приміщення, що забезпечують зручності відвідувачів (вестибюлі, гардероби, кіоски, буфет, медпункт, курильні та туалетні кімнати).

На першому поверсі біля входу, у підвалі та цокольному поверсі розташовуються гардероби, буфети, кафе, курильні та туалетні кімнати; у дуже великих музеях буфети та кіоски можуть бути і на інших поверхах. У малих музеях може не бути буфетів, кафе та медпункту. Зона організації та

проведення масової роботи має приміщення співробітників відділу ексурсіоно-масової роботи, кінолекційний зал, інформаційне бюро, аудиторії для гуртків та клубів. На першому поверсі розміщуються інформбюро, приміщення організації екскурсантів, дитяча кімната, інші службові – на цокольному поверсі.

Залежно від розмірів музею змінюється зона, але обов'язково наявність приміщення ексурсійно-масового відділу та лекторію (можна поєднати з інформаційним бюро та конференц-залом).

Зона підготовки та обслуговування відвідувачів – це приміщення художньо-оформлювальної підготовки музейної експозиції, монтажні майстерні для попередньої розкладки та монтажу музейних предметів, приміщення експозиції та виставкового обладнання. У найбільших музеях тут же кабінети співробітників, приміщення для зберігання обладнання та робіт художників-оформлювачів. Розміщується все це поблизу виставкових залів або під ними за наявності ліфтів чи сходів на одному рівні (ВЗ, цокольні майстерні, сховища тимчасових виставок, підвали, обладнання (склади)).

Рекреаційна зона включає приміщення-паузи для перекладів від одного розділу МЕ до іншого, невеликі фойє, зимові сади, призначені для відпочинку відвідувачів. Приміщення цієї зони розміщуються у доступному для відвідувачів місці.

Фондовий комплекс включає зону зберігання, зону централізованого обліку фондів: зону консервації, зону профілактики та пакування. ЗХ складається із сховища, кабінету зберігачів, приміщення для прийому та обслуговування відвідувачів, спеціальні приміщення для науково-довідкової документації.

У невеликих музеях останні поєднуються. У сховищах відокремлюються приміщення для зберігання предметів із різних матеріалів. У невеликих музеях для споріднених матеріалів (дерево-папір-тканини, скло-кераміка-камінь, метал-зброя-нумізматика) виділяється щонайменше два сховища (для органічних та неорганічних матеріалів).

На цокольному поверсі влаштовується сховище **КПП** та важких музейних предметів (меблі, екіпажі, скульптура тощо). Зона **ЦУФ** складається з приміщень обліку: сховищ основної облікової документації музею – для поточної роботи та обслуговування відвідувачів. Зв'язки між зонами сховищ та адміністративною зоною, зоною консервації, реставраційними майстернями та основні види пам'яток визначають її структуру, включаючи лабораторії, які можуть бути хімічними, фізичними, біозахистами та рентгенкабінетами.

Робочі майстерні територіально ізольовані, але неподалік профільних сховищ. Для них потрібне гарне природне освітлення. Лабораторії можуть бути і на цокольному поверсі, і окремому крилі, флігелі, з'єднаному переходом з основним будинком. Зона профілактики та пакування передбачає наявність приміщень для пакування та розпакування музейних предметів, ізолятора, дезокамери, сховища тари та пакувальних матеріалів. Бажано розташування цієї зони поблизу під'їзних шляхів (пандусів, критих навісів), пов'язаних системою сходів та вантажними ліфтами із **ВЗ** та фондосховищами. Теж зазвичай ставитися до цокольного та підвального поверхів. Ця зона може містити і відокремлені ділянки, прилеглі до музею території, внутрішні дворики щодо літніх робіт з профілактики музейного фонду. У великому музеї доцільно розміщення поблизу лабораторії біозахисту та приміщень для професійних та реставраційних робіт.

До науково-дослідного комплексу входять інформаційно-дослідницька (ІД) та науково-технічна зони (НТЗ). В ІД входить бібліотека з читальним залом, кабінет наукових співробітників, приміщення наукового архіву музею, конференц-зал. Приміщення ІД не повинні розміщуватись у підвальному поверсі. НТЗ є приміщення редакційно-видавничої та копіювально-розмножувальної служб, фотолабораторії; у великих музеях розміщуються ці служби на цокольному поверсі, а у невеликих музеях цей комплекс зводиться до приміщень н/с, бібліотеки та фотолабораторії.

До адміністративно-господарського комплексу входять дві зони: адміністративна (кабінети директора, заступника директора, приймальня, секретаріат, канцелярія, відділ кадрів, бухгалтерія та приміщення громадських організацій) та господарська (відділи постачання, музейних служителів, прибиральниць, робітників по будівлі та іншого обслуговуючого персоналу, а також складів та гаражів). Всі приміщення цього комплексу доцільно розташовувати на першому та цокольному поверхах; це не ставитися до складів і гаражів, які розмежуються в підвальному приміщенні або в окремо стоять спеціально обладнаних спорудах.

Інженерно-технічний комплекс (ІТК) складається з наступних зон:

- зони технічного забезпечення (приміщення для кондиціонерів, теплоцентр, бойлерна, трансформаторна, насосна та холодильна станції, станції пожежогасіння)

- зони оперативного контролю та зв'язку (приміщення пультів охоронної та пожежної сигналізації, пультів управління та контролю технічних засобів, телефонна підстанція, радіо та телецентри, приміщення чергових співробітників охорони та пожежних, кабінети ІТП, побутові приміщення для чергової зміни)

- зони виробничих майстерень (столярна, слюсарна, палітурна майстерні, комори для зберігання інструментів та матеріалів).

Приміщення інженерно-технічного комплексу розташовуються на першому і цокольному або підвальному поверхах будівлі, а в невеликому музеї багато хто з названих служб може бути відсутнім. Приміщення для персоналу мають відповідати санітарним нормам. При функціонуванні та проектуванні приміщень та будівель музею слід пам'ятати, що лише зони ЕВК (крім зони підготовки та обслуговування експозицій та виставок) може бути доступні для відвідувачів, а решта музею ізольована і має окремий вхід. При розподілі площ основних комплексів прийнято приблизно такі співвідношення площ як оптимальні:

Якщо площі фондосховищ недостатні, вони можуть бути розширені з допомогою площ інших комплексів, і навіть експозиційної зони. Площа фондосховищ визначається складом та кількістю музейних кімнат за типами Інженерно-технічний комплекс, що потребують роздільного зберігання; темпами комплектування, планом розвитку зон, ступенем доступності фондів тощо.

Величина музейного сховища позначається на величині **ЕВЗ, ЕВК** для музеїв із великою МК. Площа експозиційно-виставкових залів ділиться на площі експозиції залів: ЕВК – 45% площі (25-30% – площа основної експозиції), фонди НД – 30% і вище, АГ та ІТК – 20-25% (які найбільш бажані для великих музеїв). Інженерно-технічні системи музеїв призначені для забезпечення оптимальних режимів зберігання та безпеки колекцій, комфортних умов для відвідувачів та персоналу.

ТЕМА 13. ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ, РОЗВИТКУ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЙНОЇ МЕРЕЖІ

У світі нині існує безліч музеїв. Серед них є значна кількість галузевих, наприклад, художніх музеїв, серед яких чимало музеїв світового значення. Це Софія Київська, Лувр, частково Британський музей, Ермітаж, Дрезденська галерея, це знамениті музейні комплекси, музеї-заповідники, в т.ч. етнографічні та природні (Йеллоустонський та Кенійський національні парки, Кижі, Валаам, Києво-Печерський ансамбль.

Великим центром розвитку музейної справи є сучасна незалежна Україна.

Багато історичних пам'яток України не лише охороняються державою, а й знаходяться під охороною ЮНЕСКО як пам'ятники світового знання. Сучасні музеї мають свою міжнародну організацію – Міжнародну Раду Музеїв, що видає журнал «Museum».

Музеї з'явилися починаючи з найдавніших цивілізацій (у Меспотамії, Кносському палаці (Крит), палацах і храмах Китаю, Ніневії та ін.).

Серед ранніх пам'яток, які мали музейне значення, необхідно відзначити Ктесифон, Константинополь, Багдад, Кордова та ін., що мають цілі комплекси пам'яток матеріального значення.

Перші музеї виникли як зібрання й у Стародавній Греції, Римі. В епоху Відродження з розвитком науки почалося свідоме збирання історичних та мистецьких цінностей, які найчастіше стали ядром майбутніх знаменитих музеїв. Збори пам'ятки матеріального значення купцем і банкіром Дж. Менетті в XV ст, античних написів (основи епіграфіки), предметів старовини (кабінет рідкісностей Франциска I у Фонтенбло), кунсткамери в Тіроле, Мюнхені, колекції при університетах продовжили цей процес.

Великі географічні відкриття, розвиток міжнародних зв'язків породжують посилений інтерес до збирання, а часом захоплення іноземних рукописів, старожитностей, книг. У 1683 р. виникає Оксфордський музей, а 1753 р. з урахуванням великих національних зборів приватних осіб - і національний музей - Британський. У 1844 р. у Парижі колекція Дж. Соммерара лягла основою історичного музею Клюні, а 1837 р. Версальський палац перетворюється на Національний Історичний Музей Франції. Найчастіше музеї Західної Європи XIX - початку XX ст. склалися з археологічних зібрань та художніх творів. Чималу частину колекцій (у т. ч. Британського музею) було зібрано в умовах колоніальних захоплень, пограбування історичних пам'яток поневолених країн.

В Італії в Лютеранському музеї в Римі, Палаці дожів у Венеції та ін. є багато пам'яток античності та Ренесансу. У 1875 р. у Римі утворено Національний Музей історії первісного суспільства та етнографії, а в 1916 р. Центральний Музей Рісорджіменто. В Іспанії та Португалії історичні пам'ятки знаходяться у художніх музеях або в музеях-палацах (наприклад, Музеї Прадо у Мадриді, Ескоріал та ін.).

У Берліні 1825 р., як зазначалося, було створено старий, а 1855 р. - новий Музеї, в Нюрнберзі 1852 р. - Німецький Національний Музей; у Данії у Копенгагені у 1917 р. - Національний Музей. Історичні музеї з'явилися

торік у Любліні (1817), Загребі (1880), Белграді (1901) та інших. У країнах Сходу також організуються ряд національних музеїв (музейні ансамблі палаців): в 20 в. основний Національний Музей у Каїрі (Музей Єгипетських Стародавностей), в Індії – Урядовий Музей у Мадрасі (1851), Центральний Музей у Нагпурі (1863), Індійський Музей а Калькутті (1866), Археологічний музей у Матхурі (1874) та ін.

Стамбулі у 1877 р. було організовано Військовий Музей. Перший музей у США був організований Пенсільванським Історичним Товариством у Філадельфії (1834), Національний Музей у Вашингтоні був організований у 1875 р. У країнах Латинської Америки один із найстаріших музеїв – Національний Музей, Богота (Колумбія) заснований у 1824 р.

Зростання **НОД** у країнах Сходу прискорило процес створення тут музеїв. У 1914 р. у Пекіні у колишньому імператорському палаці створено Історико-художній Музей - Гугун, а 1919 р. Національний Музей у Дамаску (Сирія), 1923 р. - Іракський Національний Музей у Багдаді. Після кемалістської революції в Туреччині було створено низку історичних музеїв (1923 р. - Музей тюркської та мусульманської культури в Стамбулі, Етнографічний музей в Анкарі, в 1924 р. - Музей Палацу Топ Кала та ін.).

У 1938 році був створений Музей старовин Ірану в Тегерані. Серед великих музеїв історичного профілю музей виділимо такі: заповідник у Мальборку (Польща), присвячений боротьбі проти агресії німецьких лицарів-хрестоносців; Музей Історії Варшави (збудованого внаслідок відновлення зруйнованого у роки Другої світової війни Старого ринку). У Польщі ж відомі музеї-палаці в Неборові (XVII ст), Відянуза та ін.

Одне з перших міст-музеїв в історії міст було відкрито в Торуні (Польща). У Таборі (Чехословаччина) знаходяться музеї історії гусизму ім. Яна Жижки; у м. Мартіні (старому центрі **НОД**) у Словаччині також Національний Музей Словаччини. Такого ж типу музеї є у Загребі та Люблянні. У Шанхаї знаходиться великий музей пам'яті Сунь Ятсена, а також

у Гуанчжоу та Пекіні. Центральний Музей Історії Китаю відкрито у 1959-1960 роках. у Пекіні.

Поза територією країн-учасниць СНД серед перших музеїв слід назвати сховище-скарбницю царів, зброї, предметів, побуту, коштовностей - Збройову Палату, що виникла ще у XVI столітті.

Історичні пам'ятки зберігалися у музеї Миколаєва, Одеси, Анапи, Феодосії (музейних старожитностей) та інших., були переважно археологічними чи військовими. Історичні музеї виникли у Києві. Фонди часто були укомплектовані предметами археології (південь), старовини, історії побуту. Велику цінність становили пам'ятники писемності, що збиралися у музейних колекціях.

Розвиток історії, науки у другій половині XIX ст., розвиток спеціальних допоміжних історичних дисциплін призвели до розширення джерельної бази музеїв, позначилося на розширенні музейної мережі.

У цей час триває процес розбудови музейних експозицій, більшої спеціалізації музеїв. Велике значення для організації роботи музеїв мала так звана історико-побутова школа в історичній науці (І.Є. Забеліна, Н.І. Костомарова та ін.), дослідження з економічної історії, етнографії, археології та ін, що супроводжувалися виявленням багатьох писемних та речові пам'ятки. Багато музеїв постраждали під час війни із фашизмом. Але багато великих музеїв постраждали і в післявоєнні роки.

Серед історичних музеїв велике місце завжди займали військово-історичні музеї, що здійснювали зберігання та експонування зброї, предметів військової техніки та спорядження, військових прапорів, реліквій, документів, пов'язаних із військовою історією.

Є ряд типів військово-історичних музеїв:

Загальноісторичні

галузеві: артилерійські, військово-морські та ін.

меморіальні: музеї-пам'ятники, замки-фортеці, військові, музеї-панорами.

Крім того, у багатьох історико-культурних, а часом і в художніх музеях з'являються музейні композиції військового характеру.

Особливими видами військово-історичних музеїв є - панорами та діорами. Серед них музей-панорама "Оборона Севастополя" (Севастополь), музей-діорама "Штурм Сапун-Гори" (Севастополь) та ін. Існує багато музеїв військових округів військових частин.

Слід мати на увазі, що ряд музеїв, садиб та палаців було створено наказом «Про порядок ведення справ у відомстві колишнього Міністерства двору», відповідно до якого у палацах Петергофа, Гатчини та ін. з урахуванням декрету «Про реєстрацію, прийом на облік та охороні пам'яток мистецтва та старовини, що у володінні приватних осіб, товариств та установ» від 5 жовтня 1919 р. було взято на облік садиби, що мали історичне значення.

Пізніше вийшли укази «Про охорону пам'яток природи, садів, парків» від 16 вересня 1921 р. та «Про облік та охорону пам'яток мистецтва старовини та природи» від 7 січня 1924 р. У найбільш чудових палацах і садибах були створені історико-художні, архітектурні музеї-заповідники. Частина з них, яка постраждала в роки війни з фашизмом, була пізніше відновлена.

Серед великих військово-історичних музеїв – Музей Війська Польського у Варшаві, Угорський Національний Музей та Військово-історичний Музей у Будапешті, Державний Музей у Пекіні.

У США великі військово-історичні колекції знаходяться в Національному Музеї (Вашингтон), широко відомий Музей морської піхоти США (Квентін, Віргінія), який є місцем зберігання реліквій, документів історії армії; Артилерійський музей Вінчестера (Нью-Хейвен, Коннектикут), Музей моряків (Нью-Порт, штат Віргінія); Військовий музей училища Вест-Пойнт (штат Нью-Йорк); музей Метрополітен (Нью-Йорк) має розділ історії зброї та лицарських обладунків.

У Великій Британії відомий так званий Імперський Військовий Музей (Лондон), заснований 1917 р., Лондонський Арсенал (Тауер, Лондон), Музей військового училища в Сандхерсті, Морський Музей у Грінвічі (1934).

У Франції найбільший військово-історичний Музей Армії (Париж) заснований у 1905 на базі артилерійського музею Будинку Інвалідів (заснований у 1670 р.); Музей війни (Париж, заснований в 1918), містить матеріали з історії першої та другої світових воєн; Військово-Морський Музей (Париж, заснований у 1837).

В Італії найбільші ВІМ - Музей-замок Сент-Анджело (Рим, осн. 1825 р.); «Армерія Реалі» (Турін, осн. 1837 р.), італійська Збройова палата, Морський музей (Генуя), Морський історичний музей (Венеція).

В Іспанії серед великих ВІМ – Військовий Музей у Мадриді (осн у 1804 р.); Морський Музей (Мадрид, осн. 1843 р.); «Реаль Армерія» (Мадрид) – іспанська збройова палата. У Австрії - Військово-історичний музей у Відні (засн. 1891р.). У Швеції - Королівський музей армії (Стокгольм, осн. 1879 р.), Морський музей у Стокгольмі (1938 р.); Морський музей у Гетеборзі (1918).

У Данії – Королівський музей «Арсенал» (1838), Королівський музей, Морський музей (Копенгаген). У Японії - Музей Армії Іцукусіма (префектура Хіросіми), де містяться зразки самурайської зброї, атомного бомбардування Хіросіми тощо.

Спеціалізовані автономні музеї виникли на початку ХІХ ст. (Миколаїв, Керч, Феодосія). У розвиток колекцій велике значення мали роботи І.А. Стемповського про важливість збирання археологічних колекцій, Н.М. Бларамберга та інших. Серед музеїв так званого далекого зарубіжжя перший музей виник Олександрії (Єгипет) ще 3 в е., як зібрання пам'яток мистецтва і старовини. Серед перших великих світу були особисті музеї кераміки римських аристократів (включно з фабією Піктора).

Найменування «музей» присвоїв своїм зборам стародавніх рукописів та старовинних предметів у ХV ст. Лоренцо Медічі Чудовий у Флоренції

(Італія), звідки воно і поширилося у всьому світі. АМ як такі виникли в ХІХ ст, а зараз є у всіх великих центрах світу.

Серед найбільших АМ – музеї Італії (Галерея Уффіці у Флоренції, кінець ХVІ ст), Національний музей (1865), Національний Археологічний музей (1870); Ватиканський музей (Рим, 18-19 ст.); Латеранський музей скульптури (1844), Терми Діоклетіана (так званий Музей Терм), Римський національний музей (1839); Палац Деї Консератори, Капітолійський Музей, Історичний Етнографічний Музей (1875), Музей вілла Джулія (1889). Матеріали розкопок Помпеї та Геракла зберігаються у спеціальному музеї, заснованому у 1738-48 роках. у Неаполі. У Греції найбільший музей – Національний Археологічний Музей в Афінах (1874), музей Акрополя (1878), музеї у Дельфах, Коринфі та ін.

Найбагатшими зборами археологічних музейних колекцій з Італії, Греції, Єгипту, Близького Сходу є Луврський Музей (1793) і Національний Музей Стародавностей (Париж, 1863).

Великі археологічні збори містить Кабінет Медалей при Національній бібліотеці і музей Гімі (1885), музей у Сен-Жермені (1801), Ліллі (1901) та ін. Альберта (Лондон, 1852), Музей Ашмола (Оксфорд, 1683). У Німеччині - це Берлінський Державний Музей (1838), музеї Мюнхена, Дрездена, Веймара, Нюрнберга, Майнца та ін. Музей у Копенгагені (Данія, 1807) та Мадридський Музей Археології (Іспанія 1867), Національний археологічний музей у Софії (1878) та Пловдиві (1882, Болгарія), Будапештський історичний музей та музей Ажанинка (Угорщина), Національний музей музей археології у Варшаві (1928), Познані (1857), Лодзі (1956).

В Америці найбільша археологічна колекція - колекція музею Метрополітен (Нью-Йорк, 1870), великі колекції є в Канадському Національному Музеї в Оттаві (1842), музей Онтаріо (1912), а в Мексиці - в Національному музеї антропології в Мехіко (18) , Музеї археології та історії Юкатана (Мерида, 1920), Археологічний музей Тептаукана (1932). У Туреччині найбагатші археологічні збори міститься у Музеї археології в

Стамбулі (1869) та Музеї археології в Анкарі (1923), в Єгипті - Єгипетському Музеї в Каїрі (1906), у Греко-Римському музеї в Олександрії (1892); в Ірані у Музеї археології Тегерана (1936); в Іраку – у музеї Багдада (1923), Вавилона (1940), Самарри (1956). Великі історичні цінності зберігаються в музеях Китаю, у музеї Гугун у Пекіні, Національному Музеї Нанкіні, Харбінському музеї, музеї археології та написів у Сіані, у павільйоні біля стоянки Сінантропа у Чжоукоудяні (біля Пекіна, 1953), музеї неолітичного поселення Наньян у Сіані.

В Індії це археологічний музей Мадурі (1874), музей Барода (1894), Національний історичний музей Індії у Делі (1940), музей Вікторії та Альберта у Бомбеї (Мінамаї, 1855) та ін.

Великі етнографічні музеї виникли у Тбілісі (Кавказький), у Ростові, Архангельську, Смоленську та Якутську. У далекому зарубіжжі великі етнографічні музеї перебувають у Польщі, найстаріші етнографічні колекції Музеях Ашмола (Оксфорд, 1683), Британському музеї (1753). Зі спеціалізованих етнографічних музеїв необхідно сказати про Берлінський музей народознавства, Паризький і Ротрдамський, Амстердамський музеї (1883) і Стокгольмський етно-парку Сансен (1891), Гамбурзький музей народознавства, Данський національний музей.

Також перерахуємо Музей народознавства у Мюнхені, університетські музеї археології та етнографії Кембриджа, Гарварда, Пенсільванії, Оксфорда, музей Ріверса. Широко відомий антрополого-етнографо-археологічний музей – Музей Людини (Париж, 1930), створений на базі музею Трокадеро (1878). Багато музеїв Заходу мають колекції, пов'язані з колоніальною експансією, наприклад, Голландський колоніальний музей у Гарлемі (1865), Лейденський Музей (Нідерланди, 1887), Музей Центральної Африки у Бельгії (Брюссель, 1896), етнографічний відділ Британського музею.

Виникли етнографічні музеї в Індії, Індонезії, Бірмі, Камбоджі, Туреччині, Ірані, Іраку, Сирії, Алжирі, Тунісі, Судані, Гані, Нігерії, а в Америці в Аргентині, Мексиці, Бразилії, Болівії, Чилі, Парагваї, Перу та ін.

Широкого поширення набули краєзнавчі музеї. Перші краєзнавчі музеї на сучасній території незалежних країн з'явилися наприкінці XIX ст.

Краєзнавчі музеї відіграють велику роль у збиранні наукових колекцій з природи, історії, культури. Перші музейні зібрання у сенсі слова з'явилися торік у Стародавню Грецію, де твори мистецтва поступово зосереджувалися у храмах, священних гаях, палацах, будинках зборів; Певною мірою такі музеї відбивали різні сторони життя різних міст, регіонів, і були певною мірою краєзнавчими.

Початок систематичного колекціонування та створення музеїв як спеціальних музейних установ відноситься, звичайно до епохи Відродження (Ренесанс), при цьому музеї були багатогалузевими, відображали різні сторони природної історії та історії суспільства.

Географічні відкриття, становлення сучасної науки і викликали до життя в XV-XVIII ст.. кунсткамерно-музейні збори, що включають пам'ятки природи, історичні та етнографічні колекції, раритети. Багато музейних цінностей перебувало у приватних зборах, малодоступних для вчених та спеціалістів. Не кажучи вже про широку публіку. Відомча роз'єднаність музеїв вела до рознобою в науково-методичних питаннях. Спроба виробити загальні принципи музейної справи на загальноросійському музейному з'їзді мала успіху (був проведено підготовчий з'їзд 1913 року). Після націоналізації найбільших музеїв і музейних зборів 1917-1918 рр., було встановлено певний порядок охорони музеїв.

Важко переоцінити те величезне значення, що має історія світової культури та цивілізації розвиток музеїв. Велике значення і для суверенної та незалежної Республіки Узбекистан, для її, з одного боку, інтеграції у світове співтовариство, а з іншого, для глибокого залучення народу до перлин, скарбів однієї з найдавніших у світі цивілізацій - цивілізації народів Центральної Азії, її духовної та матеріальної культури для громадянського виховання на основі любові до свого народу, його багатовікової історії, багаторічної боротьби за національну незалежність та державність

узбецького народу, патріотичних, трудових та культурних традицій. Великі інформативні можливості музеїв, як і потенціал їхнього емоційного впливу, і серед них велике місце займають, звісно, насамперед музеї історичного профілю, історичні відділи краєзнавчих музеїв. Невипадково та велика увага, яка приділяється розвитку музейної справи в Україні.

У багатьох музеях сьогодні проведено оновлення експозиції завдяки коштам, виділеним керівництвом республіки, а також спонсорській допомозі, проведено ремонт будівель цілого ряду музеїв, їх часткову реконструкцію. Розгортається велика робота з розвитку музейної справи в Україні відповідно до тих великих завдань у великій справі духовності та просвітництва, в якому важливе місце займає діяльність музеїв. І в цих умовах велике значення, як нам видається, має чітке визначення того кола проблем, які стоять сьогодні перед музеями республіки, вирішення яких дозволить зробити новий крок уперед у справі розвитку та вдосконалення роботи музеїв України. Багато чого вже зроблено, але ще більше потрібно зробити.

Завдання, яке стоїть перед музейними працівниками - вдосконалення роботи музеїв, організація їхньої діяльності на основі вимог сьогодення, поєднання національної специфіки, традицій та звичаїв України, досвіду, накопиченого музеєзнавцями нашої країни зі світовим досвідом у справі організації роботи музеїв.

Виконання цього завдання тісно пов'язане насамперед із питаннями підготовки кадрів музейних працівників. Це питання №1 у справі організації роботи музеїв, оскільки без висококваліфікованих музейних працівників, професіоналів-музеєзнавців немає і не може бути організації роботи музеїв на сучасному рівні.

Наступним важливим елементом вирішення завдань, що стоять сьогодні перед музеями України, є організація на сучасному рівні збиральної роботи музеїв. Це організація так званих польових досліджень у формі пошуку цікавих матеріалів та цілеспрямованого виявлення цінних матеріалів, що знаходяться у населення, організація маршрутних експедиційних

обстежень місцевості чи конкретних об'єктів, репортажних зборів матеріалу на місцях історичних подій наших днів, яких чимало в рівних часом роках днях сьогоднішньої України, організації постійно діючих експедицій музеїв у місцях, найперспективніших для збирання предметів музейного значення.

Для виконання таких функцій музеїв, як наукове документування явищ, процесів, закономірностей розвитку природи та суспільства, охорони культурно-історичних цінностей на користь національної та світової культури, ведення наукових досліджень, активної просвітницької роботи велике значення має не лише пошук унікальних та типових предметів для музеїв (для комплектування музейних фондів і в перспективі використання в експозиції), але організація дослідницької роботи в музеях, причому в різних напрямках - від досліджень у загальнопрофесійних аспектах, як у галузі відповідних, так і в галузі власне музеєзнавчих досліджень: комплектування, організації зберігання та охорони музейних фондів, у галузі наукової методики організації експозицій, екскурсійної та популяризаторської роботи музеїв, музейно-педагогічних досліджень, досліджень, пов'язаних з соціологічними, психологічними та іншими аспектами діяльності музеїв, проблем консервації та реставрації музейних предметів.

Слід зауважити, що питання наукової організації зберігання та використання фондів – завдання великої практичної важливості, що стоїть перед музеями республіки. Багато в чому рівень організації роботи музеїв, збереження безцінних скарбів минулого, свідків історії, як часто кажуть живих свідків історії, залежить від рівня організації роботи з комплектування музеїв, правильного наукового обліку музейних предметів, їх грамотної класифікації, систематизації, інтерпретації з позицій наукової об'єктивності, історизм, сучасні наукові підходи.

Необхідно тут пам'ятати і про ще один важливий бік діяльності музеїв сьогодні, а саме про збереження для нинішнього покоління, для нащадків у віках пам'яток історичних звершень дня сьогоднішнього, свідчень тих величезних історичних змін, які відбуваються в Україні сьогодні, у дні його

становлення та розвитку як суверенної, незалежної демократичної правової держави. І це, звісно, не лише придбання предметів, що надходять до музею від організацій чи приватних осіб, це цілеспрямована робота, цілеспрямований пошук.

Формування та збагачення музейних фондів як загальноісторичних, етнографічних, археологічних, мистецтвознавчих з меморіальних та інших музейних колекцій тісно пов'язане із ще одним важливим напрямом сьогоденної роботи музеїв – це створення на сучасному рівні системи музейних каталогів, путівників музеями тощо.

Ще одним практично важливим завданням сьогоденного дня є посилення уваги до зберігання музейних фондів, до створення оптимального для збереження музейних предметів з урахуванням специфіки різних груп волого режиму, захисту від забруднювачів повітря, правильного світлового режиму, боротьби проти біологічних шкідників, нарешті захисту музейних предметів від механічних ушкоджень, у тому числі й захист музейних фондів в екстремальних ситуаціях (система якої має бути розроблена у кожному музеї). У необхідних випадках - це і конкретні заходи щодо консервації музейних предметів, а там, де це необхідно, проведення своєчасної реставрації, після чого необхідно створення оснащених реставраційних майстерень при великих музеях.

У музеях має бути повсюдно створена саме система зберігання музейних фондів (з урахуванням особливостей зберігання музейних предметів в експозиції), продумана, яка не допускає негативних наслідків для предметів, система упаковки під час транспортування тощо.

Великим практичним завданням є сьогодні не тільки виявлення та набуття музеями предметів музейного значення, а й обмін між музеями зайвими дублетними екземплярами музейних предметів, непрофільними для цього музею предметами тощо.

Особливо важливе значення в Україні у справі розвитку та вдосконалення діяльності музейної мережі має сучасне рішення музейних

експозицій, їхнє корінне оновлення, збагачення новими матеріалами, сучасним музейним обладнанням. Безсумнівно, основою експозицій мають покладатися передусім справжні музейні предмети.

У той самий час велике значення в організацію роботи сучасного музею світових стандартів має використання науково-допоміжних матеріалів. Моделі та макети, записи, карти, схеми та плани, у поєднанні з тимчасовим технічним обладнанням аудіо- та телетехнікою допомагають глибше, повніше, яскравіше сприймати події, про які розповідає музейна експозиція.

Однак необхідне правильне, розумне поєднання музейних предметів і макетів, скажімо, поза межами об'єктів з картами, діорамами, фотомонтажами і т.д., щоб яскраві та видовищні допоміжні матеріали не затуляли сприйняття часом менш яскравих, але справжніх музейних предметів.

Мабуть, настав час в умовах розвитку незалежної України, у ширшому використанні таких форм, відомих у практиці музейної справи у світі та мають великий ефект, як створення етнографічних музеїв просто неба. Матеріал для цього є на території України найбагатший, що розкриває особливості побуту, побутової культури, національної своєрідності у різні історичні епохи розвитку народів України. Мабуть, сьогодні варто подумати і про створення ширших музеїв-заповідників: історико- та архітектурно-мистецьких. А хіба не було б виключно корисним для виховання молодого покоління створення музеїв-панорам? Тут був би простір творчої думки та художній майстерності художників для зйомки історичних подій у героїчній історії нашого народу на панорамі, яка справляє, як показує світовий досвід, велике враження на відвідувачів музею та дає велику інформацію у поєднанні зі значним емоційним ефектом.

Важливим завданням музейних працівників нашої країни сьогодні має бути, звичайно, розробка нових експозицій загалом - поєднання продуманого тематичного проектування всієї експозиції та окремих залів, широке поєднання різноманітних експозиційних матеріалів, музейних предметів, що

становлять основне ядро експозиції, відтворень тем, музейних предметів та позамузейних об'єктів, експозиційних науково-допоміжних матеріалів, текстів і фонокоментів. д. аж до покажчиків, які полегшують орієнтування в експозиції.

Звісно, під час створення експозицій, цілих експозиційних ансамблів треба враховувати особливості експозицій різних груп музеїв (зокрема. різних груп музеїв історичного профілю); велике значення для ефективності роботи має завжди та грамотно архітектурно-мистецьке рішення експозиції, його відповідність темі та завданням експозиції, правильна організація предметно-просторового середовища та таких важливих елементів створення експозиції, як її продуманого колірною та світлового рішення. У цьому плані, особливо в невеликих музеях, треба багато чого зробити.

І, звичайно ж, до найважливіших завдань розвитку музейної справи в Україні належить розробка питань, без яких немає і не може бути ефективного функціонування будь-якого музею - організації масової роботи музеїв з населенням у різних формах. Це методика організації екскурсійної роботи, використання різних форм проведення екскурсій, демонстраційного, оповідального, евристичного діалогів, завдань, ігрового, лекційно-ілюстративного матеріалів під час проведення різного виду екскурсій.

Поряд із масовими – загальноосвітніми, науково-освітніми екскурсіями до практики музеїв сьогодні все ширше мають входити проблемні музейні лекції, навчально-методичні та навчальні екскурсії.

Навчальні екскурсії з конкретних тем для школярів, з широким використанням ігрового методу та методу завдань, повинні поєднуватися з широким використанням проведення з конкретних тем музейних уроків, що ґрунтуються на широкому використанні матеріалу музеїв.

Дуже ефективними можуть бути екскурсії щодо багатьох гуманітарних та загальних курсів, наприклад, історії України, культурології, екології; проведення занять у музеї наприклад, у Державному обласному краєзнавчому музеї.

Велике значення має розробка методики роботи із групами відвідувачів з урахуванням вікового, професійного, національного складу, методики організації оглядів музеїв окремими відвідувачами.

Але організацією екскурсій має обмежуватися робота з населенням. Важливим елементом роботи кожного музею має стати така форма організації роботи як створення музейних гуртків, насамперед для молоді, дітей, підлітків. Гуртки при музеї можуть вивчати історію будь-якої події на базі матеріалів музею і вести самостійний пошук цікавих додаткових матеріалів, будь то історична подія, пам'ятники культури, біографія людини, яка відіграла визначну роль в історії України. Це можуть бути і гуртки нумізматичного, археологічного, етнографічного профілів, гуртки художньо-технічного спрямування (моделювання, малювання, ліплення тощо), гуртки юних екскурсоводів та гуртки юних слідопитів, які ведуть збір матеріалів з проблем історії та духовної культури республіки. У гуртку члени його здобувають і навички музейної роботи, можуть робити постановки на історичні теми, готувати виставки, брати участь в оформленні тих чи інших експозицій.

Знайомство з історичним минулим Батьківщини виховуватиме почуття гордості історичним минулим нашого народу, виховуватиме патріотичні почуття, знайомитиме з матеріальною культурою народу. Поряд із гуртками при музеях доцільно створення клубів різного напрямку за інтересами, але так чи інакше пов'язаних із тематикою даного музею.

Клуби можуть брати участь у пошуковій роботі, організовувати доповіді, дискусії, обмін досвідом (у числі можливих – клуб юних істориків та краєзнавців, клуб «Знаменні дати в історії нашої Батьківщини», клуб «Ким бути?», юних музеєзнавців, ветеранів, нарешті колекціонерів: нумізматів, філателістів і т.д.).

Музеї можуть не лише допомагати роботі клубів наданням приміщення та обладнання, а й професійною консультацією, ознайомленням із літературою, організацій виставок, колекцій, зібраних членами клубів тощо.

До можливих напрямів роботи музеїв відносяться організація музейних олімпіад тематичного характеру, різних конкурсів тощо; тут велике значення може мати й залучення спонсорів, які надають допомогу у розвитку культури, організації заходів духовно-просвітницького характеру.

При музеях можуть проводитись тематичні вечори, наприклад, цикли для учнів у період підготовки до іспитів з історії України, а також тематичні лекції для вчителів.

Тематичні вечори можуть проводитись у фіксовані дні («музейні середовища» тощо) або у певні дні місяця, в які з тих чи інших причин недоцільно чи неможливо виставляти постійну експозицію. Велике значення має організація тематичних пересувних виставок, ювілейного чи іншого характеру, яка дозволяє ознайомити з роботою музею, з фондами музею значну кількість жителів різних регіонів України.

При організації постійної експозиції або виставок слід пам'ятати, що експозиційно-виставкова частина музею повинна займати згідно з науковими рекомендаціями та досвідом роботи музеїв світу 65-68% загальної корисної площі музею, фондова (фондосховище) – 22-25%, площа під інші підрозділи музею становить від 7 до 13%.

Важливою стороною роботи музеїв має стати сьогодні розвиток міжнародних зв'язків наших музеїв. Певний, але поки що цілком недостатній досвід, у плані вже є. У цій справі є великі перспективи для такої роботи. Зв'язки з музеями зарубіжних країн, насамперед із провідними світовими музейними центрами, дозволяють не лише вивчити досвід постановки музейної справи в країнах світової спільноти та використовувати ті чи інші її сторони в Україні, а й організувати взаємні обміни у формі тимчасового здобуття тих чи інших музейних предметів, створення їх копій у необхідних випадках, організації виставок найцікавіших експонатів, тематичних виставок.

Необхідно мати на увазі і те, що багато цікавих експонатів зарубіжних музеїв дозволяють краще вивчити, зрозуміти досягнення світової культури,

сприятимуть інтеграції України до світової спільноти; одночасно треба мати на увазі і те, що багато цікавих експонатів, пов'язаних з історією та культурою народів України, опинилися за кордоном. У цьому плані обмін із закордонними музеями дозволить сприяти подальшому поглибленому ознайомленню нашого народу, особливо молоді, з багатьма пластами матеріальної та духовної культури минулого нашої країни.

Велике значення для розвитку музейної справи має розвиток музеїв усіх типів та напрямів, причому музеїв, мають науково обгрунтовану, продуману тематичну експозицію, оснащених сучасним технічним устаткуванням.

Привабливість кожного музею, екскурсії по позамузейних об'єктах залежить насамперед від рівня її організації, компетенції лектора-екскурсовода, його вміння привернути увагу та привернути увагу відвідувача.

Отже, підготовка екскурсоводів – це теж важливий напрямок. Навчання методики екскурсійної роботи, правильного побудови лекції, нарешті, культури мови та ораторської майстерності українською, англійською мовами - одна з важливих умов реального виконання музеєм своїх функцій. І, мабуть, питання не про кустарну, а наукову та методично правильну організацію підготовки екскурсоводів-гідів, а також перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів музейних працівників - також одне із завдань сьогоденного дня в музейному будівництві.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ РЕФЕРАТИВНИХ РОБІТ ТА МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ПРЕЗЕНТАЦІЙ

Проект стандарту вищої освіти для відповідної галузі знань визначає вимоги до освітньої програми: підготовки фахівців, які включають визначення обсягу кредитів ЄКТС і нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, необхідних для здобуття відповідного ступеня вищої освіти, за необхідності – вимоги професійних стандартів. Складовими проекту стандарту вищої освіти є перелік компетентностей випускника та форм атестації здобувачів вищої освіти;

Компетентність є одним з результатів навчання на певному рівні вищої освіти. Це динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка, разом з іншими результатами навчання, визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність.

Ідентифікувати, кількісно оцінити та виміряти всю сукупність знань, умінь, навичок, інших компетентностей, набутих особою у процесі навчання за певною освітньо-професійною, освітньо-науковою програмою допомагає планомірне виконання реферативних робіт та мультимедійних презентацій.

Згідно Закону України «Про вищу освіту» бакалаврат є першим рівнем вищої освіти. Він відповідає шостому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань та практичних умінь і навичок, достатніх для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю. Іншими словами, бакалаврат – це перша сходинка на шляху професійної кар'єри фахівця, яка дозволяє людині практично застосовувати набуті знання та є основою подальшого професійного росту. Тому дуже важливо саме на етапі бакалаврату засвоїти весь комплекс вмінь, необхідних для якісного написання професійного тексту.

1. Загальна методологія наукового пошуку

1.1. Будь-яке наукове дослідження – від творчого задуму до кінцевого оформлення наукової праці – здійснюється досить індивідуально. Але все ж можна визначити деякі методологічні підходи до його проведення, які прийнято називати **вивченням** у науковому смислі:

- діалектична взаємодія нових наукових результатів і раніше накопичених знань;
- обґрунтоване використання наукового передбачення;
- вивчати у науковому смислі означає бути науково **об'єктивним**;
- науково вивчати – це означає вести пошук причинно-слідчих зв'язків між фактами, подіями та явищами, що розглядаються;
- науково вивчати – це не тільки дивитися, а й бачити, помічати важливі частковості, велике – в малому, не ухиляючись від накресленої головної лінії дослідження;
- слід пам'ятати, що при науковому дослідженні важливо все: концентруючи увагу на основних та ключових питаннях теми, не можна не враховувати так звані непрямі факти, які на перший погляд здаються малозначимими;
- у науці мало встановити який-небудь науковий факт, важливо дати йому пояснення з позицій науки, показати загальнопізнавальне, теоретичне або практичне значення;
- розвиток ідеї до стадії вирішення завдання здійснюється як плановий процес наукового дослідження;
- наукове дослідження – трудомісткий і складний процес, який вимагає постійної «високої напруги», роботи «з вогником», творчістю, одержимістю.

1.2. Основні поняття науково-дослідної роботи, що використовуються в науковій роботі.

Розпочинаючи наукове дослідження слід, перш за все, засвоїти мову, якою вчені спілкуються між собою. Ця мова досить специфічна. У ній багато понять і термінів, що використовуються у науковій діяльності. Від ступеня володіння понятійним апаратом науки залежить, наскільки точно, грамотно й зрозуміло здобувач може висловити свою думку, пояснити той чи інший факт, виявити належну дію на читача своїх наукових результатів.

Основу мови науки складають **слова і словосполучення** термінологічного характеру, деякі з яких ми перераховуємо: аналогія, актуальність теми, аспект, гіпотеза, дедукція, ідея, індукція, інформація, дослідження наукове, спеціальність (напрямок дослідження), дослідницьке завдання, наукова розробка, категорія, концепція, кон'юнктура, коротке повідомлення, ключове слово, метод дослідження, метод наукового пізнання, наукова дисципліна, наукова тема, наукова теорія, наукове дослідження, наукове пізнання, науково-технічний напрямок, науково-дослідна робота, наукова доповідь, науковий звіт, науковий факт, огляд, об'єкт дослідження, визначення (дефініція), об'єкт дослідження, предмет дослідження, поняття, постановка питання, принцип, проблема (дослідницька, комплексна, наукова), судження, теорія, умовивід, фактографічний документ, формула винаходу, формула відкриття.

До цього слід також додати специфічні терміни галузі, в якій виконується робота – категорії та поняття історичної науки.

1.3. Використання методів наукового пізнання.

Загальні методи наукового пізнання, як правило, поділяються на три групи:

- методи емпіричного дослідження (спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент, контент-аналіз тощо);
- методи, які використовуються як на емпіричному, так і на теоретичному рівні дослідження (абстрагування, аналіз і синтез, індукція, дедукція, моделювання тощо);

- методи теоретичного дослідження (сходження від абстрактного до конкретного тощо).

Дослідник має бути добре обізнаним зі проблемами, що досліджуються, і навіть окремі етапи його дослідницької роботи вимагають застосування спеціальних методів рішення, оригінальних методик. Такі методи мають специфічний характер. Природно тому, що вони вивчаються, розробляються й удосконалюються в конкретних спеціальних науках. Вони ніколи не бувають довільними, оскільки визначаються характером досліджуваного об'єкта.

1.4. Застосування логічних заходів і правил.

Оскільки у науковому тексті використовуються поняття і судження, цілком зрозуміло, що, перш за все, саме ці смислові одиниці повинні задовольняти вимозі визначеності. До основних логічних законів і правил слід віднести:

- закон тотожності;
- закон суперечності;
- закон виключення третього;
- закон достатньої підстави;
- дедукції та індукції;
- аргументування;
- вимога автономності;
- вимога достатності аргументів;
- вимога спростування доказів (критика [спростування] тези; критика аргументів, критика демонстрації).

1.5. Технології дослідження.

Мета і завдання дослідження спираються на методологічну і теоретичну базу, в основу якої покладені діалектичні принципи пізнання реальності.

Загальнонаукові принципи:

- принцип *історизму*, що дозволяє розглянути суспільні явища та процеси у історичній динаміці;
- принцип *багатофакторності*, що дає можливість сукупного вивчення об'єктивних та суб'єктивних факторів розвитку;
- принцип *всебічного і об'єктивного пізнання*.

Методи, що застосовуються на *теоретичному рівні* дослідження, мають здебільшого узагальнено-логічний характер. Серед них особливого значення надають аналітичному, синтетичному методам та абстрагуванню.

Емпіричний рівень визначає параметри та дає загальну характеристику реальним історичним подіям, що є основою для формулювання їх найважливіших закономірностей.

Загальні методи дослідження об'єднують найпростіші прийоми та способи вивчення історичних подій, явищ, особистостей, які характерні не лише для історичної науки, але й застосовуються практично всіма науковими дисциплінами, такі як спостереження, аналіз, синтез, порівняння.

Експлікативні методи – група прийомів і способів дослідження, що мають аналітичний характер і відзначаються точністю та конкретністю. До таких методів належать контент-аналіз, івент-аналіз і статистичний.

Конструктивні методи пов'язані з ідеалізованим відтворенням реальності, що дає змогу дослідникові зосередитись на істотних особливостях об'єкта дослідження, такі як експеримент, моделювання, системний метод.

Прогнозні методи акумулюють групу способів та прийомів дослідження, що широко застосовуються для наукових передбачень майбутніх ситуацій та процесів.

Зазначені принципи реалізуються також через конкретні методи загальнонаукового дослідження: історичний, системно-структурний метод, методи періодизації, порівняльно-історичний, ретроспективний, проблемно-хронологічний, історико-генетичний тощо.

Системно-структурний метод дозволяє розкрити явища історичної реальності у їх взаємозв'язку, як цілісний механізм з усіма їх основними рисами, і, водночас, на основі цього простежити структурні зміни, виявляти їх зміст та еволюцію. Метод забезпечує системність всього дослідження, зумовлює не стільки загальність охоплення фактичного матеріалу, скільки структурно-цілісні дослідження.

Метод періодизації (діахронний метод) використовувався у дослідженні для визначення основних етапів розвитку того чи іншого явища, для розмежування окремих періодів та виявлення якісних змін, які відбувалися на цих етапах та у ці періоди.

Порівняльно-історичний метод (компаративний аналіз) полягає у зіставленні явища, що вивчається, з йому подібними у плані зовнішньої схожості та внутрішнього змісту. Зіставлення необхідні тому, що у різних явищах проявляються загальні тенденції, які відображаються по-новому у вже відомих в історії типових явищах.

Ретроспективний метод передбачає вивчення елементів старого, що збереглися до наших днів, для реконструкції на їх основі явищ, які відбувалися у минулому.

Проблемно-хронологічний метод використовувався для розчленування теми роботи на кілька досить вузьких проблем, кожна з яких розглядається в хронологічній послідовності.

Історико-генетичний метод слугує для аналізу розвиток та послідовності розкриття функцій та механізм, дає можливість прослідкувати причини та характер змін, що відбулися в процесі її історичного розвитку. Метод дозволяє подати максимально точну, реальну історію об'єкта, що вивчається.

2. Вимоги до виконання реферативних робіт

Реферативна робота складається з декількох частин і є складовою самостійної роботи студента. Зміст такої роботи має продемонструвати, наскільки студент набув вміння працювати самостійно, оволодів навичками

послідовно та логічно розбиратися у різноманітному за походженням фактичному матеріалі, може здійснювати його аналіз, робити ґрунтовні висновки, прогнозувати подальший розвиток подій та давати рекомендації на цій основі.

Виходячи з цього, формуються вимоги щодо написання реферативної роботи й критерії щодо її оцінки. Будь-яка робота має включати в себе наступні елементи:

- актуальність тематики, її відповідність сучасному стану розвитку науки, практичним завданням майбутньої діяльності фахівця-історика;
- об'єкт, предмет, мета, завдання та методи дослідження;
- ступінь вивчення та критичний аналіз наукової та фахової літератури з теми, огляд історії та сучасного стану дослідження проблеми;
- теоретична база, яка включає в себе методи дослідження, а на IV курсі – підходи, теорії та концепції, в руслі яких автор будував своє дослідження та фактичний матеріал;
- джерельна база, яка є різноманітною та презентативною та включає в себе класифікацію та аналіз джерел;
- аналітичний дослідницький текст, написаний із дотриманням норм академічної доброчесності;
- узагальнення результатів, їх обґрунтування, формулювання висновків, прогнозів та практичних рекомендацій;
- додатки (за наявності);
- практична частина.

Будь-яке дослідження має відповідати прийнятим стандартам конкретного освітньо-професійного рівня, тож перед початком рекомендується ознайомитися з основними вимогами до її написання та оформлення.

Реферат – це стислий виклад монографії, наукової статті, навчального посібника або декількох подібних праць. Студенти виконують реферати з певної теми впродовж семестру або готують на семінарське заняття для

доповіді. Теми рефератів студенти обирають за відповідним переліком, що зберігається на кафедрі. За структурою реферат складається зі вступу, 2–3 пунктів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Обсяг реферату повинен становити 15–20 сторінок машинописного тексту.

Перша сторінка реферату – титульна. Її оформлюють, указуючи такі реквізити: назву Міністерства, навчальний заклад і факультет, кафедру, тему реферату, прізвище та ініціали, курс, академічну групу студента-виконавця, прізвище та ініціали, науковий ступінь, вчене звання, посаду наукового керівника, місто і рік написання. На другій сторінці подають зміст, що відображає структуру роботи посторінково. Вступ реферату повинен займати, як правило, 2–3 рукописні сторінки, де стисло формулюють обрану тему (актуальність, історіографічний огляд), мету й завдання, характеризують джерельну базу, окреслюють внутрішню структуру. Обсяг кожного пункту реферату має становити приблизно 4–5 сторінок. У кінці реферату обов'язково мають бути стислі, але конкретні висновки (не більше двох-трьох сторінок тексту). Самостійність, внутрішня логічність та послідовність викладу – обов'язкові вимоги до реферату, його зміст має точно відповідати темі, розкривати мету та завдання.

3. Вимоги до оформлення реферативної роботи

Оформлення реферативної роботи здійснюються відповідно до Державного стандарту України. Таким стандартом є ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення».

3.1. Загальні вимоги та рекомендації до оформлення тексту

Реферативна робота повинна мати лише друкований вигляд. Її оформлюють за допомогою комп'ютерного набору. Текст роботи має бути охайним та вичитаним як студентом, так і науковим керівником, невчитаний текст з лексичними та орфографічними помилками знижує загальну оцінку роботи і є взагалі неприпустимим.

Дослідницьку роботу роздруковують на одній стороні аркуша білого паперу формату А-4 (210x297 мм) за наступними вимогами:

- *шрифт* – Times New Roman. Для значенневого виділення прикладів, понять тощо допускається використання інших шрифтів;
- *розмір* шрифту – 14;
- *інтервал* між рядками – 1,5 пт;
- інтервал між абзацами – 0 пт;
- *відступ першого рядку абзацу* – 1,25 см;
- *на сторінці* до 29-30 рядків.

Текст роботи необхідно друкувати, залишаючи поля таких розмірів:

- ліве – 25-30 мм
- праве – не менше 10 мм
- верхнє і нижнє – по 20 мм

Шрифт друку повинен бути чітким, щільність тексту роботи повинна бути однаковою.

Для подання таблиць та ілюстрацій допускається також використання паперу формату А3.

В основний обсяг роботи не включається список використаних джерел та літератури і додатки. Але всі сторінки визначених елементів роботи підлягають нумерації на загальних засадах.

Заголовки структурних частин роботи **«ЗМІСТ»**, **«ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ»**, **«ВСТУП»**, **«РОЗДІЛ»**, **«ВИСНОВКИ»**, **«СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ»**, **«ДОДАТКИ»** друкують великими літерами симетрично до тексту (шрифт – 14 напівжирний), заголовок центрується.

Заголовки підрозділів друкують маленькими літерами, крім першої – великої, з відступу першого рядку абзацу, шрифт 14 – напівжирний. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Якщо заголовок складається з двох або більше речень, їх розділяють крапкою.

Додаткові вимоги:

- Кожну структурну частину роботи треба починати з нової сторінки.
- Перенос слів у заголовках не допускається. Підкреслення заголовків не допускається. Після заголовка (за винятком заголовка підрозділу) робиться інтервал в один рядок.
- Помилки, описки, які виявилися у процесі написання роботи, дозволяється виправляти, підчищаючи і замальовуючи білою фарбою і нанесенням на тому ж місці або між рядками виправленого тексту машинописним або рукописним способом пастою тільки чорного кольору. Допускається наявність не більше двох виправлень на одній сторінці.
- Прізвища, назви і цитати, що використані автором, необхідно перекладати на українську мову, якою пишеться робота. Аббревіатуру назви дають після того, як при першому згадуванні ця назва була дана повністю а поруч, в дужках – аббревіатура.
- Форма титульного аркушу і технічного завдання має єдиний загальноуніверситетський стандарт і виконується згідно зі зразками.

3.2. Нумерація та оформлення змісту роботи

Нумерацію сторінок, розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів, додатків (малюнки, таблиці, карти, публікації джерел тощо) подають у правому верхньому куті арабськими цифрами без знаку «№»: 2,3,4,5,6,7... Крапка після номера сторінки не ставиться.

Нумерація аркушів починається з цифри «2», враховуючи, що титульний аркуш є першою сторінкою роботи і номер сторінки на ньому не ставиться. У нумерацію входять всі аркуші, враховуючи додатки.

Номер розділу ставлять після слова «РОЗДІЛ», після номера крапку не ставлять, потім з нового рядка друкують заголовок розділу.

Наприклад:

РОЗДІЛ 1

ЕТНОГЕНЕЗ ТА ЕТНІЧНА ІСТОРІЯ НАРОДІВ АВСТРАЛІЇ ТА ОКЕАНІЇ

Розділи повинні мати наскрізну нумерацію у межах всієї роботи і нумеруватись арабськими цифрами.

Підрозділи (параграфи) нумерують у межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номера розділу і порядкового номера підрозділу, між якими ставлять крапку. В кінці номера підрозділу повинна стояти крапка, наприклад: 1.2. або 2.4. Потім у тому ж рядку йде заголовок підрозділу.

Наприклад:

1.2. Розвиток земельної оренди

В окремих випадках підрозділи поділяють на пункти, які нумерують у межах кожного підрозділу. Наприклад: «1.3.2.» (другий пункт третього підрозділу першого розділу). Потім у тому ж рядку записують заголовок пункту, але пункт може і не мати заголовка.

При наборі тексту такої частини роботи як «ЗМІСТ» після номеру розділу ставиться крапка.

3.3. Ілюстрації

Ілюстрації (фотографії, креслення, схеми, графіки, карти) і таблиці необхідно подавати у роботі безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або в додатках. Ілюстрації і таблиці, які розміщені на окремих сторінках роботи, включають до загальної нумерації сторінок. Таблицю, малюнок або креслення, розміри якого більше формату А4, враховують як одну сторінку і розміщують у відповідних місцях після згадування в тексті або у додатках.

Ілюстрації позначають словом «Мал.» і нумерують послідовно в межах розділу, за винятком ілюстрацій, поданих у додатках.

Номер ілюстрації повинен складатися з номера розділу і порядкового номера ілюстрації, між якими ставиться крапка. Наприклад: Мал. 1.2 (другий малюнок першого розділу).

Номер ілюстрації, її назва і пояснювальні підписи розміщують послідовно під ілюстрацією. Якщо в роботі подано одну ілюстрацію, то її нумерують за загальними правилами.

Якість ілюстрацій має забезпечувати їх чітке відтворення. Ілюстрації повинні бути виконані чорнилом, тушшю або пастою чорного кольору на білому непрозорому папері.

У роботі слід застосовувати лише штрихові ілюстрації і оригінали фотознімків.

Ілюстрації повинні мати назву, яку розміщують після номера ілюстрації. При необхідності ілюстрації доповнюють пояснювальними даними (текст під малюнками).

3.4. Таблиці

Цифровий матеріал, як правило, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Кожна таблиця повинна мати назву, яку розміщують над таблицею і друкують симетрично до тексту. Назву і слово «Таблиця» починають з великої літери. Назву не підкреслюють.

Заголовки граф повинні починатися з великих літер, підзаголовки – з маленьких, якщо вони складають одне речення із заголовком, і з великих, якщо вони є самостійними. Графу з порядковими номерами рядків до таблиці включати не треба.

Таблицю розміщують після першого згадування про неї в тексті, таким чином, щоб її можна було читати без повороту переплетеного блоку роботи або з поворотом за годинниковою стрілкою. Таблицю з великою кількістю рядків можна переносити на інший аркуш. При перенесенні таблиці на інший аркуш (сторінку) назву вміщують тільки над її першою частиною. Таблицю з великою кількістю граф можна ділити на частини і розміщувати одну частину під іншою в межах одної сторінки. Якщо рядки або графи таблиці виходять за формат сторінки, то в першому випадку в кожній частині таблиці повторюють її «шапку», в другому випадку – боковик. Слово «Таблиця» і

номер її вказують один раз справа над першою частиною таблиці, над іншими частинами пишуть слова «Продовження табл.» і вказують номер таблиці, наприклад: Продовження табл. 1.2.

Якщо текст, який повторюється у графі таблиці, складається з одного слова, його можна замінити лапками; якщо з двох або більше слів, то при першому повторенні його замінюють словами «Те ж», а далі лапками. Ставити лапки замість цифр, марок, знаків, математичних символів, які повторюються, не слід. Якщо цифрові або інші дані в якому-небудь рядку таблиці не подають, то в ньому ставлять прочерк.

Таблиці нумерують послідовно (за винятком таблиць, поданих у додатках) в межах розділу. У правому верхньому куті над відповідним заголовком таблиці розміщують напис «Таблиця» із зазначенням її номера. Номер таблиці повинен складатися з номера розділу і порядкового номера таблиці, між якими ставиться крапка, наприклад: Таблиця 1.2 (друга таблиця першого розділу).

Якщо у роботі одна таблиця, її нумерують за загальними правилами.

Примітки до тексту таблиць, в яких вказують довідкові і пояснювальні дані, нумерують послідовно в межах одної сторінки. Якщо приміток на одному аркуші декілька, то після слова «Примітки» ставлять двокрапку, наприклад:

Примітки:

1....

2....

Якщо є одна примітка, то її не нумерують і після слова «Примітка» ставлять крапку.

3.5. Посилання

При написанні реферативної роботи її автор повинен давати посилання на джерела, матеріали або окремі результати з яких наводяться в роботі, та наукові дослідження, на матеріалах яких розроблюються проблеми, що вивчаються у роботі. Такі посилання дають змогу відшукати документи і

перевірити достовірність відомостей про цитування документа, а також дають необхідну інформацію щодо нього, допомагають з'ясувати його зміст, мову тексту, обсяг. Посилатися слід на останні видання публікацій. На більш ранні видання можна посилатися лише в тих випадках, коли в них наявний матеріал, який не включено до останнього видання.

Якщо використовуються відомості, матеріали з монографій, оглядових статей, інших джерел з великою кількістю сторінок, тоді у посиланні необхідно точно вказати номери сторінок, ілюстрацій, таблиць, формул з джерела, на яке наведено посилання в роботі.

Посилання допускаються: підрядкові – на кожній сторінці, і позатекстові – на бібліографічний список чи список використаних джерел та літератури. Фіксація підрядкового посилання зазвичай робиться із використання верхнього індексу⁵, а позатекстове – шляхом зазначення у квадратних дужках відповідного номеру у списку використаних джерел та літератури [6].

У разі використання підрядкових посилань існують наступні вимоги. Вперше монографія або ж джерело друкуються повністю з вихідними даними, із зазначенням конкретного номеру сторінки, на яку посилається автор. Усі наступні посилання пишуться скорочено із зазначенням прізвища автора та скороченої назви праці, де вказуються лише сторінки. Якщо дослідження цього автора є єдиним в роботі, у подальшому вживається лише прізвище автора та скорочений вираз «Вказ. твір». Якщо на одному аркуші роботи посилання йде кілька разів поспіль на одну й ту ж саму сторінку однієї монографії, друкується «Там само». Підрядкові посилання виконуються через 1 інтервал, вони відокремлюються рисою (3 см), але нижнє поле залишається не менше 2 см.

Приклад:

---

¹ Дейвіс Н. Європа: Історія. Київ, 2000. С. 45.

² Дейвіс Н. Вказ. твір. С. 75.

³ Там само.

Позатекстові посилання на джерела можна зазначати порядковим номером по мірі їх появи у тексті роботи і виділяти двома квадратними дужками,

Приклад:

- «... у працях [1-7]...»
- або кінцевими з верхнім індексом «... у працях¹⁻⁷ ...».

Праці відокремлюються одна від одної крапкою з комою, [1;7;4;55], а сторінки – комою [1, 7; 23, 34-35; 23, 2].

Такі посилання виносяться у «Список бібліографічних посилань», де їх розміщують згідно з розділами роботи. У цьому списку пишеться назва розділу роботи, а потім розміщуються посилання, при цьому оформлення посилання має відповідати його бібліографічному опису за переліком списку використаних джерел та літератури. При згадування вперше назва монографії або ж джерела друкується повністю з вихідними даними. Далі скорочено з вказівкою прізвища автора та скороченої назви праці, де вказуються лише сторінки. Якщо кілька разів йде посилання на одну монографію, друкується «Там само». Нумерація посилань здійснюється наскрізно у рамках розділу роботи.

Приклад:

Цитата у тексті: «...щорічно в Україні утворюється 1,7 мільярдів тон різноманітних твердих промислових відходів... [6]».

Відповідний опис у «Списку бібліографічних посилань»:

6. Бенг О. Й. Про розробку концепції ресурсозбереження в мінерально-сировинному комплексі України. *Мінеральні ресурси України*. 1995. № 2. С. 20-21.

Позатекстові посилання на список джерел та літератури можна здійснювати через зазначення у дужках їх номера у «Списку використаних джерел та літератури» та сторінок, на які йде посилання.

Приклад:

Цитата в тексті: «... щорічно в Україні утворюється 1,7 мільярдів тон різноманітних твердих промислових відходів... [17; 20-21]».

Відповідне подання через «Список використаних джерел та літератури»:

17. Бент О. Й. Про розробку концепції ресурсозбереження в мінерально-сировинному комплексі України. *Мінеральні ресурси України*. 1995. № 2. С. 12-35.

Посилання на ілюстрації роботи вказують порядковим номером ілюстрації, наприклад: див. мал. 1.2.

На всі таблиці роботи повинні бути посилання в тексті, при цьому слово «таблиця» в тексті пишуть скорочено, наприклад: в табл. 1.2.

У повторних посиланнях на таблиці та ілюстрації треба вказувати скорочено слово «дивись», наприклад: див. табл. 1.3.

3.6.Оформлення картографічного матеріалу

Географічні, історичні та інші карти, які студент вмішує у свою роботу, мають бути складені в масштабі (на форматі А3 або А4). Карту слід розташовувати безпосередньо після тексту, в якому вона згадувалась вперше, або на наступній сторінці, або в додатках.

Карти позначають словом «Карта» і нумерують. Номер складається з номеру розділу та порядкового номеру карти, між якими ставиться крапка. Наприклад: Карта 2.5. – п'ята карта другого розділу.

Ті карти, що знаходяться в додатках нумерують у межах кожного додатку. Наприклад: Карта А.1 – перша карта додатку А.

Кожна карта повинна мати назву, яку розміщують під нижньою рамкою карти. У випадку коли студент є автором карти, після слова «Карта», номера та назви карти ставиться в дужках словосполучення («Виконано автором»). Якщо карта запозичена, студент обов'язково повинен посилатися на автора і джерело, з якого вона запозичена.

Карта обов'язково повинна включати: рамку, саму карту, легенду та масштаб:

- в легенді карти скорочення не допускаються.
- при наявності картографічної сітки на карті надписи населених пунктів розташовують уздовж паралелей, при її відсутності – паралельно північній рамці карти.
- необхідно слідкувати за зміною географічних і адміністративно-політичних назв, щоб вони відповідали тому часу, якому вони присвячені, навпаки, щоб у сучасних географічних картах уникнути застарілих термінів.

3.7. Оформлення списку використаних джерел та літератури

Відомості про джерела і літературу, які включені до списку, необхідно давати відповідно до вимог чинних стандартів з бібліотечної та видавничої справи, міжнародних і державного стандартів з обов'язковим наведенням назв праць та їх опису згідно ДСТУ 8302:2015 «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» та інших міждержавних і державних стандартів. Основна вимога до укладання та оформлення списку використаних джерел – це однотипне оформлення та дотримання чинного стандарту на бібліографічний опис документів і друкованих творів

Список використаних джерел і літератури розміщують в алфавітному порядку. У списку літератури повинні переважати актуальні видання. У випадку, коли в роботі використовується кілька праць одного автора з однаковою назвою, враховується принцип хронології, тобто праці розташовуються у списку за роком видання.

Насамперед записують літературу, яка видана кирилицею, потім – латиницею та мовами з особливою графікою (за алфавітом назв мов – арабською, грузинською, китайською тощо).

3.8. Додатки

Додатки оформлюють як продовження роботи на наступних її сторінках і розміщують їх у порядку появи в тексті роботи.

Якщо додатки оформлюють на наступних сторінках роботи, кожний такий додаток повинен починатися з нової сторінки. Додаток повинен мати заголовок, надрукований угорі малими літерами з першої великої симетрично

відносно тексту сторінки. Посередині рядка над заголовком малими літерами з першої великої друкується слово «Додаток __» і велика літера, що позначає додаток.

Додатки слід позначати послідовно великими літерами української абетки, за винятком літер Г, Є, І, Ї, Й, О, Ч, Ъ, наприклад, додаток А, додаток Б і т.д.

4. Приклади бібліографічного опису джерел та літератури

Джерела

Неопубліковані джерела

1) Багато справ з 1 архіву

Схема опису:

Повна назва архіву (абревіатура)

Назва справи // Абревіатура архіву. Номер фонду (Назва фонду). Номер опису. Номер справи. Кількість аркушів в справі.

Приклади:

Центральний Державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАУЛ)

1. Листування Канцелярії з Севською провінційною канцелярією про надання підводи і трьох конвойних для перевезення з Глухова у Київ 4396 крб. 70 коп. жалування київському гарнізону // ЦДІАУЛ. Ф. 51 (Генеральна військова канцелярія, м. Чигирин, м. Гадяч, м. Батурин, м. Глухів). Оп. 1. Спр. 819. 3 арк.

2. Особова справа рахівника Канцелярії Ожигова Миколи Івановича // ЦДІАУЛ.Ф. 697 (Канцелярія Державного контролю Південно-Західної залізниці, м. Київ). Оп. 1. Спр. 691. 47 арк.

2) Справи з різних архівів

Схема опису:

Назва справи // Назва архіву (аббревіатура архіву). Номер фонду (Назва фонду). Номер опису. Номер справи. Кількість аркушів в справі.

Приклади:

1. Склад членів профспілок у м. Одесі у 1917-1920 рр. // Державний архів Одеської області. Ф. Р-41 (Одеське губернське статистичне бюро). Оп.1. Спр.3. 152 арк.

2. Протест правління «Руської Ради» // Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаника НАН України, відділ рукописів (далі – ЛНБ ім. В.Стефаника, ВР). Ф. 2. (Бібліотека «Народного Дому»). Оп. 1. Спр. 600. 12 арк.

3. Листування Б.Дідицького, Я.Головацького, І.Добрянського, В.Ковальського, Т.Павликова, О.Маркова та ін. // ЛНБ ім. В.Стефаника, ВР. Ф. (Бібліотека «Народного Дому»). Оп. 2. Спр. 318. 445 арк.

4. Огляд найважливіших дізнань зі справ про державні злочини, учинених у жандармських управліннях імперії. Липень-вересень 1881 р. // Центральний державний історичний архів України. Ф.274 (Київське губернське жандармське управління). Оп.1. Спр.3760. 215 арк.

3) Документи з приватного архіву

Схема опису:

Назва документу. Дата створення документу. Кількість аркушів // Приватний архів (ПІБ власника архіву).

Приклади:

1. Автобіографія Петрова В.І. 2000 р. 12 арк. // Приватний архів В.І. Петрова.

2. Трудовая книжка Петрова В.И. Оформлена в 1998 году. 45 арк. // Частное собрание В.И. Петрова.

Опубліковані джерела

1) Збірник документів, хрестоматія

Схема опису:

Назва збірки: збірник документів (або хрестоматія) / ініціали і прізвище редактора, укладача, перекладача ; назва колективного автора (установа, громадська організація). Місто видавництва : назва видавництва, рік видавництва. Загальна кількість сторінок.

Приклади:

1. Политические и культурные отношения России с югославскими землями в XVIII ст.: Документы / отв. ред. Л.И. Нарочницкий, Н. Петрович. Москва: Наука, 1984. 430 с.

2. Революционное правительство Франции в эпоху конвента (1792-1794): Сборник документов и материалов / пер. Н.П. Фрейберг. Москва : Изд-во Коммунистической академии , 1927. 719 с.

3. «Русалка Дністрова»: Документи і матеріали / АН УРСР, Інститут суспільних наук; ЦДІА УРСР у м. Львові / відп. ред. Ф.І.Стеблій. Київ: Наукова думка, 1989. 544 с.

2) Наративні джерела (літописи)

а) Окреме видання

Схема опису:

Назва роботи / ініціали і прізвище редактора, укладача, перекладача ; назва колективного автора (установа, громадська організація). Місто видавництва : назва видавництва, рік видавництва. Загальна кількість сторінок.

Приклади:

1. Літопис руський / відп. ред. О.В. Мишанич ; передмова Л.Є. Махновця ; [за Іпатським списком пер. Л.Є. Махновець]. Київ : Дніпро, 1989. 591 с.

2. Повесть временных лет по Лаврентьевской летописи 1377 г. / пер. Д.С. Лихачева и Б.А. Романова. Москва : АН СССР, 1950. Ч.1. 406 с. ; Ч.2.

556 с.

б) Частина книги

Схема опису:

Назва літопису. Назва книги, в якій він надрукований (курсивом) / назва колективного автора (установа, громадська організація), якщо є ; ініціали і прізвище редактора, укладача, перекладача . Місто видавництва : назва видавництва, рік видавництва. Сторінки, на яких знаходиться літопис.

Приклад:

1. Галицько-Волинская летопись. *Библиотека литературы Древней Руси* / РАН ИРЛИ; под ред. Д. С. Лихачева, Л.А. Дмитриева, А.А. Алексеева, Н.В. Поньрко. Санкт-Петербург: Наука, 1997. Т. 5: XIII век. С.184–357.

3) Мемуари та спогади

Окреме видання

Схема опису:

Прізвище, ініціали автора мемуарів. Назва роботи. Місто видавництва : назва видавництва, рік видавництва. Загальна кількість сторінок.

Приклади:

1. Сен-Симон А. Мемуары: в 3-х тт. / перевод с фр. А.В. Семеновой. Москва: Наука, 1975. Т. 1. 420 с.

2. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1918). *Український історичний журнал*. 1992. №9. С.145-155.

4) Листування

а) Окреме видання

Схема опису:

Назва роботи / ініціали і прізвище редактора, укладача, перекладача. Місто видавництва : назва видавництва, рік видавництва. Загальна кількість сторінок.

Приклади:

1. Листування Михайла Грушевського / упоряд. С. Панькова, В. Пришляк; ред. Л. Винар, П. Сохань, І. Гирич. Київ – Нью-Йорк – Париж –

Торонто: ВД Простір, 2008. 552 с.

б) Частина книги

Схема опису:

Лист ПІБ, адресоване ПІБ дата. Назва книги, в якій він надрукований (курсивом) / ініціали і прізвище редактора, укладача, перекладача. Місто видавництва : назва видавництва, рік видавництва. Сторінки, на яких знаходиться лист.

Приклади:

1. Письмо И.И. Иванова, адресованное А.В.Ивановой от 02.05.1943 г. *Письма с войны: Сб. документов и материалов / сост. А.Г. Артамонова.* Москва: МЫСЛЬ, 1986. С. 67-68.

2. Лист І.І. Іванова, адресоване А.В. Сергієнко від 05.05.1943 р. // Приватний архів Іванова І.І.

5) Інтерв'ю

а)Текст стенограми бесіди

Схема опису:

Інтерв'ю ПІБ (того, хто проводив інтерв'ю) з ПІБ (повністю), рік народження, місце народження (село/ місто/район/область), дата проведення інтерв'ю [Текст стенограми бесіди] // Назва архіву. Номер фонду. Номер опису. Одиниця зберігання. Кількість сторінок.

Приклад:

Інтерв'ю Міронової Д.І. з Семеновою Марією Іванівною, 1923 р.н., с. Михайлівка Саратського р-ну Одеської області, 25.06.2014р. [Текст стенограми бесіди] // Приватний архів Міронової Д.І. 3 с.

б) Аудіозапис бесіди

Схема опису:

Інтерв'ю ПІБ (того, хто проводив інтерв'ю) з ПІБ (повністю), рік народження, місце народження (село/ місто/район/область), дата проведення інтерв'ю [Аудіозапис бесіди] // Назва архіву. Номер фонду. Номер опису. Одиниця зберігання. Довжина запису.

Приклад:

Интервью И.А.Машковой и А.Н.Смирновой с ветераном С.С.Кузнецовым 1922 г.р., 7 января 1999 года [Аудиозапись беседы] // Краеведческий музей г. Запорожья. Ф-1. Оп. 3. Инв. № 24. 1 ч. 23 мин.

б) Преса

а) низка номерів за декілька років

Схема опису:

Назва періодичного видання. Місто видання, роки.

Приклад:

Сибирская правда. Томск, 1908–1915.

б) низка номерів за один рік

Схема опису:

Назва періодичного видання. Місто видання. Рік, дати.

Приклад:

Красное знамя. Томск. 2005, 21 марта – 5 августа.

в) стаття з періодичного видання

Схема опису:

ПІБ автора. Назва статті. Назва періодичного видання (курсивом). Рік видання, дата. Сторінка, на якій знаходиться стаття.

Приклад:

Дорошенко В. Перед виборами. *Діло*. 1911, 23 березня. С. 3.

7) Археологічні джерела

Схема опису

ПІБ археолога. Назва звіту. Місто, рік// Назва архіву. Номер фонду. Номер справи. Кількість сторінок.

Приклад:

Яковлева Т.Ф. Отчет о раскопках меряно-славянского селища у села Васильково в 1978 г. // Архив ИА РАН. Р-1. №8525. 96 с.

Якщо фондова одиниця зберігання:

Архів Інституту археології НАН України. Ф.од. № 39.

8) Картина

а) картина в музейній експозиції

Схема опису

Прізвище і ініціали художника. Назва картини. рік створення. Матеріал, фарби. Розміри [Картина] // Назва музею. Інвентарний номер.

Приклад:

Кохаль В.В. Легенда про Мазепу. 1994. Полотно, олія. 137×199 см. [Картина] // Музей гетьманства (м. Київ). інв. № МГ-КН-541.

б) репродукція картини

Схема опису

Прізвище і ініціали художника. Назва картини. рік створення. Матеріал, фарби. Розміри [Репродукція картини]. Назва книги (курсивом) / ПІБ автора. Місто: Видавництво, рік. Сторінка, на якій знаходиться репродукція.

Приклад:

Гуменюк Ф.М. Мазепа та Карл XII. 1995. Полотно, олія. 180×270см [Репродукція картини]. *Іконографія Івана Мазепи в образотворчому мистецтві ХХ – початку ХХІ ст.*/ Ковалевська О. Київ: Темпора, 2013. С. 159.

9) Фотографія

а) роздрукована фотографія

Схема опису

Назва фотографії. Рік створення [Фотографія] // Назва музею. Інвентарний номер.

Приклад:

Делегація ЗНУ в Посольстві України в Болгарії. 2014 р. [Фотографія] // Приватний архів Жураковської Л.В.

б) репродукція фотографії в друкованому виданні

Схема опису

Назва фотографії. Рік створення [Репродукція фотографії]. Назва книги (курсивом) / ПІБ автора книги. Місто: Видавництво, рік. Сторінка, на якій знаходиться репродукція.

Приклад:

Пожилой крестьянин. Смоленская губ., Вяземский у. 1911 г. [Репродукция фотографии]. *Русский традиционный быт* / Соснина Н., Шангина И. Санкт-Петербург : Искусство, 1997. С. 192.

10) Аудіо

а) аудіозапис на касеті, грампластинці, електронному диску.

Схема опису

ПІБ виконавця. Назва звукозапису [Звукозапис]. Місце виготовлення : Ім'я виготівника, дата виготовлення. Кількісна характеристика та відомості про специфічний вид матеріалу (наприклад, мк– для касети, грп– грампластинка, електрон. опт. диск (CD-ROM) – електронний диск).

Приклади:

1. Гладков Г.А. Как львенок и черепаха пели песню и другие сказки про Африку [Звукозапись]. Москва : Экстрафон, 2002. 45хв. 1 мк.

2. Мендельсон Ф., комп. Трио № 2: до мин. : соч. 66 / исполн.: Л.Н. Оборин, ф-п., Д. Ф. Ойстрах, скрипка, С. Н. Кнушевицкий, в-чель [Звукозапис]. Апрелька : 3-д грп., 1954. 30 хв. 1 грп.

3. Romantic collection : Millennium edition [Звукозапис]. Москва : MT Decade Publishing, 2000. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM).

б) аудіозапис в мережі Інтернет

Схема опису

ПІБ виконавця (композитора, диктора, державного діяча, тощо). Назва звукозапису. Рік [Звукозапис]. Назва електронного ресурсу (курсив). URL : електронна адреса (дата звернення).

Приклад:

Бетховен Л. Концерт для фортепиано с оркестром No. 1 / исполн.: Эмиль Гилельс, Курт Зандерлинг. 1958 [Звукозапис]. *Погружение в классику*.

URL : <http://intoclassics.net/news/2017-10-10-22021> (дата звернення: 10.10.2017).

11) Відео

а) відеозапис на касеті, диску

Схема опису

Назва відеозапису / ПІБ режисера; в ролях: ПІБ основних акторів; назва кіностудії. рік створення відео [Кінофільм]. Місце виготовлення : Ім'я виробника, дата виготовлення. Кількісна характеристика та відомості про специфічний вид матеріалу (наприклад, мк– для касети, електрон. опт. диск (CD-ROM) – електронний диск).

Приклади:

1. От заката до рассвета / реж. Р. Родригес ; в ролях: К. Тарантино, Х. Кейтель, Дж. Клуни ; Paramount Films. 1999. [Кінофільм]. Москва : Премьер-видеофильм, 2002. 101 хв. 1 вк.

2. Русалочка / WaltDisneyCo. 1994. [Мультфільм]. Москва : MT Decade Publishing, 2000. 90 хв. 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM).

б) Відеозапис в мережі інтернет

Схема опису

Назва відеозапису / ПІБ режисера; в ролях: ПІБ основних акторів; назва кіностудії. рік створення відео [Кінофільм]. Назва електронного ресурсу (курсивом). URL : електронна адреса (дата звернення).

Приклад:

Князь Серебряный / реж.-пост. Г. Васильев ; в гл. ролях: К. Кавсадзе, И. Тальков, А. Соколов [та ін.] [Кінофільм]. *Кинофильмы TV*. URL : <http://kinofilms.me/film/knyaz-serebryanyj/4435/> (10.10.2017).

в) кадр з кінофільму

Схема опису

Назва кадру. Назва відеозапису / ПІБ режисера. рік створення відео [Кадр з кінофільму]. Назва електронного ресурсу (курсивом). URL : електронна адреса (дата звернення).

Приклад

Актер Х. Лоррі в ролі доктора Хауса. Серіал «Доктор Хаус» / продюсер Д. Шор. 2004. [Кадр з кінофільму]. *Кінонахаті*. URL : <http://kino-naxati.com/serialy/doktor-haus-online.html> (10.10.2017).

12) Речові пам'ятки

Схема опису

Назва пам'ятки. Період. Матеріали. Розміри // Назва музею. Номер фонду (або назва). Інвентарний номер.

Приклади:

а) Прикраса

Діадема. Сармато-аланская культура. I в. Золото, аметист, альмандини, гранати, бірюза, корал, скло. 61×15см // Ермітаж. Інв. № 2213-2.

б) предмети побуту

Ворсовый ковер. Пазырыкская культура. V-IV вв. до н.э. Шерсть. 183×200 см // Ермітаж. Інв. №1687-93.

в) Монета

Тетрадрахма. 240-274рр. Пальміра. Мідь. 22 мм, вага – 6,57г// Ермітаж. Нумізматична колекція. Інв. № ОН-А-ДГ-35334.

13) Картографічні видання

Схема опису:

Назва атласу, мапи / ПШБ упорядників. Масштаб (якщо є). Місто видавництва : назва видавництва, рік. Кількісна характеристика та відомості про специфічний вид матеріалу (наприклад, атл.– для атласу, електрон. опт. диск (CD-ROM) – електронний диск, арк. – аркуш).

Приклади:

1. Томская область : общегеографическая карта / гл. ред. С. В. Горшков. 1 : 200 000. Москва : Роскартография, 1995. 1 л.
2. Атлас по истории средних веков : (с компл. контур. карт) / отв. ред. Е.Н. Регентова. Москва : Роскартография, 2000. 1 атл. 20 с.

Література

1) Однотомні видання

Схема опису:

ПІБ автора. Назва роботи. Місто видавництва : Назва видавництва, рік.
Загальна кількість сторінок.

а) Один автор

Приклад:

Федорова Л.Д. З історії пам'яткоохоронної та музейної справи у Наддніпрянській Україні. 1870-ті – 1910-ті рр.
Київ: Інститут *історії* України НАН України, 2013. 373 с.

б) Два і більше авторів

Приклад:

Матяш І.Б., Мушка Ю. Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині : історія, спогади, архівні документи. Київ : Києво-Могилян. акад., 2005. 397 с.

в) Без автора

Приклад:

Тіло чи особистість? Жіноча тілесність у вибраній малій українській прозі та графіці кінця XIX – початку XX століття : [антологія / упоряд.: Л. Таран, О. Лагутенко]. Київ : Грані-Т, 2007. 190 с.

2) Збірники

Схема опису:

Назва збірки / ПІБ укладачів (редакторів). Місто видавництва : Назва видавництва, рік. Загальна кількість сторінок.

Приклади:

1. Становлення та розвиток комунального господарства й комунальної освіти міста Харкова (1873–2012): бібліогр. покажчик / уклад. О.М. Штангей, Т.С. Муханова, О.Ф. Сергієнко. Харків, 2012. 118 с.

2. Кримінально-процесуальний кодекс України : офіц. вид. : станом на 1 груд. 2005 р. / Верховна Рада України. Київ : Парлам. вид-во, 2006. 207 с.

3) Матеріали конференцій, з'їздів, тези доповідей

Схема опису

Назва збірки : назва конференції, з'їзду (дата проведення заходу, місто проведення). Місто : Видавництво, рік. Загальна кількість сторінок.

Приклад:

Розпад Радянського Союзу та міжнародні інтерпретації завершення «холодної війни» : 20 років потому : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 2-4 листопада 2011 р.). Запоріжжя : Інтер-М, 2011. 280 с.

4) Багатотомні видання

Схема опису

Назва багатотомного видання : загальна кількість томів. Місто : Видавництво, рік. Номер тому : назва тому (якщо є). Загальна кількість сторінок тому.

Приклад:

Енциклопедія історії України: у 10 т. Київ : Наукова думка, 2013. Т. 10. 784 с.

5) Каталоги

Схема опису

Назва каталогу. Місто : Видавництво, рік. Загальна кількість сторінок тому.

Приклад:

Національна академія наук України. Анотований каталог книжкових видань 2008 року. Київ : Академперіодика, 2009. 444 с.

6) Дисертації

Схема опису

ПІБ автора. Назва дисертації : вказівка кандидатська чи докторська дисертація : шифр спеціальності – назва спеціальності / установа захисту дисертації. Місто, рік. Загальна кількість сторінок.

Приклад:

1. Титков А. Э. СССР, США, Великобритания и проблема послевоенного устройства Германии, 1941-1945 : дисс. ... канд. ист. наук : 07.00.05 – история международных отношений / Институт всеобщей истории РАН. Москва, 1989. 253 с.

7) Автореферати дисертацій

Схема опису

ПІБ автора. Назва автореферату дисертації : автореферат кандидатської чи докторської дисертації. Місто, рік. Загальна кількість сторінок.

Приклад:

Гогунська Т. О. Формування та реалізація зовнішньополітичних принципів кабінетів М. Тетчер на європейському та американському напрямках (1979-1990 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Одеса, 2003. 20 с.

8) Рецензія

Схема опису

ПІБ автора. Назва рецензії. Назва видання, де надрукована рецензія. Рік. Номер. Сторінки, на яких розміщена рецензія. Назва видання, яке рецензується з повним бібліографічним описом (курсивом).

Приклад:

Касьянов Г. Глобальна еволюція людства: культурно-цивілізаційний вимір. Вісн. Кн. палати. 2001. №12. С. 14–15. Рец. на кн.: *Шейко В. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець XIX–початок XX ст.) : монографія : у 2 т. Харків, 2001. Т. 1. 520 с. ; Т. 2. 400 с.*

9) Частина видання

а) Розділ книги

Схема опису

ПІБ автора. Назва розділу. Назва видання, в якому знаходиться розділ (курсивом) / ПІБ упорядників. Місто видавництва : Назва видавництва, рік. Сторінки, на яких знаходиться розділ.

Приклад:

Наумов М. С. Напрями впливу інтелектуалізації економіки на розвиток ринкових відносин в Україні. *Трансформаційні процеси в суспільстві в умовах інформаційної економіки* : монографія / В.П. Решетило, М.С. Наумов, Ю.В. Федотова. Харків, 2014. С. 213–241.

б) Стаття із журналу

Схема опису

ПІБ автора. Назва статті. Назва журналу (курсивом). Рік. Номер журналу. Сторінки, на яких знаходиться стаття.

Приклад:

Максимычев И.Ф. Германия и мы. *Международная жизнь*. 1991. № 8. С. 61–73.

в) Стаття із газети

Схема опису

ПІБ автора. Назва статті. Назва газети (курсивом). Рік. Дата та місяць видання. Сторінки, на яких знаходиться стаття.

Приклад:

Аврамцев О. Хронограф: події в історії. *Слобідський край*. 2015. 27 січня. С. 8.

г) Стаття із збірника

Схема опису

ПІБ автора. Назва статті. Назва збірки (курсивом). Місто видавництва : назва видавництва, рік. Сторінки, на яких знаходиться стаття.

Тодоров І.Я. Кінець "холодної війни" та Україна: між переможцем і переможеним. *Розпад Радянського Союзу та міжнародні інтерпретації завершення "холодної війни" : 20 років потому* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 2-4 листопада 2011 р.). Запоріжжя : Інтер-М, 2011. С. 224–230.

10) Електронні ресурси віддаленого доступу

а) Опис ресурсу загалом

Схема опису

Назва ресурсу. URL: повна електронна адреса ресурсу (дата звернення)

Приклад:

Наукові публікації і видавнича діяльність НАН України. URL: <http://www.nas.gov.ua/publications> (дата звернення: 19.03.2014).

б) Опис частини електронного ресурсу

Схема опису

Назва ресурсу. URL: повна електронна адреса ресурсу (дата звернення)

Приклад:

Garfield E. More on the ethics of scientific publication: abuses of authorship attribution and citation amnesia undermine the reward system of science. *Essays of an information scientist*. URL: <http://www.garfield.library.upenn.edu/essays/v5p621y1981-82.pdf> (Last accessed: 16.04.2013).

5. Рекомендації щодо змісту та оформлення мультимедійних презентацій

Комп'ютерні презентації досить часто застосовуються при проведенні семінарів, конференцій і в ході навчального процесу. За допомогою програм для створення презентацій користувачі, які не є фахівцями у галузі інформаційних технологій, мають можливість створити змістовну яскраву електронну презентацію. Презентація (від англ. presentation – представлення, показ) – це набір картинок-слайдів на певну тему, який зберігається у файлі спеціального формату. Кожен слайд може містити довільну текстову, графічну та відеоінформацію, анімацію, звук, діаграми і графіки, табличні й інші матеріали.

Презентації створюються для наочної підтримки захисту дослідницьких робіт, доповідей, рефератів, підготовки навчальних занять.

Основною відмінністю презентацій від решти способів представлення інформації є їх особлива насиченість змістом та інтерактивність, тобто здатність певним чином змінюватися й реагувати на дії користувача.

Переваги мультимедійної презентації:

- унаочнює матеріали, що презентуються;
- підвищує оперативність і об'єктивність оцінювання результатів наукового дослідження;
- гарантує безперервний зв'язок викладач-студент;
- сприяє розвитку продуктивних, творчих функцій мислення студентів, формуванню операційного стилю мислення.

Сучасне заняття часто супроводжується презентацією в якості наочного посібника чи зорового ряду. Презентація до заняття допомагає зробити матеріал наочніше, доступніше, допомагає полегшити розуміння і запам'ятовування матеріалу. Готуючи презентацію до заняття, викладач продумує структуру уроку, мету і завдання, методи і прийоми.

Вибір типу інформації, схем структуризації даних та порядок їх викладу здійснюється викладачем відповідно до мети створення презентації.

Формат слайдів

- розмір слайдів має відповідати розміру екрана;
- орієнтація слайда – альбомна;
- ширина слайда – 24 см;
- висота слайда – 18 см;
- нумерувати слайди слід арабськими цифрами без знаків номера, рисочок тощо;
- формат показу слайдів – «Демонстрація».
- графічний і текстовий матеріали розміщуються на слайдах так, щоб ліворуч і праворуч від краю слайда залишалось чисте поле шириною не менше 0,5 см.

Основа будь-якої правильно спланованої презентації – це логічний аналіз послідовності відображення матеріалу, передбачення можливих питань і добір реплік для коментарів до презентації. Успішність презентації залежить від того, наскільки ретельно перед її створенням було продумано та враховано такі фактори:

- організація презентації (визначення суті того, про що необхідно розповісти);
- урахування особливостей слухацької аудиторії;
- визначення структури (схеми, сценарію) презентації: послідовність викладення матеріалу, добір різноманітних зображень, анімаційних ефектів та інших елементів, що супроводжують виклад.

При створенні презентацій однією з найпоширеніших помилок є бажання помістити в презентацію велику кількість відомостей, графічних зображень та анімаційних ефектів, які лише відвертають увагу слухачів від змісту.

Перед створенням презентації необхідно:

- визначити тему та призначення презентації, спосіб демонстрації;
- розробити сценарій презентації;
- продумати зміст усіх слайдів, їх стиль та оформлення.

За структурою презентації поділяються на лінійні та розгалужені.

Презентації лінійної структури створюються для послідовного викладання матеріалу з використанням мультимедійних засобів. Вони містять лише тези повідомлення, які допомагають усвідомити його зміст, та ілюстрації. Презентації, які використовуються для узагальнення і систематизації знань та у визначенні рівнів навчальних досягнень, завдяки гіпертекстовим посиланням мають розгалужену структуру. Працюючи з ними за своїм робочим місцем, користувач має змогу опрацювати запропонований матеріал з урахуванням індивідуальних здібностей.

Основні слайди презентації повинні мати:

- титульний аркуш;
- слайд з фотографією автора і контактною інформацією (пошта, телефон);
- зміст з кнопками навігації;
- основні пункти презентації;
- список джерел (до 5 основних);

- завершальний слайд.
- дозволяється об'єднувати слайд № 1 і слайд № 2.

Кнопки навігації потрібні для швидкості переміщення усередині презентації. Список джерел повинен бути з докладним зазначенням вихідних матеріалів (звідки взяли ілюстрації, звуки, тексти, посилання). Крім електронних адрес потрібно вказувати і друковані видання.

Вимоги щодо структури та змісту навчального матеріалу:

- викладайте матеріал стисло, з максимальною інформативністю тексту;
- слідкуйте за відсутністю нагромадження, чітким порядком у всьому;
- ретельно структуруйте інформацію;
- використовуйте короткі та змістовні заголовки, маркіровані та нумеровані списки;
- важливі відомості (наприклад, висновки, визначення, правила тощо) подавайте крупним та виділеним шрифтом і розташовуйте у лівому верхньому куті екрана;
- другорядні відомості бажано розміщувати внизу сторінки; кожній ідеї треба відвести окремий абзац; головну ідею абзацу викладайте в першому рядку;
- використовуйте табличні форми запису даних (діаграми, схеми) для ілюстрації важливих фактів, щоб подати матеріал компактно і наочно;
- графіка має органічно доповнювати текст;
- пояснення треба розташовувати якнайближче до ілюстрацій, з якими вони мають одночасно з'являтися на екрані;
- необхідно ретельно продумати інструкції до виконання завдань: їх чіткість, лаконічність, однозначність;

- усі текстові дані потрібно ретельно перевірити на відсутність орфографічних, граматичних і стилістичних помилок, дотримуйтеся прийнятих правил скорочень;

- форма представлення інформації повинна відповідати рівню знань слухачів.

Додаткові вимоги до змісту презентації (за Д. Льюїсом):

- кожен слайд має відображати одну думку;
- текст має складатися з коротких слів та простих речень;
- рядок має містити 6–8 слів;
- всього на слайді має бути 6–8 рядків;
- загальна кількість слів не повинна перевищувати 50;
- дієслова мають бути в одній часовій формі;
- заголовки мають привертати увагу аудиторії та узагальнювати основні ідеї слайда;

- у заголовках мають бути і великі, і малі літери (а не тільки великі);

- слайди мають бути не надто яскравими – зайві прикраси лише створюють бар'єр на шляху ефективної передачі даних;

- кількість блоків статистичних даних на одному слайді має бути не більше чотирьох;

- підпис до ілюстрації розміщується під нею, а не над нею;

- усі слайди презентації мають бути витримані в одному стилі.

Вимоги щодо врахування фізіологічних особливостей людини у сприйнятті кольорів і форм:

- стимулюючі (теплі) кольори сприяють збудженню й діють як подразники (у порядку спадання інтенсивності впливу: червоний, оранжевий, жовтий);

- дезінтегруючі (холодні) кольори заспокоюють, викликають сонливий стан (у тому самому порядку: фіолетовий, синій, блакитний, синьо-зелений, зелений);
- нейтральні кольори: світло-рожевий, жовто-зелений, коричневий;
- поєднання двох кольорів – кольору знаку і кольору фону – суттєво впливає на зоровий комфорт, причому деякі пари кольорів не тільки стомлюють зір, а й можуть спричинити стрес (наприклад: зелені символи на червоному фоні);
- будь-який фоновий малюнок втомлює очі та знижує ефективність сприйняття даних;
- підсвідомість легко вловлює чіткі, яскраві малюнки, що швидко змінюються, вони краще запам'ятовуються;
- будь-який другорядний об'єкт, що рухається (анімаційний), знижує якість сприйняття матеріалу, відволікає, порушує динаміку уваги;
- підключення у вигляді фонового супроводу нерелевантних звуків (пісень, мелодій) швидко втомлює, знижує продуктивність сприймання.

Людина може одночасно запам'ятовувати не більше трьох фактів, висновків, визначень.

Фон є елементом заднього (другого) плану. Він має виділяти, підкреслювати інформацію слайда, але не затуляти її.

Використання різних фонів на слайдах в рамках однієї презентації не створює відчуття єдності, зв'язності, стильності інформації.

Щоб уникнути цієї помилки, складання кольорової схеми презентації має починатися з вибору двох головних функціональних кольорів, які використовуються для фону та звичайного тексту.

Поєднання двох кольорів – кольору тексту та кольору фону – істотно впливає на глядача: деякі пари кольорів не тільки стомлюють зір, але й можуть призвести до стресу.

Традиція нашого сприйняття пов'язана з тим, що фон має бути світлим, а текст – темним. Цей контрастний образ прийшов від «книжкового» тексту.

У друкованих текстах ми зіштовхуємось і з максимальним контрастом: чорний – білий. Ми до нього звикли, око він не стомлює. Проте сприйняття тексту з екрану має дещо іншу специфіку. Зокрема, екран генерує випромінювання, і тому різкий контраст кольору і фону втомлює око. Є прийоми, за допомогою яких можна цей різкий контраст пом'якшити. Наприклад, можна обрати фон і колір в одній гамі, тобто тільки зробити фон максимально світлим, а шрифт – темним.

Будь-який фоновий малюнок підвищує стомлюваність очей і знижує ефективність засвоєння презентованого матеріалу.

Використання фотографій як фону є не завжди вдалою ідеєю через труднощі з підбором шрифту. В цьому випадку треба або використовувати більш-менш однотонні, іноді ледь розмиті фотографії, або розташовувати текст не на самій фотографії, а на кольоровій підкладці. Але такий варіант оформлення фону має бути виправданим метою презентації.

Заважає сприйняттю текстової інформації й використаний у презентації фон у вигляді анімованого об'єкта.

Не слід використовувати виділення підкресленням, тому що в сприйнятті активних користувачів Інтернет у підкреслення пов'язане з гіперпосиланням.

Вибір шрифтів

Вибраний шрифт визначає вплив повідомлення на слухачів. Для консервативної аудиторії та серйозних повідомлень обирайте класичний шрифт (наприклад, Times New Roman); для радісних повідомлень – «веселий» шрифт (наприклад, Comic Sans MS).

Шрифти з зарубками (Times New Roman і Bookman) легко читаються, тому їх використовують для друку великих обсягів тексту. Шрифти без зарубок (Arial і Verdana) простіші, тому вони краще виглядають у заголовках та колонтитулах.

При створенні презентації для перегляду в електронному вигляді або показу слайдів, використовуються шрифти, які гарно виглядають на екрані.

Шрифти Verdana, Tahoma та Bookman розроблені спеціально для використання на веб-сторінках. Також можна використовувати для цього шрифти Arial і Times New Roman.

Щоб забезпечити легкість читання, колір тексту потрібно зробити контрастним відносно кольору фону. Напівжирний шрифт і курсив використовується лише для виділення – часте використання послаблює їх ефективність.

Кожний шрифт несе в собі певну індивідуальність, тому дуже важливо дотримуватися узгодженості. Якщо часто змінювати шрифт, повідомлення може виявитися неузгодженим. У презентації рекомендується використовувати не більше 3-4 різних шрифтів.

Згідно з висновком учених з лабораторії ергономіки зору (США), кращим шрифтом для читання тексту з екрану визнаний шрифт Verdana. Дослідники прийшли до висновку, що вибір правильного шрифту сприяє збереженню гостроти зору! Крім того, правильно вибраний шрифт захистить від синдрому комп'ютерного зору.

Розмір шрифту не повинен бути дрібним. Найбільш «дрібний» для презентації – шрифт 22 пт. Відмовтеся від курсиву. Краще правило використання курсиву – уникати його взагалі, оскільки він, як правило, лише ускладнює читання, уповільнює швидкість сприйняття.

Міжрядковий інтервал – полуторний.

Текстова перевантаженість

Не варто заповнювати один слайд занадто великим обсягом інформації: слухачі можуть одноразово запам'ятати не більше трьох фактів, висновків, визначень.

Найбільша ефективність досягається тоді, коли ключові пункти відображаються по одному на кожному окремому слайді. Розміщувати багато дрібного тексту на слайді неприпустимо.

Не розміщуйте на слайді дослівно все, що ви маєте намір сказати словами.

Великий текст дуже важко читати та майже неможливо запам'ятати.

Прагніть максимально скоротити довжину речень, відмовитися від ввідних конструкцій і інших граматичних «надмірностей». Текст у презентації має бути простим, лаконічним, таким, що нагадує тези (якщо, звичайно, ви не використовуєте цитати).

Оптимізуючи текст, подумки видаляйте по черзі кожне слово з речення і дивіться, чи зміниться його зміст. Якщо ні – безжально позбавляйтеся від цього слова.

Не пишіть весь текст прописними літерами.

СЛОВО, НАПИСАНЕ ЛИШЕ ПРОПИСНИМИ ЛІТЕРАМИ, ВТРАЧАЄ ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ І ЗЛИВАЄТЬСЯ З ІНШИМИ.

Розташування інформації на сторінці

Простіше зчитувати інформацію розташовану горизонтально, а не вертикально. Найбільш важлива інформація повинна розташовуватися в центрі екрана. Форматувати текст необхідно за шириною. Не допускати «рваних» країв тексту.

Рівень запам'ятовування інформації залежить від її розташування на екрані. У лівому верхньому кутку слайда розташовується найважливіша інформація.

Використання списків, таблиць та діаграм

Списки використовуйте тільки там, де вони потрібні. Списки з великою кількістю пунктів не треба використовувати. Можливо, використовувати 3–7 пунктів. Великі списки і таблиці слід розбивати на 2 слайда. Чим простіше, тим краще. Не слід розбивати таблицю та розміщувати її окремі частини на різних слайдах, якщо при цьому ви забули на одному із слайдів відзначити функціональні й змістовні поля таблиці.

Таблична інформація вставляється в матеріали як таблиця текстового процесора MS Word або табличного процесора MS Excel.

Під час розміщення таблиці як об'єкта та пропорційній зміні її розміру реальний розмір шрифту, що відображається, повинен бути не менше 18 пт.

Таблиці і діаграми розміщуються на світлому або білому фоні.

Не варто вставляти в презентації великі таблиці: вони складні для сприйняття: краще замінювати їх графіками, побудованими на основі цих таблиць.

Якщо все ж таблицю показати необхідно, то краще залишити якомога менше рядків і стовпців, привести лише найнеобхідніші дані. Це також дозволить зберегти необхідний розмір шрифту, щоб таблиця не перетворилася на медичну таблицю для перевірки зору.

Діаграми створюються з використанням майстра діаграм табличного процесора MS Excel.

Дані й підписи не повинні накладатися та зливатися з графічними елементами діаграми. Необхідно виділяти найбільш важливі частини діаграми, графіка.

Якщо під час форматування слайда є необхідність пропорційно зменшити розмір діаграми, то розмір шрифтів реквізитів повинен бути збільшений з таким розрахунком, щоб реальне відображення об'єктів діаграми відповідало значенням, вказаним у таблиці.

Під час вибору типу діаграми необхідно визначати тип порівняння даних: покомпонентне, позиційне, часове, почасткове чи кореляційне.

Кожному з цих типів порівняння відповідає один з п'яти основних типів діаграм: круг, лінійчата, крапкова діаграми, гістограма або графік.

Під час покомпонентного порівняння, передусім, показується розмір кожного компонента у відсотках від якогось цілого.

При позиційному порівнянні ми виявляємо, як об'єкти співвідносяться один з одним – чи однакові вони, більші або менші за інших.

Часове порівняння показує, як змінюються дані в часі – що відбувається з тими чи іншими показниками впродовж певних проміжків часу.

Почасткове порівняння допомагає визначити, скільки об'єктів потрапляє в певні послідовні області числових значень. Наприклад,

почасткове порівняння використовується для того, щоб показати, яка частка мешканців відноситься до вікової групи до 10 років, яка – від 10 до 20 і так далі.

Кореляційне порівняння показує наявність (або відсутність) залежності між двома змінними.

Для побудови більшості кругових діаграм краще використовувати не більше шести компонентів. Якщо вам потрібно відобразити більше число компонентів, виберіть із них п'ять найбільш важливих, а останні згрупуйте в категорію «інші».

Під час складання лінійчатих діаграм необхідно переконатися, що проміжок, що розділяє лінійки, менший, ніж ширина самих лінійок.

Використовуйте найконтрастніший колір або штрихування для того, щоб виділити найважливіший елемент, підкреслюючи тим самим основну ідею, виражену в заголовку.

Під час складання графіка пам'ятайте, що лінія має бути жирніша, ніж вісь абсцис чи ординат, яка, в свою чергу, має бути жирнішою за горизонтальні та вертикальні лінії, що створюють координатну сітку. Вертикальні лінії координатної сітки можна використовувати для того, щоб розділити значення параметра за попередні періоди і дані прогнозу або розбити тимчасову вісь. Горизонтальні лінії допомагають точніше порівнювати відносні величини. Тому в кожному окремому випадку треба вирішити, яку саме кількість вертикальних і горизонтальних ліній слід задавати.

Для наведення числових даних доцільно використовувати числовий формат з роздільником груп розрядів. Якщо дані є дробовими числами, то число десяткових знаків, що відображається, повинне бути однакове для всієї групи цих даних. Числа слід округлювати та уникати дробів, якщо точна величина несуттєва. Наприклад, 12 % запам'ятовується набагато краще, ніж 12,3 % або 12,347 %.

Розміщення зображень, аудіо та відеофайлів

У презентації розміщувати тільки оптимізовані (стислі) хорошої якості зображення. Поганою вважається презентація, що довго завантажується, тому що має великий розмір.

Під час використання графічних об'єктів у презентації:

- не використовуйте малюнки, фотографії поганої якості чи із спотвореними пропорціями;
- рівномірно та раціонально використовуйте площу слайда;
- коректно застосовуйте ілюстративний матеріал на слайді.

Бажано, щоб зображення було не стільки фоном, скільки ілюстрацією тексту, яка допомагає по-новому його зрозуміти та розкрити. Одночасно треба продумати й фон малюнка, який би підкреслював усі його деталі. Підпис малюнка має розташовуватися під ним.

Потрібно враховувати особливості сприйняття, які склалися в європейській традиції: інформація, особливо при переглядовому читанні, сприймається зліва направо і зверху вниз – відповідно до руху ока. Тому найважливіша інформація має розміщуватися зверху ліворуч. Враховувати ці особливості сприйняття потрібно під час розміщення на слайді тексту і графічного об'єкта.

Якщо текст первинний, а графіка – це всього лише ілюстрація, то краще розмістити текстовий фрагмент у лівому верхньому куті слайда, а графічний об'єкт – внизу праворуч.

Якщо ж графічний об'єкт є смисловою домінантою слайда, а текст – це коментар до малюнка, то в цьому випадку взаємне розташування потрібно зробити інакше: малюнок – зверху ліворуч, а текст – внизу праворуч.

Музика повинна бути ненав'язлива. І її вибір повинен бути виправданий.

В одній папці повинні бути всі матеріали (відео, музика, посилання, текстові документи тощо) і файли для показу презентації. Цей спосіб

збереження настійно рекомендується у випадку, якщо у презентації є хоча б один аудіо або відеофайл.

Анімація об'єктів і зміна слайдів

Основна роль анімації в презентаціях – це вирішення питання дозування інформації. Анімуючи об'єкт у презентації, варто пам'ятати, що будь-який рухомий об'єкт знижує сприйняття, відволікає, порушує динаміку уваги.

У титульному слайді використання анімації об'єктів не допускається.

В інформаційних слайдах допускається використання анімації об'єктів тільки у випадку, якщо це необхідно для відображення змін, що відбуваються в часовому інтервалі, і якщо черговість появи анімованих об'єктів відповідає структурі заняття (доповіді), але анімація не повинна бути нав'язливою. У решті випадків використання анімації є недоцільним.

Не рекомендується обирати ефекти анімації до заголовків, особливо такі, як «Обертання», «Спіраль» тощо.

Анімація об'єктів повинна відбуватися автоматично після закінчення необхідного часу. Анімація об'єктів в межах одного слайда «по клацанню» не є раціональною.

Для зміни слайдів використовується режим «вручну». Перехід слайдів у режимі «за часом» не допускається. Дозволяється використання стандартних ефектів переходу, окрім ефектів «жалюзі», «шашки», «розчинення», «горизонтальні смуги». Для всіх слайдів застосовується однотипний ефект їх переходу.

Звуковий супровід анімації об'єктів і переходу слайдів використовується за виключної необхідності.

Включення макросів у матеріали не допускається.

Критерії освітніх презентацій:

- повнота розкриття теми;
- структуризація інформації;
- наявність і зручність навігації;

- відсутність граматичних, орфографічних і мовних помилок;
- відсутність фактичних помилок, достовірність поданої інформації;
- наявність і правильність оформлення обов'язкових слайдів (титульний, зміст, про проект, список джерел);
- оригінальність оформлення презентації;
- обґрунтованість і раціональність використання засобів мультимедіа та анімаційних ефектів;
- придатність презентації для обраної цільової аудиторії;
- грамотність використання кольорового оформлення;
- використання авторських ілюстрацій, фонів, фотографій, відеоматеріалів;
- наявність дикторського мовлення, його грамотність і доцільність;
- наявність, обґрунтованість і грамотність використання фонового звуку;
- розміщення і комплектування об'єктів; єдиний стиль слайдів;
- Не зловживайте ВЕЛИКИМИ БУКВАМИ. Особливо в заголовках.

Під час презентації неприпустимо зчитування тексту з презентації, тобто надрукований і вимовний текст не повинні дублювати один одного!!!

Не створюйте презентацій нудних, монотонних, громіздких, ретельно підберіть шаблон, текст, графіку з урахуванням вищезазначеного.

Перевантаженість текстом – найбільш розповсюджене неподобство. Текст може бути тільки тезовим, якщо презентація – лекція. Захаращення текстом призводить до враження, що доповідач сам погано володіє матеріалом і йому потрібна підказка на екрані, щоб не забути щось істотне. Саме такої думки будуть про вас слухачі. Навіть якщо тексту мало, але в якийсь момент він повторює мовлення доповідача (навіть якщо доповідач стоїть спиною до екрану), слухачі у своїй безпосередності відстежуватимуть ваше мовлення на предмет відмінностей від тексту слайдів.

Отже, необхідно дотримувалося неухильно правила: кількість тексту в презентаціях повинно становити 35%. Зараз воно доходить до 80%. Увесь непотрібний текст слід залишити або для усного виступу, або замінити його ілюстративним матеріалом: графіками, картинками тощо.

Привнесіть анімаційними та іншими ефектами елемент несподіванки і свята або сюрпризного моменту.

Текст презентації повинен бути лаконічний і зрозумілий слухачам (студентам).

Шаблон повинен відповідати представленій темі (або хоча б бути нейтральним).

Ефективне представлення презентації досягається за рахунок виконання чотирьох загальноприйнятих етапів – **чотирьох «П»**: планування, підготовки, практики та презентації:

Планування

Визначте основні моменти заняття чи доповіді на основі аналізу специфіки аудиторії.

Опишіть відношення вашої аудиторії до даної теми – її знання та досвідченість, потреби, бажання і цілі. Запитайте себе: “Наскільки аудиторія готова до сприйняття цієї теми?”

Визначте мету презентації, продумайте, як вона співвідноситься з очікуваними результатами. Ви прагнете щось донести до аудиторії, переконати її, навчити, мотивувати свою думку? Коли мета точно сформульована, її легко досягти.

Зміст презентації повинен залежати від цілей доповідача, інтересу та рівня знань аудиторії. Використовуйте загальні й зрозумілі слова і фрази, фокусуючи увагу на меті заняття (доповіді).

Підготовка

Підготуйте текст супроводжуючої доповіді відповідно до визначеної структури та часу, відведеного на показ презентації.

Визначте важливість вашого повідомлення. Запитайте себе: «Чому це повідомлення так важливе для мене?»

Сформууйте структуру презентації, виділіть ключові моменти.

Підготуйте цікавий початок презентації. Задайтеся яким-небудь питанням, здивуйте аудиторію або приведіть в приклад який-небудь випадок, здатний зацікавити аудиторію. Відкриття повинне займати від 5% до 10% презентації.

Визначте головні ідеї заняття (доповіді) та обґрунтуйте їх статистикою, документами, аналогіями або наочними прикладами. Майте на увазі, що всі основні ідеї повинні бути пов'язані з темою заняття (доповіді). Враховуючи, що слухачі пам'ятають від 4 до 6 різних позицій, ретельно відбирайте головні ідеї. Вони повинні скласти від 80% до 85% презентації.

Підготуйте хороше завершення презентації, що відповідає меті заняття (доповіді) та запам'ятовується. Це може бути оригінальне (але не надто) підведення підсумків, інше формулювання теми або внесення сумнівів у ряди слухачів. Також може бути ефективним повернення до початку заняття (доповіді). Під час вибору способу завершення слід визначити, яку реакцію ви чекаєте від слухачів. Завершення повинне займати від 5% до 10% презентації.

Практика

Підготуйте презентацію, яка має супроводжувати ваше заняття (доповідь). Повправляйтеся з доповіддю перед невеликою аудиторією або друзями та дізнайтеся їх думку про зміст і стиль презентації. Нижче перераховані питання, яким слід приділити особливу увагу:

Чи добре сприймається інформація?

Чи спираються основні моменти заняття (доповіді) на факти?

Чи зрозумілі малюнки та ілюстрації, чи достатньо ілюструють вони дану тему?

Чи не використовуєте ви терміни та вирази, незрозумілі аудиторії?

Чи є завершення презентації таким, що запам'ятовується?

Чи задоволені Ви самі своїм заняттям (доповіддю)?

Запишіть репетицію свого виступу на відео та уважно перегляньте її, відзначаючи всі відхилення від теми й інші негативні моменти. Пам'ятайте, що кращий спосіб боротьби з нервозністю – це упевненість в собі, що зростає з кожним новим виступом.

Якщо це можливо, проведіть декілька репетицій, використовуючи нові ідеї та способи подання матеріалу. Зупиніться на тому способі, який вам найбільше подобається. Налаштуйтеся на той час, який вам відведено для презентації.

Презентація

Абсолютне володіння даною темою, максимальне залучення уваги аудиторії та донесення до неї важливості вашого повідомлення – запорука успіху.

Створіть сприятливу для заняття (доповіді) атмосферу. Говоріть стверджувальним підвищеним тоном. Сповільнюйте мову, щоб виділити основні моменти, витримуйте паузу, щоб відділити їх один від одного.

Відповідаючи на запитання, акцентуйте увагу на основні моменти теми, не відхиляйтеся від неї.

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття № 1 Музеєзнавство як наукова дисципліна

План

1. Основні поняття у музеєзнавстві.
2. Предмети вивчення музеєзнавства.
3. Об'єкти вивчення музеєзнавства.
4. Характеристика видів джерел.

Семінарське заняття 2. Музей як соціокультурний інститут

План

1. Види діяльності музеїв.
2. Система та структура роботи музею.
3. Охорона й зберігання музейних цінностей.
4. Класифікація музеїв.
5. Властивості музеїв і їх функції.

Семінарське заняття № 3. Музейна мережа України та її діяльність та міжнародна діяльність музеїв

План

1. Закони України, які регулюють діяльність музеїв.
2. Музейні комунікації та їх форми.
3. Сучасні унікальні музеї.
4. Діяльність ІКОМ, ІКОФОМ.
5. Історіографія джерелознавства.
6. Проблеми охорони пам'яток всесвітнього значення.

Семінарське заняття № 4 Краєзнавчі музеї як осередки історичних та культурних пам'яток

План

1. Участь музеїв у краєзнавчому русі, охороні та використанні позамузейних пам'яток історії культури.
2. Роль краєзнавчих музеїв у формуванні національної свідомості громадян.
3. Роль меценатства у створенні та розвитку музейної справи у світі.
4. Меценати в Україні.

Семінарське заняття 5. Археологічні об'єкти культурної спадщини

План

1. Основні завдання законодавства України про охорону археологічної спадщини.
2. Державне управління археологічною спадщиною. Державний облік археологічної спадщини.
3. Наукове дослідження археологічної спадщини.
4. Права та обов'язки дослідників археологічної спадщини.
5. Фінансування охорони, захисту, дослідження археологічної спадщини.
6. Міжнародне співробітництво України.
7. Відповідальність за порушення законодавства України про охорону археологічної спадщини.

Семінарське заняття 6. Історичні об'єкти культурної спадщини

План

1. Перебування пам'яток історії України на Державному обліку, в т.ч. національного значення.
2. Населенні пункти України, які мають ОКС. Список Всесвітньої спадщини України.
3. Критерії та підстави відтворення втрачених об'єктів історичної спадщини.

4. Критерії, щодо визнання об'єкта видатною пам'яткою історії та культури національного значення.

5. Критерії допустимості та правомірності відтворення видатних пам'яток історії та культури

6. Мінімально необхідний набір фіксаційної документації.

7. Науково-дослідні і проекти роботи. Реставраційні та будівельні роботи. Фінансове забезпечення історичних об'єктів культурної спадщини.

Семінарське заняття 7. Об'єкти монументального мистецтва

План

1. Принципи визначення оціночної вартості музейних предметів.
2. Критерії визначення оціночної вартості образотворчих джерел.
3. Перебування пам'яток України - монументального мистецтва на Державному обліку, в т.ч. національного значення.

Семінарське заняття 8. Об'єкти архітектури

План

1. Перебування пам'яток України архітектури на Державному обліку, в т.ч. національного значення.
2. Критерії та підстави відтворення втрачених об'єктів історико-архітектурної спадщини.
3. Критерії допустимості та правомірності відтворення видатних пам'яток архітектури.
4. Національна програма збереження і використання пам'яток архітектури.
5. Перелік старовинних малих і середніх міст та інших населених пунктів України, що мають пам'ятники архітектури.

Семінарське заняття 9. Об'єкти містобудування

План

1. Пам'ятки містобудування в Миколаєві і області.
2. Перебування пам'яток України містобудування на Державному обліку, в т.ч. національного значення.
3. Критерії, щодо визнання об'єкта видатною пам'яткою історії та культури національного значення.
4. Перелік старовинних малих і середніх міст та інших населених пунктів України, що мають пам'ятники містобудівництва.

Семінарське заняття 10. Об'єкти садово-паркового мистецтва

План

Кожному студенту обрати об'єкт садово-паркового мистецтва на території України та надати його класифікацію його за типом та за видом.

Семінарське заняття 11. Об'єкти науки і техніки.

План

Обрати унікальний промисловий, або виробничий, науково-виробничий, інженерний, інженерно-транспортний, видобувний об'єкт, довести, що саме обраний вами об'єкт визначає рівень розвитку науки і техніки певної епохи, певних наукових напрямів або промислових галузей: надати класифікацію та типом та видом.

Семінарське заняття 12. Церковне пам'яткознавство у національно-культурному відродженні України

План

1. Процес сучасного національно-культурного відродження в Україні.
2. Сучасні дослідження теоретичних та методологічних засад пам'яткознавства. Напрацювання у галузі церковного пам'яткознавства і краєзнавства.
3. Діяльність церковно-археологічного товариства при Київській духовній академії. Археологічні з'їзди.
4. Внесок у становлення та розвиток українського церковного пам'яткознавства відомого українського вченого та громадського діяча кінця XIX – першої чверті XX ст. М.Ф.Біляшівського.
5. Архієпископ Філарет та його помітний слід в українському пам'яткознавстві минулого століття.
6. Сучасне відродження українського церковного пам'яткознавства, розгортання сучасних наукових досліджень у галузі церковного пам'яткознавства. Церковні пам'ятки України.

Семінарське заняття 13. Національна програма: облік пам'яток та історичних міст України

План

1. Національна програма збереження і використання пам'яток архітектури та історичних міст.
2. Управління охорони та реставрації пам'яток містобудування і архітектури Держбуду України.
3. Список історичних міст України. Перелік старовинних малих і середніх міст та інших населених пунктів України, що мають пам'ятники історії, археології, містобудівництва і архітектури.

Семінарське заняття 14. Державна реєстрація об'єктів культурної спадщини

План

1. Державний реєстр нерухомих пам'яток України.
2. Занесення об'єкта культурної спадщини до Реєстру та внесення змін до нього. Вилучення пам'яток з Реєстру.
3. Інформування про ОКС, занесені до Реєстру. Особливості здійснення права власності на пам'ятки.
4. Забезпечення охорони пам'яток.

5. Захист традиційного характеру середовища та об'єктів культурної спадщини.

6. Фінансування охорони культурної спадщини.

Семінарське заняття 15. Законодавче забезпечення охорони і збереження пам'яток історії та культури України

План

1. Нормативно-правове забезпечення об'єктів культурної спадщини. Понятійний апарат.

2. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини.

3. Європейська конвенція про правопорушення щодо культурних цінностей.

4. Поняття культурної спадщини, тобто сукупності успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини.

5. Формування Державного реєстру національного культурного надбання та створення його електронної версії, а також електронного каталогу музейного фонду

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

1. Давньоруські храмові, монастирські та палацові зібрання.

2. Меценатство І.Мазепи.

3. Перші університетські музеї в Україні. Історія створення та формування музейних колекцій.

4. Роль меценатів у створенні перших публічних музеїв в Україні (XIX ст.).

5. Становлення теоретичних та організаційних підвалин музейництва за доби Центральної Ради (березень 1917 — квітень 1918р.).

6. Зрушення в галузі музейництва за часів діяльності уряду гетьмана П.Скоропадського.

7. Перетворення музеїв в інструмент ідеологічного впливу (20- 30 рр. XX ст.).

8. Врятування скарбів українських музеїв в роки Другої світової війни.

9. Специфіка музейної діяльності.

10. Музеї і охорона позамузейних пам'ятників.

11. Міжнародні зв'язки музеїв.

12. Національні музеї України.

13. Меморіальні музеї України.

14. Історичні музеї України.

15. Музейний, архівний та бібліотечний фонди, їх співвідношення і взаємозв'язок

16. Особливості комплектування фондів музеїв різних типів і профілів.

17. Психолого-педагогічні аспекти комплектування фондів.

18. Методика атрибуції музейних предметів.

19. Основні інструктивні документи щодо обліку і зберігання музейних колекцій в Україні.

20. Фондова документація як інформаційна система.

21. Створення музейних автоматизованих інформаційних систем. Світовий досвід та вітчизняні досягнення.

22. Захист музейних фондів в екстремальних ситуаціях

23. Упаковка і транспортування музейних цінностей.

24. Особливості зберігання музейних предметів в експозиції.

25. Основні принципи художнього проектування музейних експозицій.

26. Експозиційний ансамбль музею та його компоненти.

27. Культурно-освітня діяльність музеїв та її форми.

28. Екскурсійна робота. Види екскурсій, їх класифікація.

29. Екскурсійне обслуговування в музеї та формування екскурсійної тематики.

30. Національний історичний музей України.

31. Музей історичних коштовностей.

32. Переяслав-Хмельницький історико-культурний заповідник.

33. Державний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр.

34. Одеський археологічний музей НАН України.

35. Херсонський національний історико-археологічний заповідник.

36. Національний архітектурно-історичний заповідник «Софія Київська».

37. Національний заповідник «Києво-Печерська лавра».

38. Національний музей образотворчого мистецтва в Києві.

39. Львівська картинна галерея.

40. Меморіальні музеї Т.Г. Шевченка у Києві та Каневі.

41. Національний музей театрального, музичного та кіномистецтва у Києві.

42. Меморіальний музей М. Коцюбинського у Вінниці.

43. Центральний науково-природознавчий музей НАН України.

44. Національний музей народної архітектури та побуту України (Музей під відкритим небом у Пирогові).

45. Аптека-музей у Львові.

46. Херсонський археологічний заповідник.

47. Путівник по музеям Київської області.

48. Путівник по музеям Вінницької області.

49. Путівник по музеям Черкаської області.

50. Путівник по музеям Кіровоградської області.

51. Путівник по музеям Миколаївської області.

52. Миколаївський обласний краєзнавчий музей.

53. Миколаївський музей суднобудування.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ЗА ТЕМАМИ ДИСЦИПЛІНИ

Тема Закон України «Про охорону культурної спадщини».

1. Класифікація об'єктів культурної спадщини за типами і видами.

Тема Державна реєстрація об'єктів культурної спадщини.

1. Державний реєстр нерухомих пам'яток України.

2. Занесення об'єкта культурної спадщини до Реєстру та внесення змін до нього.

3. Вилучення пам'ятк з Реєстру.

4. Інформування про ОКС, занесені до Реєстру.

5. Особливості здійснення права власності на пам'ятки.

6. Забезпечення охорони пам'яток.

7. Захист традиційного характеру середовища та об'єктів культурної спадщини.

8. Фінансування охорони культурної спадщини.

Тема Положення про Державний реєстр національного культурного надбання.

1. Мета створення Державного реєстру національного культурного надбання.

2. Пам'ятки історії.

3. Пам'ятки археології.

4. Пам'ятки містобудування і архітектури.

5. Пам'ятки мистецтва.

6. Занесення об'єктів національного культурного надбання до Реєстру.

7. Виключення об'єктів з Державного реєстру.

8. Правила обліку, охорони, реставрації та використання об'єктів національного культурного надбання.

9. Вивезення об'єктів, занесених до Державного реєстру, за межі України.

10. Порядок визначення наукових об'єктів, що становлять національне надбання.

Тема Програма збереження та використання об'єктів культурної спадщини.

1. Мета Програми. Перебування пам'яток України (археології, історії, монументального мистецтва, архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафті) на Державному обліку, в т.ч. національного значення.

2. Функціонування історико-культурних заповідників в Україні.

3. Населенні пункти України, які мають ОКС.

4. Список Всесвітньої спадщини України.

5. Критерії та підстави відтворення втрачених об'єктів історико-архітектурної спадщини.

6. Критерії, щодо визнання об'єкта видатною пам'яткою історії та культури національного значення.

7. Критерії допустимості та правомірності відтворення видатних пам'яток історії та культури.

8. Мінімально необхідний набір фіксаційної документації.

9. Науково-дослідні і проектні роботи.

10. Реставраційні та будівельні роботи. Фінансове забезпечення Програми.

Тема Порядок визначення оціночної та страхової вартості пам'яток Музейного фонду України.

1. Державна реєстрація, перереєстрація музеїв України.

2. Облік пам'яток музейного фонду України.

3. Скасування державної реставрації.

4. Принципи визначення оціночної вартості музейних предметів.

5. Критерії визначення оціночної вартості речових, образотворчих, письмових джерел, кіно, фото і фоноджерел.

Тема ЗУ «Про охорону археологічної спадщини».

1. Основні завдання законодавства України про охорону археологічної спадщини.

2. Державне управління археологічною спадщиною.

3. Державний облік археологічної спадщини.

4. Наукове дослідження археологічної спадщини.

5. Права та обов'язки дослідників археологічної спадщини.

6. Фінансування охорони, захисту, дослідження археологічної спадщини.

7. Міжнародне співробітництво України.

8. Відповідальність за порушення законодавства України про охорону археологічної спадщини.

Тема Національний архівний фонд та архівні установи

1. Національний архівний фонд та його формування.

2. Право власності на документи Національного архівного фонду.

3. Облік, зберігання та використання Національного архівного фонду.

4. Система архівних установ.

5. Фінансове, матеріально-технічне і кадрове забезпечення архівних установ.

6. Міжнародне співробітництво в архівній справі.

7. Відповідальність за порушення законодавства про Національний архівний фонд та архівні установи.

Тема Законодавче забезпечення охорони і збереження пам'яток історії та культури України.

1. Нормативно-правове забезпечення об'єктів культурної спадщини. Понятійний апарат.

2. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини.

3. Європейська конвенція про правопорушення щодо культурних цінностей.

4. Поняття культурної спадщини, тобто сукупності успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини.

5. Формування Державного реєстру національного культурного надбання та створення його електронної версії, а також електронного каталогу музейного фонду

Тема Охорона пам'яток історії та культури.

1. Комплекс заходів, що здійснюються на державному або громадському рівні з метою захисту і збереження об'єктів історико-культурної спадщини та історичного середовища.

2. Виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація, консервація, реставрація, музеєфікація, належне утримання й використання пам'яток.

3. Пам'яткоохоронна діяльність наукового т-ва, губернських вчених, архівних комісій та статистичних комітетів, зокрема, Київської археографічної комісії, Київського товариства старожитностей і мистецтв, Київського товариства охорони пам'ятників старовини та мистецтва, Київ. церковно-археол. т-ва, Товариства дослідників Волині, Харківського історико-філологічного товариства, Подільського епархіального історико-статистичного комітету.

Тема Державна охорона жилих будинків-пам'яток історії, культури та архітектури

1. Правові нормативні документи та спеціальні рекомендації для збереження культурної спадщини.

2. Питання охорони будинків-пам'яток архітектури.

3. Генеральна конференція ЮНЕСКО щодо Рекомендації захисту культурної спадщини на національному рівні.

4. Наукові, технічні, адміністративні, юридичні та фінансові заходи для забезпечення захисту спадщини. Закон України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)".

5. Закон України "Про приватизацію державного житлового фонду".

6. Постанова Верховної ради України "Про право власності на окремі види майна". Умови охорони архітектурних заповідників.

Тема Церковне пам'яткознавство у національно-культурному відродженні України.

1. Процес сучасного національно-культурного відродження в Україні.

2. Сучасні дослідження теоретичних та методологічних засад пам'яткознавства.

3. Напрацювання у галузі церковного пам'яткознавства і краєзнавства.

4. Діяльність церковно-археологічного товариства при Київській духовній академії.

5. Археологічні з'їзди.

6. Внесок у становлення та розвиток українського церковного пам'яткознавства відомого українського вченого та громадського діяча кінця XIX – першої чверті XX ст. М.Ф.Біляшівського.

7. Архієпископ Філарет та його помітний слід в українському пам'яткознавстві минулого століття.

8. Сучасне відродження українського церковного пам'яткознавства, розгортання сучасних наукових досліджень у галузі церковного пам'яткознавства.

9. Церковні пам'ятки України.

Тема Національна програма: облік пам'яток та історичних міст як перший етап розробки

1. Національна програма збереження і використання пам'яток архітектури та історичних міст.

2. Управління охорони та реставрації пам'яток містобудування і архітектури Держбуду України.

3. Список історичних міст України.

4. Перелік старовинних малих і середніх міст та інших населених пунктів України, що мають пам'ятники історії, археології, містобудівництва і архітектури.

1. Оформити перелік пам'яток історії України, в тому числі національного значення.

2. Оформити переліку пам'яток археології.

3. Перелік пам'яток, які заносяться до Державного реєстру нерухомих пам'яток України..

4. Запропонувати пропозиції та розробити рекомендації, щодо основних напрямів розвитку охорони об'єктів культурної спадщини.

5. Кримінальний Кодекс України ст. 298 (законспектувати).

6. Оформлення переліку образотворчих, письмових, кіно- фоноджерел.

7. Конспект об'єктів культурної спадщини, підлягаючих державній реєстрації.

8. Законспектувати перелік архівних установ, які розташовані на території України.

9. Положення про місцеві державні архівні установи. Законспектувати документальні пам'ятки.

10. Скласти порядок укладення охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини.

11. Скласти таблицю створення належних для збереження пам'яток.

12. Вивчити положення про Державний реєстр національного культурного надбання.

13. Конспект охоронних договорів на пам'ятки архітектури та містобудування, садово-паркового мистецтва, монументального мистецтва (пов'язані з архітектурними пам'ятками, комплексами, ансамблями) і ландшафтні пам'ятки.

14. Конспект охоронних договорів на пам'ятки садово-паркового, монументального мистецтва.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ТА ПЕРЕВІРКИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота 1.

Тема 1. Джерела з вивчення музеєзнавства

Питання

1. Що є першоджерелом у музеєзнавчому дослідженні?
2. Які джерела з музеєзнавства дають первинну інформацію про музейний предмет?
3. До якого типу джерел відносяться енциклопедії, словники?
4. Чи можна вважати повноцінним джерелом опис чи історію того чи іншого музею?

Самостійна робота 2

Тема 2. Вивчення фондової роботи через відвідування музеїв

Питання

1. Які відмінності між типовим і унікальним музейним предметом?
2. Визначте критерії відбору матеріалів у фонди з урахуванням мети і завдань, що стоять перед музеєм.
3. Яким чином відбувається розробка системи каталогів комплектування?
4. Які ви знаєте методи побудови композиції?

Самостійна робота 3.

Тема 3. Музеєфікація замкових комплексів України

Питання

1. Проблеми здійснення музеєфікації замкових комплексів.
2. Які заходи втілюються в життя для збереження замкових комплексів та окремих споруд?
3. Які замкові комплекси були відреставровані останнім часом?
4. Музеї якого типу створюються на базі замкових комплексів?
5. Яким чином замкова архітектура допомагає зберігати краєзнавчий матеріал?

Самостійна робота 4.

Тема 4. Методи дослідження в музеєзнавстві

Питання

1. Якими методами дослідження користується музеєзнавство?
2. У чому проявляється зв'язок музеєзнавства з іншими історичними допоміжними дисциплінами?
3. Якими спільними методами дослідження користується музеєзнавство та археологія?

Самостійна робота 5.

Тема 5. Особливості античних колекцій

Питання

1. Які античні колекції вам відомі?
2. Де формувалися античні колекції?
3. Назвіть особливості античних колекцій.
4. Які характерні для класичного музею риси були притаманні античним мусейонам?

Самостійна робота 6.

Тема 6. Структура музейної справи

Питання

1. Якою є структура музеєзнавства?
2. Що досліджує історія музейної справи й історіографія?
3. Що є об'єктом дослідження музеєзнавчого джерелознавства?
4. У чому суть формування та розвитку музейної справи?
5. Що таке теорія тезаврування?

Самостійна робота 7.

Тема 7. Охорона та зберігання музейних цінностей

Питання

1. Які заходи передбачені “Законом про музей і музейну справу” для збереження та охорони музейних цінностей і пам’яток?
2. Які пам’ятки підлягають реставрації та відновленню?
3. За рахунок чого, на ваш погляд, може покращитись матеріально-технічне забезпечення вітчизняних музеїв?
4. Яка пам’ятка, відома вам, знаходиться під охороною держави? Які заходи здійснюються у цьому напрямі?

Самостійна робота 8.

Тема 8. Властивості музеїв та їх функції

Питання

1. Які властивості музеїв і конкретні їх ознаки ви знаєте?
2. Які соціальні функції музеїв ви знаєте?
3. Що передбачає функція документування?
4. Яким чином здійснюється функція вільного часу?

Самостійна робота 9.

Тема 9. Діяльність Міжнародної ради з музеєзнавства

Питання

1. Коли і де було засновано Міжнародну раду з музеєзнавства?
2. Які функції та зміст роботи цієї Ради?
3. Де і коли було засновано ІКОФОМ ?
4. Які основні напрями роботи координує ІКОФОМ?

Самостійна робота 10.

Тема 10. Меценатство в Україні

Питання

1. Що ви вкладаєте у поняття “меценатство”?

2. Як меценати сприяли розвитку та функціонуванню музеїв в Україні?
3. Які династії українських меценатів вам відомі?
4. Що ви знаєте про діяльність Івана Мазепи як мецената?

ПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗДОБУВАЧІВ

1. Складіть класифікацію об'єктів культурної спадщини за типами.
2. Які органи належать до спеціально уповноважених органів охорони культурною спадщиною?
3. Які повноваження входять до центрального органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини?
4. Яким заходам сприяють органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування щодо охорони культурної спадщини?
5. Які об'єкти культурної спадщини підлягають реєстрації шляхом занесення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України?
6. Складіть класифікацію об'єктів культурної спадщини за видами.
7. Які повноваження Кабінету Міністрів належать у сфері охорони культурної спадщини?
8. Які Ви знаєте інші органи охорони культурної спадщини і їх повноваження?
9. Назвіть заходи, щодо участі громадян, закладів освіти та культури в охороні культурної спадщини?
10. Яка різниця у пам'ятках національного і місцевого значення?
11. Які відносини регулює Закон України «Про охорону культурної спадщини»?.
12. Дайте визначення об'єкту культурної спадщини.
13. Кого можуть залучати до роботи, органи охорони культурної спадщини?
14. У разі яких наслідків, органи охорони культурної спадщини можуть винагороджувати фахівців та громадян?
15. Які особливості здійснення права власності на пам'ятки?
16. Назвіть критерії та підстави відтворення втрачених об'єктів історико-архітектурної спадщини.
17. Що означає – реставраційне відтворення пам'ятки?
18. На підставі яких документів, норм, здійснюються науково-дослідні і проектні роботи з реставраційного відтворення пам'яток історії і культури?
19. Які заходи були покладені в основу Програми «Відтворення видатних пам'яток історії та культури України»?
20. Що є критеріями відтворення видатних пам'яток історії та культури?
21. Ким виконуються реставраційні та будівельні роботи з відтворення пам'яток історії та культури? Які організації можуть залучатися до відтворення пам'яток?
22. Що називається науковим об'єктом, якій становить національне надбання?

23. Що відноситься до наукових об'єктів?
24. Які кошти залучаються для фінансового забезпечення відтворення видатних пам'яток історії та культури?
25. Назвіть принципи визначення оціночної вартості музейних предметів.
26. Які критерії визначення оціночної вартості образотворчих джерел?
27. Як проводиться державна реєстрація музеїв?
28. У яких випадках здійснюється скасування державної реєстрації музею?
29. Назвіть повноваження Кабінету Міністрів України у сфері охорони археологічної спадщини.
30. Які критерії визначення оціночної вартості речових джерел?
31. Які музеї підлягають державній перереєстрації?
32. Як здійснюється облік музеїв?
33. Назвіть основні завдання законодавства України про охорону археологічної спадщини.
34. Як здійснюється державний облік археологічної спадщини?, що він включає?
35. Де зафіксується запис про оціночну вартість музейних предметів?
36. Які критерії визначення оціночної вартості письмових джерел?
37. Дайте визначення музею.
38. Що регулює Закон України «Про охорону археологічної спадщини»?
39. Назвіть види та принципи наукових досліджень археологічної спадщини.
40. Формування національного архівного фонду та назвіть загальні засади форм Національного архівного фонду.
41. Право власності на документи національного архівного фонду.
42. Як здійснюється доступ до документів Національного архівного фонду?
43. Чим визначаються правила обліку, охорони, реставрації та використання об'єктів національного культурного надбання.
44. Як здійснюється внесення документів до Національного архівного фонду або вилучення документів з нього?
45. Облік і зберігання національного архівного фонду.
46. Обмеження доступу до документів Національного архівного фонду.
47. Які пам'ятки заносяться до Державного реєстру?
48. Що регулює Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи»? Дайте визначення архівного документа.
49. Назвіть форми використання відомостей, що містяться в документах Національного архівного фонду.
50. Які права мають користувачі – документами Національного архівного фонду?
51. Що таке Державний реєстр національного культурного надбання?

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ

Які відносини регулює закон України «Про охорону культурної спадщини»?
правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини у суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь
організаційні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини
соціальні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини
економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини

До об'єкту культурної спадщини відноситься
визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти, інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність

об'єкт культурної спадщини, який занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України

елементи, групи елементів об'єкта культурної спадщини, що можуть бути відокремлені від нього

об'єкт культурної спадщини, який не може бути перенесений на інше місце без втрати його цінності з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду та збереження своєї автентичності

До спеціально уповноважених органів охорони культурної спадщини відносяться:

органи охорони культурної спадщини районних державних адміністрацій

органи охорони культурної спадщини місцевого самоврядування

органи охорони культурної спадщини центральних державних адміністрацій

орган охорони культурної спадщини Миколаєва та області.

До якого реєстру заносяться об'єкти культурної спадщини незалежно від форм власності відповідно до їхньої археологічної, естетичної, етнологічної, історичної, мистецької, наукової чи художньої цінності:

Державного реєстру нерухомих пам'яток України

Державного реєстру всесвітньої спадщини України

Державного реєстру національного культурного надбання

Державного реєстру втрачених об'єктів культурної спадщини

Ким встановлюється порядок визначення категорій пам'яток:
центральною виконавчою владою у сфері ОКС
встановлюється Кабінетом Міністрів України
місцевим органом ОКС
районним органом ОКС

Які об'єкти не підлягають державній реєстрації?
які побудовані в період незалежності України
які наполовину зруйновані
що є сучасними копіями існуючих пам'яток або спорудами (витворами), створеними за старовинними проектами чи науковими реконструкціями, в тому числі масові тиражовані копії
пам'ятки національного культурного надбання

Які існують категорії пам'яток?
пам'ятки національного та місцевого значення
пам'ятки районного значення
пам'ятки державного значення
пам'ятки обласного значення

Інформування про об'єкти культурної спадщини, занесені до Реєстру, провадиться шляхом:
встановлення охоронних дощок, охоронних знаків, інших інформаційних написів, позначок на пам'ятках або в межах їхніх територій незалежно від форм власності
інформування населення через організації
інформування населення через підприємства
інформування населення через вищі навчальні заклади

Яким органом затверджується перелік пам'яток, які не підлягають приватизації? {
Верховною Радою України
Кабінетом Міністрів України
Центральним органом виконавчої влади
Місцевим органом виконавчої влади

Пам'ятки підлягають грошовій оцінці за нормативами і методиками, що затверджуються:
Верховною Радою України
Кабінетом Міністрів України
центральною виконавчою владою
місцевими органами виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини

Переміщення (перенесення) пам'ятки на інше місце допускається як виняток у випадках, коли: {
неможливо зберегти пам'ятку на місці, за умови проведення комплексу наукових досліджень з вивчення та фіксації пам'ятки (обміри, фотофіксація тощо)
надає дозвіл Кабінет Міністрів України
вимагають люди
є погодження з місцевим органом виконавчої влади

У разі виникнення загрози для збереженості пам'ятки її власник або уповноважений ним орган, особа, яка набула права володіння, користування чи управління, зобов'язані:
негайно повідомити про це центральний орган виконавчої влади
негайно повідомити про це Кабінет Міністрів України
негайно повідомити про це орган охорони культурної спадщини обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій та орган місцевого самоврядування, на території якого розташована пам'ятка
повідомити центральний орган виконавчої влади

Розміщення реклами на пам'ятках національного значення, в межах зон охорони цих пам'яток, історичних ареалів населених місць дозволяється за погодженням з:
Верховною Радою України
центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини
міським органам по охороні пам'яток історії та культури
Кабінетом Міністрів України

У разі, коли пам'ятці загрожує небезпека пошкодження, руйнування чи знищення, власник або уповноважений ним орган, особа, яка набула права володіння, користування чи управління, зобов'язані
привести цю пам'ятку до належного стану (змінити вид або спосіб її використання провести роботи з її консервації, реставрації, реабілітації, музеєфікації, ремонту та пристосування)
повідомити про цей випадок центральний орган виконавчої влади
написати листа до Кабінету Міністрів України.
повідомити про цей випадок місцевий орган виконавчої влади

Органи місцевого самоврядування, на території яких не створено органів охорони культурної спадщини, зобов'язані заборонити:
будь-яку діяльність юридичних або фізичних осіб, що створює загрозу пам'ятці, негайно повідомивши про це центральний орган виконавчої влади
будь-яку діяльність юридичних або фізичних осіб, що створює загрозу пам'ятці, негайно повідомивши про це відповідний орган охорони Культурної спадщини місцевого органу виконавчої влади

будь-яку діяльність фізичних осіб, що створює загрозу пам'ятці
будь-яку діяльність юридичних осіб, що створює загрозу пам'ятці, негайно
повідомивши про Кабінет Міністрів України

Правовий режим охоронюваної археологічної території визначається:
центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної
спадщини
місцевим органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини
Кабінетом Міністрів України
Верховною Радою України

З метою захисту традиційного характеру середовища окремих пам'яток,
комплексів (ансамблів) навколо них повинні встановлюватися:
дошки повідомлень
зони охорони пам'яток: охоронні зони, зони регулювання забудови, зони
охоронюваного ландшафту, зони охорони археологічного культурного шару
охоронні зони
дошки оголошень

Порядок визначення та затвердження меж і режимів використання зон
охорони пам'яток та внесення змін до них встановлюється:
центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної
спадщини
місцевим органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини
Кабінетом Міністрів України
Верховною Радою України

Межі та режими використання історичних ареалів населених місць,
обмеження господарської діяльності на територіях історичних ареалів
населених місць визначаються у порядку, встановленому:
Верховною Радою України, відповідною науково-проектною документацією,
яка затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері охорони
культурної спадщини або уповноваженими ним органами охорони
культурної спадщини
Кабінетом Міністрів України, відповідною науково-проектною
документацією, яка затверджується центральним органом виконавчої влади у
сфері охорони культурної спадщини або уповноваженими ним органами
охорони культурної спадщини
центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної
спадщини
місцевим органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини

Порядок створення історико-культурних заповідників та музеїв-заповідників
і типові положення про них затверджуються:
Кабінетом Міністрів України

Верховною Радою України
Місцевим органом виконавчої влади
Центральним органом виконавчої влади

Власник пам'ятки або уповноважений ним орган, особа, яка набула права володіння, користування чи управління нею, забезпечує збереження, утримання в належному стані, консервацію, реставрацію, реабілітацію, музеєфікацію та ремонт пам'ятки за:

кошти, які йому надають місцеві органи виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини

власні кошти, якщо інше не передбачено відповідним договором або законом

кошти, які йому надають центральні органи виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини

Кабінет Міністрів України

Спеціальні кошти на фінансування охорони культурної спадщини можуть використовуватися на:

консервацію, реставрацію, реабілітацію, музеєфікацію, ремонт, збереження, охорону, облік, захист, популяризацію об'єктів культурної спадщини

відкриття музею

будування житлового приміщення

відкриття майстерні

Самовільне відновлення земляних робіт або їхнє продовження після виявлення знахідок археологічного характеру тягне за собою:

адміністративну відповідальність

кримінальну відповідальність згідно з законом

цивільну відповідальність

штрафні санкції

Подання про внесення пам'яток до Списку всесвітньої спадщини здійснює:

Кабінет Міністрів України за рекомендацією центрального органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини та Українського національного комітету Міжнародної ради з питань пам'яток та визначних місць (ІКОМОС)

Верховна Рада України

центральный орган виконавчої влади у сфері охорони і збереження культурної спадщини

Місцевий орган виконавчої влади у сфері охорони і збереження культурної спадщини

Порядок виявлення об'єктів культурної спадщини визначає:

місцевий орган виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини

центральный орган виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини

Кабінет Міністрів України

Верховна Рада України

Який орган видає власнику пам'ятки або уповноваженому ним органу свідоцтво про реєстрацію об'єкта культурної спадщини як пам'ятки?

Центральний орган виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини

Місцеві органи виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини

Кабінет Міністрів України

Верховна Рада України

Науковий об'єкт, що становить національне надбання – це:

об'єкти науки і техніки

унікальний об'єкт, що не піддається відтворенню, втрата або руйнування якого матиме серйозні негативні наслідки для розвитку науки та суспільства

історичний об'єкт культурної спадщини

археологічний об'єкт культурної спадщини

Виберіть правильну відповідь. Всесвітньо відомі перлини:

історико-архітектурної спадщини: Успенський собор Києво-Печерської Лаври, Михайлівський Золотоверхий монастир, Богоявленський собор

Братського монастиря та інші пам'ятки у Києві, Успенський собор у Полтаві

монументального мистецтва: Успенський собор Києво-Печерської Лаври, Михайлівський Золотоверхий монастир

Богоявленський собор Братського монастиря та інші пам'ятки у Києві

Успенський собор у Полтаві

За підрахунками фахівців, в Україні лише в ХХ столітті знищено:

близько 20 тис. архітектурних об'єктів, які мали історико-культурну цінність

близько 10 тис. архітектурних об'єктів, які мали історико-культурну цінність

близько 20 тис. історичних об'єктів, які мали історико-культурну цінність

більше 5 тис. об'єктів монументального мистецтва, які мали історико-культурну цінність

Подання про внесення пам'яток до Списку всесвітньої спадщини здійснює:

Кабінет Міністрів України за рекомендацією центрального органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини та Українського національного

комітету Міжнародної ради з питань пам'яток та визначних місць (ІКОМОС)

Верховна Рада України

центрального органу виконавчої влади у сфері охорони і збереження культурної спадщини

Місцевий орган виконавчої влади у сфері охорони і збереження культурної спадщини

Порядок виявлення об'єктів культурної спадщини визначає:

місцевий орган виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини

центрального органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини

Кабінет Міністрів України

Верховна Рада України

Який орган видає власнику пам'ятки або уповноваженому ним органу свідоцтво про реєстрацію об'єкта культурної спадщини як пам'ятки?

Центральний орган виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини

Місцеві органи виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини

Кабінет Міністрів України

Верховна Рада України

Хто вперше виявив і досліджував пам'ятки зарубинецької культури?

О. Трубочов

В. Хвойко

В. Баран

В. Козак

Виберіть правильну відповідь. Всесвітньо відомі перлини:

історико-архітектурної спадщини: Успенський собор Києво-Печерської Лаври, Михайлівський Золотоверхий монастир, Богоявленський собор Братського монастиря та інші пам'ятки у Києві, Успенський собор у Полтаві
монументального мистецтва: Успенський собор Києво-Печерської Лаври, Михайлівський Золотоверхий монастир

Богоявленський собор Братського монастиря та інші пам'ятки у Києві

Успенський собор у Полтаві

За підрахунками фахівців, в Україні лише в ХХ столітті знищено:

близько 20 тис. архітектурних об'єктів, які мали історико-культурну цінність

близько 10 тис. архітектурних об'єктів, які мали історико-культурну цінність

близько 20 тис. історичних об'єктів, які мали історико-культурну цінність

більше 5 тис. об'єктів монументального мистецтва, які мали історико-культурну цінність

Що називається реставраційним відтворенням пам'ятки?

науково обгрунтований процес відбудови споруди, понад 50 відсотків наземної частини якої втрачено

науково обгрунтований процес відбудови споруди, понад 70 відсотків наземної частини якої втрачено

науково обгрунтований процес відбудови споруди, понад 30 відсотків наземної частини якої втрачено

науково обгрунтований процес відбудови споруди, понад 10 відсотків наземної частини якої втрачено

Відтворення пам'ятки є надзвичайним актом, що здійснюється у виняткових випадках за наявності:

3-х фотографій з різних точок зору

фіксаційної документації

2-х фотографій з різних точок зору
архівних матеріалів

Фіксаційною документацією не можуть бути:
натурні фотографії об'єкта без креслень
гравюри
малюнки
фото

Мінімально необхідний набір фіксаційної документації має включати:
креслення плану і двох фасадів; натурну фотофіксацію - три загальні
фотографії з різних точок та фотографії фрагментів чи деталей
креслення плану і фасаду; натурну фотофіксацію - чотиризагальні фотографії
з різних точок та фотографії фрагментів чи деталей
натурну фотофіксацію - дві загальні фотографії з різних точок
три фотографії фрагментів чи деталей

Відтворення об'єкта за відсутності архівної документації та натурних
досліджень на підставі лише наукової реконструкції:
допускається
не допускається
допускається з дозволу Кабінету Міністрів України
допускається з дозволу центрального органу виконавчої влади у сфері
охорони культурної спадщини

Запис про оціночну вартість музейних предметів фіксується в:
актах приймання на постійне збереження, книгах надходжень, уніфікованих
паспортах, інвентарних та спеціальних інвентарних книгах
тільки в інвентарних та спеціальних інвентарних книгах
тільки в книгах надходжень
тільки в уніфікованих паспортах

Принцип об'єктивності – це:
вивчення відомостей про авторів і змісту музейних предметів; рівня
художньої майстерності
вивченні відомостей про музейні предмети не ізольовано, а в складі колекцій
коли за основу оцінки музейних предметів беруться об'єктивно існуючі
фактори змісту, значимості авторів, часу створення, оригінальності тощо
виявлення місця музейного предмета в ряді інших шляхом систематизації

Принцип історизму – це:
вивчення відомостей про авторів і зміст музейних предметів; рівень
художньої майстерності
у вивченні відомостей про музейні предмети не ізольовано, а в складі
колекцій

виявлення місця музейного предмета в ряді інших шляхом систематизації коли за основу оцінки музейних предметів беруться об'єктивно існуючі фактори змісту, значимості авторів, часу створення, оригінальності тощо

Принцип всебічності та комплексності – це:

коли за основу оцінки музейних предметів беруться об'єктивно існуючі фактори змісту, значимості авторів, часу створення, оригінальності тощо вивченні відомостей про музейні предмети не ізольовано, а в складі колекцій, виявлення місця музейного предмета в ряді інших шляхом систематизації коли за основу оцінки музейних предметів беруться об'єктивно існуючі фактори змісту, значимості авторів, часу створення, оригінальності вивчення відомостей про авторів і зміст музейних предметів; рівень художньої майстерності

Реліквійність – це:

визначення певних ознак, що відрізняють саме цей предмет від подібних предметів;

предмет, що має високий ступінь експресивності, особливо шанований як пам'ять про визначну історичну подію або особу і має суспільну значимість вивченні відомостей про музейні предмети не ізольовано, а в складі колекцій, виявлення місця музейного предмета в ряді інших шляхом систематизації значимості авторів, часу створення, оригінальності, часу створення, оригінальності

Найбільш об'єктивно комерційну цінність того чи іншого художнього твору відображає:

аукціонна торгівля

рівень попиту

пропозиції

задовільний стан збереження

При визначенні оціночної вартості речових джерел, крім загальних критеріїв, враховується:

рівень попиту і пропозиції

вартість матеріалу, з якого виготовлено предмет, і складність техніки виконання

задовільний стан збереження

значимості автора

Рівноцінні за своїм значенням твори західного, східного, російського або українського образотворчого мистецтва оцінюються:

приблизно на одному рівні

західні твори дорожчі

українські твори дешевше

західні дешевше, українські твори дорожчі

Вартість фотографії зростає, якщо вона має:
задовільний стан збереженності;
негатив і анотацію
відому особу
анотацію

Найбільше підвищує вартість рукописної і стародрукованої книги наявність:
мініатюр, гравюр, орнаментів
печаток
якісний текст
орнаментів

Страхова вартість музейного предмета складається з:
попиту на зовнішньому ринку
ціночної вартості та ступеня ризику
тільки оціночної вартості
тільки ступеня ризику

Місцезнаходженням музею, який є юридичною особою, вважається:
місцезнаходження (розміщення) його постійно діючого керівного органу
(дирекції, правління тощо)
основне функціональне приміщення музею
адреса його власника
адреса співробітників

Місцезнаходженням музею, що не є юридичною особою, вважається:
адреса його власника або адреса приміщення, де розташовано музей
основне функціональне приміщення музею
місцезнаходження (розміщення) його постійно діючого керівного органу
(дирекції, правління тощо)
адреса співробітників

Місцезнаходженням приватного музею є:
адреса його власника або адреса приміщення, де розташовано музей
місцезнаходження (розміщення) його постійно діючого керівного органу
(дирекції, правління тощо)
основне функціональне приміщення музею
адреса співробітників

Музей вважається створеним і набуває прав юридичної особи:
коли має власну печатку
має свій рахунок
з дня його державної реєстрації
після занесення ОКС до Державного реєстру нерухомих пам'яток України

Скасування державної реєстрації музею здійснюється:
за заявою засновника, а також на підставі рішення суду, арбітражного суду
за заявою органів місцевого самоврядування у сфері охорони культурної
спадщини
тільки на підставі рішення суду
тільки на підставі арбітражного суду

Сукупність науково обґрунтованих заходів, які дозволяють захистити об'єкти
культурної спадщини від подальших руйнувань і забезпечують збереження
їхньої автентичності з мінімальним втручанням у їхній існуючий вигляд – це:
консервація
реставрація
реабілітація
дослідження

До якого типу об'єктів культурної спадщини відносяться твори архітектури
та інженерного мистецтва, твори монументальної скульптури та
монументального малярства, археологічні об'єкти, печери з наявними
свідченнями життєдіяльності людини, будівлі або приміщення в них, що
зберегли автентичні свідчення про визначні історичні події, життя та
діяльність відомих осіб:
споруди (витвори)
комплекси
ансамблі
визначні місця

До якого типу об'єктів культурної спадщини відносяться топографічно
визначені сукупності окремих або поєднаних між собою об'єктів культурної
спадщини
комплекси (ансамблі)
споруди
витвори
визначні місця

За видами об'єкти культурної спадщини поділяються на:
археологічні
комплекси
визначні місця
споруди

До спеціально уповноважених органів охорони культурної спадщини
належить:
центральний орган виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини;
Кабінет Міністрів України

Благодійні організації
Президент України

До повноважень Кабінету Міністрів України у сфері охорони культурної спадщини належить:

здійснення державної політики; здійснення державного контролю; занесення об'єктів культурної спадщини національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України та внесення змін до нього щодо пам'яток національного значення

контроль за виконанням цього Закону, інших нормативно-правових актів про охорону культурної спадщини

реалізація державної політики з питань охорони культурної спадщини

координація робіт з виявлення, дослідження та документування об'єктів культурної спадщини, ведення списків цих об'єктів

Порядок визначення категорій пам'яток встановлюється:

центральним органом виконавчої влади у сфері ОКС

місцевим органом ОКС

районним органом ОКС

Кабінетом Міністрів України

Не підлягають державній реєстрації об'єкти, які:

побудовані в період незалежності України

наполовину зруйновані

є сучасними копіями існуючих пам'яток або спорудами (витворами),

створеними за старовинними проектами чи науковими реконструкціями, в

тому числі масові тиражовані копії

пам'ятками національного культурного надбання

Перелік пам'яток, які не підлягають приватизації затверджується:

Кабінетом Міністрів України

Центральним органом виконавчої влади

Місцевим органом виконавчої влади

Верховною Радою України

В яких випадках допускається переміщення (перенесення) пам'ятки на інше місце?

неможливо зберегти пам'ятку на місці, за умови проведення комплексу наукових досліджень з вивчення та фіксації пам'ятки (обміри, фотофіксація тощо)

надає дозвіл Кабінет Міністрів України

вимагають люди

є погодження з місцевим органом виконавчої влади

Яка пам'ятка не може перебувати у державній, комунальній або приватній власності
археології
історії
монументального мистецтва
архітектури та містобудування

Які пам'ятки є державною власністю?
пам'ятки археології
архітектури та містобудування
монументального мистецтва
об'єкти науки та техніки

До об'єктів культурної спадщини національного культурного надбання належать пам'ятки історичні, археологічні
споруди
комплекси
визначні міста

За погодженням з яким органом пам'ятка національного значення, що перебуває у державній чи комунальній власності і потребує спеціального режиму охорони, може надаватися у користування?
центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини
Верховною Радою України
Кабінетом Міністрів України
органом охорони культурної спадщини обласних державних адміністрацій

Пам'ятки підлягають грошовій оцінці за нормативами і методиками, що затверджуються:
Кабінетом Міністрів України
Верховною Радою України
Центральним органом виконавчої влади
органом охорони культурної спадщини обласних державних адміністрацій

Ким затверджується порядок укладання охоронних договорів та їхні типові форми?
Кабінетом Міністрів України
Верховною Радою України
Центральним органом виконавчої влади
органом охорони культурної спадщини обласних державних адміністрацій

Хто встановлює режими використання пам'яток?
центральний орган виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини
щодо пам'яток національного значення

центральний орган виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини
щодо пам'яток місцевого значення

Верховна рада України
Кабінет Міністрів України

За погодженням з яким органом дозволяється розміщення реклами на
пам'ятках національного значення, в межах зон охорони цих пам'яток,
історичних ареалів населених місць?

центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної
спадщини

Кабінетом Міністрів України
Верховною Радою України

органом охорони культурної спадщини обласних державних адміністрацій

Яким органом встановлюється порядок визначення та затвердження меж і
режимів використання зон охорони пам'яток та внесення змін до них?

центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної
спадщини

Кабінетом Міністрів України
Верховною Радою України

органом охорони культурної спадщини обласних державних адміністрацій

Список історичних населених місць України за поданням центрального
органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини
затверджується:

Кабінетом Міністрів України
Верховною Радою України

органом охорони культурної спадщини обласних державних адміністрацій

центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної
спадщини

Порядок створення історико-культурних заповідників та музеїв-заповідників
і типові положення про них затверджуються:

Кабінетом Міністрів України
Верховною Радою України

органом охорони культурної спадщини обласних державних адміністрацій

органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини

Самовільне відновлення земляних робіт або їхнє продовження після
виявлення знахідок археологічного характеру тягне за собою:

кримінальну відповідальність
адміністративну відповідальність
цивільну відповідальність
ніякої відповідальності

Скільки нерухомих пам'яток історії та культури в Україні перебувають під охороною держави?

понад 50 тис.

понад 150 тис.

менше 100 тис.

менше 150 тис.

На скільки відсотків підвищується оціночна вартість предмета з металу, дерева або тканини, оздобленого позолотою чи срібленням, прикрашеного гаптуванням "золотою" або "срібною" ниткою?

5-10%

10-20%;

25-30%

35-40%

На скільки відсотків підвищується оціночна вартість предмета з порцеляни, розписаного золотом?

5-10%

15-20%

20-30%;

35-40%

На скільки відсотків підвищується оціночна вартість предмета з дерева підвищується при застосуванні коштовної деревини: червоного дерева, дуба, карельської берези

5-10%

15-20%

20-30%;

35-40%

Єдиним кваліфікаційним документом, який засвідчує фаховий рівень дослідника і дає право на проведення наукового дослідження археологічної спадщини є:

відкритий лист

дозвіл

заява

посвідчення

Який документ встановленого зразка, виданий центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини, дає право на проведення земляних робіт на об'єкті археологічної спадщини?

дозвіл

заява

посвідчення

відкритий лист

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО ОЦІНЮВАННЯ

1. Класифікація об'єктів культурної спадщини за типами і видами.
2. Державна реєстрація об'єктів культурної спадщини.
3. Державний реєстр нерухомих пам'яток України. Занесення об'єкта культурної спадщини до Реєстру та внесення змін до нього. Вилучення пам'яті з Реєстру.
4. Інформування про ОКС, занесені до Реєстру.
5. Особливості здійснення права власності на пам'ятки.
6. Забезпечення охорони пам'яток.
7. Захист традиційного характеру середовища та об'єктів культурної спадщини.
8. Фінансування охорони культурної спадщини.
9. Положення про Державний реєстр національного культурного надбання.
10. Мета створення Державного реєстру національного культурного надбання.
11. Занесення об'єктів національного культурного надбання до Реєстру.
12. Виключення об'єктів з Державного реєстру.
13. Правила обліку, охорони, реставрації та використання об'єктів національного культурного надбання.
14. Вивезення об'єктів, занесених до Державного реєстру, за межі України.
15. Порядок визначення наукових об'єктів, що становлять національне надбання.
16. Програма збереження та використання об'єктів культурної спадщини.
17. Пербування пам'яток України (археології, історії, монументального мистецтва, архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафті) на Державному обліку, в т.ч. національного значення.
18. Функціонування історико-культурних заповідників в Україні.
19. Населенні пункти України, які мають ОКС.
20. Критерії та підстави відтворення втрачених об'єктів історико-архітектурної спадщини.
21. Критерії, щодо визнання об'єкта видатною пам'яткою історії та культури національного значення.
22. Критерії допустимості та правомірності відтворення видатних пам'яток історії та культури.
23. Мінімумально необхідні набір фіксаційної документації.
24. Науково-дослідні і проєкти роботи. Реставраційні та будівельні роботи. Фінансове забезпечення Програми.
25. Порядок визначення оціночної та страхової вартості пам'яток Музейного фонду України.
26. Державна реєстрація, перереєстрація музеїв України.

27. Облік пам'яток музейного фонду України.
28. Скасування державної реєстрації.
29. Принципи визначення оціночної вартості музейних предметів.
30. Критерії визначення оціночної вартості речових, образотворчих, письмових джерел, кино, фото і фоноджерел.
31. Основні завдання законодавства України про охорону археологічної спадщини. Державне управління археологічною спадщиною.
32. Державний облік археологічної спадщини. Наукове дослідження археологічної спадщини.
33. Права та обов'язки дослідників археологічної спадщини. Фінансування охорони, захисту, дослідження археологічної спадщини.
34. Міжнародне співробітництво України. Відповідальність за порушення законодавства України про охорону археологічної спадщини.
35. Національний архівний фонд та його формування.
36. Право власності на документи Національного архівного фонду.
37. Облік, зберігання та використання Національного архівного фонду.
38. Система архівних установ. Фінансове, матеріально-технічне і кадрове забезпечення архівних установ.
39. Міжнародне співробітництво в архівній справі. Відповідальність за порушення законодавства про Національний архівний фонд та архівні установи.
40. Нормативно-правове забезпечення об'єктів культурної спадщини.
41. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини.
42. Європейська конвенція про правопорушення щодо культурних цінностей.
43. Формування Державного реєстру національного культурного надбання та створення його електронної версії і електронного каталогу музейного фонду
44. Комплекс заходів, що здійснюються на державному або громадянському рівні з метою захисту і збереження об'єктів історико-культурної спадщини та історичного середовища.
45. Виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація, консервація, реставрація, музеєфікація, належне утримання й використання пам'яток.
46. Пам'яткоохоронна діяльність наукового товариства, губернських вчених, архівних комісій та статистичних комітетів.
47. Правові нормативні документи та спеціальні рекомендації для збереження культурної спадщини.
48. Питання охорони будинків-пам'яток архітектури.
49. Генеральна конференція ЮНЕСКО щодо Рекомендації захисту культурної спадщини на національному рівні.
50. Наукові, технічні, адміністративні, юридичні та фінансові заходи для забезпечення захисту спадщини.

51. Закон України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)».
52. Закон України «Про приватизацію державного житлового фонду».
53. Постанова Верховної ради України «Про право власності на окремі види майна».
54. Умови охорони архітектурних заповідників.
55. Церковне пам'яткознавство у національно-культурному відродженні України.
56. Процес сучасного національно-культурного відродження в Україні.
57. Сучасні дослідження теоретичних та методологічних засад пам'яткознавства.
58. Напрацювання у галузі церковного пам'яткознавства і краєзнавства.
59. Діяльність церковно-археологічного товариства при Київській духовній академії. Археологічні з'їзди.
60. Внесок у становлення та розвиток українського церковного пам'яткознавства відомого українського вченого та громадського діяча кінця ХІХ – першої чверті ХХ ст. М.Ф.Біляшівського.
61. Архієпископ Філарет та його помітний слід в українському пам'яткознавстві минулого століття.
62. Сучасне відродження українського церковного пам'яткознавства, розгортання сучасних наукових досліджень у галузі церковного пам'яткознавства.
63. Церковні пам'ятки України.
64. Національна програма збереження і використання пам'яток архітектури та історичних міст.
65. Управління охорони та реставрації пам'яток містобудування і архітектури Держбуду України.

ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ ЗДОБУВАЧІВ

НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «МУЗЕЄЗНАВСТВО ТА ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ»

Ступінь бакалавра

Галузь знань 01 Освіта

014 Середня освіта

Код та найменування спеціальності

014.03 Середня освіта (Історія)

Предметна спеціалізація

Середня освіта. Історія, правознавство

Освітня програма

Галузь знань 03 Гуманітарні науки

032 Історія та археологія

Код та найменування спеціальності

Історія та археологія: Історія та археологія

Рівні навчальних досягнень студента

№ з/п	Рівні навчальних досягнень здобувачів	Критерії оцінювання	Показники рейтингової оцінки в балах
1	Початковий	Студент володіє навчальним матеріалом поверхово й фрагментарно, має початкові уявлення про предмет, недостатньо тверді методичні навички, що потребує контролю з боку викладача під час проведення заняття.	11-59
2	Середній	Студент відтворює основний навчальний матеріал, здатний з помилками й неточностями дати визначення понять, виконує завдання за зразком. Має певні методичні навички, що не потребують контролю викладача під час проведення заняття.	60-69
3	Достатній	Студент володіє певним обсягом навчального матеріалу, здатний його аналізувати, робити висновки, виправляти допущені помилки, самостійно застосовує знання в стандартних ситуаціях, має достатні методичні навички для якісного проведення заняття із загальношкільської підготовки.	70-89

№ з/п	Рівні навчальних досягнень здобувачів	Критерії оцінювання	Показники рейтингової оцінки в балах
4	Високий	Знання студента є глибокими, міцними, системними. Студент вміє аргументовано висловлює свої думки, проявляє творчий підхід до виконання індивідуальних та колективних завдань при самостійній роботі, має тверді методичні навички для якісного проведення заняття із загальновійськової підготовки.	90-100

Рейтингова оцінка студента формується шляхом сумування кількості балів, якими оцінюється сформованість знань, умінь і навичок під час засвоєння змісту елементів модуля.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

ОЦІНКА ECTS	СУМА БАЛІВ	ОЦІНКА ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ	
		екзамен	залік
A	90-100	5 (відмінно)	5/відм./зараховано
B	80-89	4 (добре)	4/добре/ зараховано
C	65-79		
D	55-64	3 (задовільно)	3/задов./ зараховано
E	50-54	2 (незадовільно)	Не зараховано
FX	35-49		

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Байдахер Фрідріх. Загальна музеологія / За ред. Зеновія Мазурика; Пер. з нім. Х. Назаркевич, О. Лянґ, В. Лозинського. К.: Літопис, 2015.
2. Бабенко Л., Бабенко О., Баженов Л. та ін. Літопис Національної спілки краєзнавців України: 2008–2018 рр. До 10-річчя надання Спілці краєзнавців статусу національної. Київ: Національна спілка краєзнавців України, 2018. 500 с.
3. Власюк Г. М., Зосимович О. Ю., Хададова М. В. Музеєзнавство та архівна справа: Навч.-метод. посіб. Житомир: ЖДПУ імені Івана Франка, 2019.
4. Дубровіна Л. А., Киридон А. М., Матяш І. Б. Архіви, бібліотеки, музеї - джерельна основа національної пам'яті, культурної спадщини України // Бібліотечний вісник. 2017. № 1. С. 3–10.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2017_1_3
5. Музейна справа та музейна політика в Україні ХХ століття. К.: Златограф, 2014.
6. Музеї України: Довідник / Міністерство культури і мистецтв України. К.: Задруга, 1999.
7. Машталір В. В. Від колекцій до експозицій. Як формувалося українське військове музейництво. Ніжин: Лисенко М. М., 2018. 353 с.
8. Основи музеєзнавства, маркетингу та рекламної інформаційної діяльності музеїв: Навч. посіб. / П. Горішевський, М. Ковалів, В. Мельник, С. Оришко. ІваноФранківськ: Плай, 2005.
9. Основи музеєзнавства: навчально-методичний посібник / О.О. Салата. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 164 с.
10. Рутинський М. І. Географія туризму України: Навч.-метод. посіб.: 2-ге вид., доп. К.: Центр навчальної літератури, 2004.
11. Рутинський М. Й., Стецюк О. В. Музеєзнавство: Навч. посіб. К.: Знання, 2008. 428 с.

12. Рутинський М. І. Міжнародний туризм: Навч. посіб. К.: Знання, 2007.
13. Федорченко В. К., Костюкова О. М., Дьорова Т. А. та ін. Історія екскурсійної справи в Україні: Навч. посіб. К.: Кондор, 2004.
14. Шикіна О. В., Нечева Н. В. Аналіз сучасного стану музейної справи України // Інфраструктура ринку. 2019. Вип. 38. С. 116–125.
15. Якубовський В.І. Музеєзнавство. Підручник. Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2017.-352 с.

Допоміжна

1. Британский музей. Лондон: Альбом / Сост. Б.И. Ривкин. 1980. (Серия «Музеи мира»).
2. Буланий І. Т., Явтушенко І. Г. Громадські музеї України. Історія, досвід, проблеми. К.: Наукова думка, 1979.
3. Буравченков А. А. Культура і туризм: взаємодія і збагачення. К.: Українська культура, 1999.
4. Весь мир: страны, флаги, гербы. Энциклопедический справочник. Минск: Харвест, 2000.
5. Галерея Питти. Флоренция: Альбом / Сост. И. Смирнова., 1971. (Серия «Музеи мира»).
6. Заклади культури, мистецтв, фізкультури та спорту України у 2004 році: Статистичний бюлетень. К.: Держкомстат України, 2005.
7. Музей изобразительных искусств. Будапешт: Альбом / Сост. К. Гараш. 1976. (Серия «Музеи мира»).
8. .Петранівський В. Л., Рутинський М. Й. Туристичне краєзнавство: Навч. посіб. / За ред. проф. Ф. Д. Заставного. К.: Знання, 2006.
9. Музеї України https://ua.igotoworld.com/ua/poi_catalog/6-32-museums-ukraine.htm